TOPLUMSAL

Tarih

299
KASIM
2018

Ümit Kurt'la Son Kitabı Üzerine Söyleşi: Kolektif Şiddetin Yerel Aktörleri ve Dinamikleri
Emre Can Dağlıoğlu

Meiji Restorasyonu'nun 150. Yılı

Japon Modernleşmesi ve Türkiye

Selçuk Esenbel'in hazırladığı dosya 150. yılını geride bırakan Meiji Restorasyonu'na ve Japon modernleşmesine sorgulayıcı bir perspektiften yaklaşan makaleleri bir araya getiriyor. K. Ali Akkemik, Oğuz Baykara ve Erdal Küçükyalçın'ın kaleminden. *Sayfa 30*

II. Meşrutiyet'e Amerika'dan Bakış:
New York Tribune Gazetesinde Osmanlı Devrimi
Pelin Helvacı

Yeni Belgelerle Karısı Dr. Lena ve Nâzım'ın Türkiye'ye Dönüşü
Mehmet Perinçek

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 15 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1

Kasım'da
Nilüfer Kütüphanelerinde

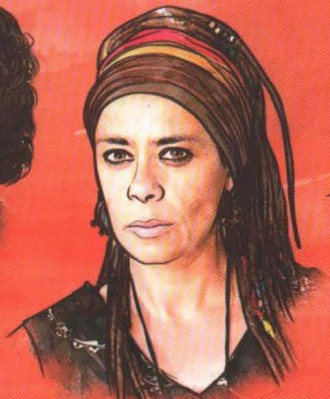
Hiç Merak Ettin mi?

Banu Bozdemir ile
Çocuklara Kitap Söyleşileri
6 Kasım, Salı

Bir Kadın Yazar Olarak Sevgi Soysal
Mine Söğüt, Gönül Kıvılcım, Hande Öğüt
13 Kasım, Salı
Sevgi Soysal

Mehmet Birkiye Sevgi Soysal Okuyor
22 Kasım Perşembe
Sevgi Soysal

Müge İplikçi ile Derin Okuma ve
Kurgu Atölyesi
3-4 Kasım 2018
Sevgi Soysal

Mehmet Sait Taşkıran ile Düşsel
Gezgin Anlatı Atölyesi
11-18-25 Kasım ve 2 Aralık 2018

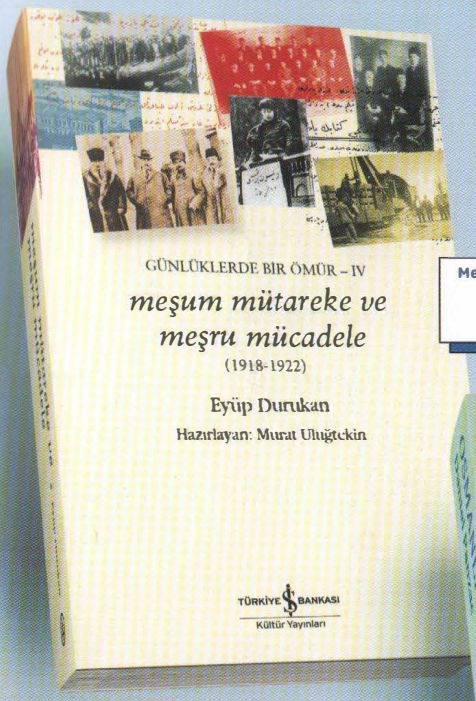

Yılın Yazarı Sevgi Soysal
Karikatürleri Sergisi
23 Kasım Cuma
Sevgi Soysal

NİLÜFER BELEDİYESİ | KÜTÜPHANE
BURSA

nilufer.bel.tr
NiluferBel
kutuphane.nilufer.bel.tr
NiluferKutuphane
NiluferKutuphane

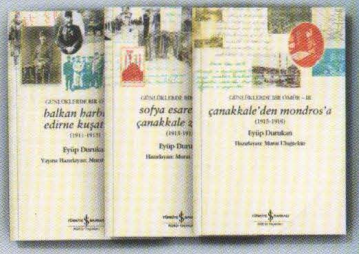
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan Yeni Eserler

Meşum Mütareke ve Meşru Mücadele
Eyüp Durukan
Hazırlayan: Murat Uluğtekin
1016 sayfa, 48 TL

Osmanlı Donanması (1572-1923)
Daniel Panzac
Çev. Ahmet Maden,
Sertaç Canpolat
600 sayfa, 40 TL

Günlüklerde Bir Ömür'ün
Diğer Ciltleri

İzmir-Konak kitabevimiz açıldı.
Konak Mah.
Anafartalar Cad.
No:2 Konak/İzmir
Tel: (0232) 484 77 21

/iskultur /iskultur /isbankasikulturyayinlari iskultur.com.tr

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 71 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 222 56 92 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

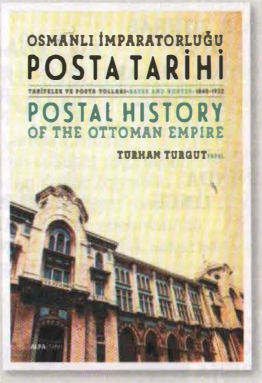
ALFA

TARİHTEN FELSEFEYE, EDEBİYATTAN POPÜLER KÜLTÜRE

EN YENİLER...

ARAŞTIRMA

TARİH

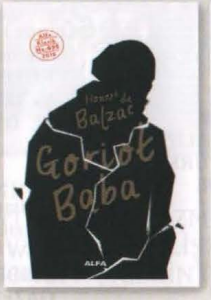
FELSEFE

CORPUS

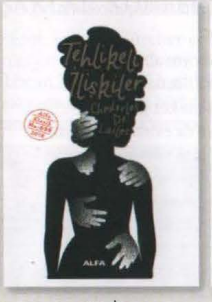
EDEBİYAT

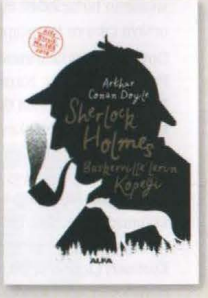
KLASİK

KLASİK

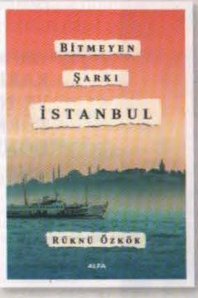
KLASİK

KLASİK

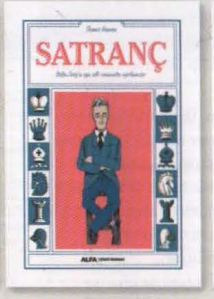
GÜNCEL

GÜNCEL

POPÜLER KÜLTÜR

ÇİZGİ ROMAN

ÇİZGİ ROMAN

İÇİNDEKİLER

MERHABA,

Bu sayımızda Türkiye'de farklı siyasi pozisyonlar arasında çok farklı şekillerde yorumlanan bir konuyu, Meiji Restorasyonu döneminde hız kazandığı kabul edilen Japon modernleşmesini gündeme taşıyan bir dosya sunuyoruz. Batıcı-seküler siyasi pozisyonlara göre Japonya'daki modernleşme hareketi, Cumhuriyet reformlarına benzer şekilde laiklik, gerçekçilik, rasyonalizm, pragmatizm ve milliyetçilik gibi çeşitli Batı değerlerine dayanmaktadır. Muhafazakar bir siyasi pozisyondan bakıldığında ise Meiji dönemi; romantik, gelenekselci, radikallikten kaçınan ve uyumlu bir dönüşüm sürecinin adıdır.

Selçuk Esenbel'in moderatörlüğünde hazırlanan bu dosya ise 150. yılını geride bırakan Meiji Restorasyonu'na ve Japon modernleşmesine bu hakim siyasi pozisyonlardan uzak ve sorgulayıcı bir perspektiften yaklaşan makaleleri bir araya getiriyor. K. Ali Akkemik Japonya'nın 19. yüzyılın son otuz yılındaki ekonomik modernizasyon ve kapitalist sanayileşme serüvenini anlatıyor. Oğuz Baykara Meiji döneminde gerçekleşen dil devrimi ve artan çeviri etkinliğinin hem Japon edebiyatı hem de ülkenin yayın hayatını nasıl yenileyip canlandırdığını aktarırken, geç Osmanlı dönemi yayın hayatıyla da bir karşılaştırma sunuyor. Erdal Küçükyalçın ise Budizmin Japon siyasetindeki yerini ve Meiji döneminde din ve siyasetin birbirinden ayrılması düşüncesinin ortaya çıkışını tartışıyor.

Dosya dışı sayfalarımızda yer alan Mehmet Perinçek'in yazısı, Nazım Hikmet'in "1925 Tevkifatı" sonrasında ikinci kez gitmek zorunda kaldığı Moskova'da evlendiği Yelena Yurçenko'yla ilişkisi ve 1928 yılında Türkiye'ye dönüşü ile ilgili Sovyet arşivlerinden derlediği yeni bilgileri sunuyor. Samuel J. Hirst, geçen sayımızda yayımladığımız makalesinin devamı niteliğindeki bu yazısında, Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'in Büyük Harp sırasında düşüncelerinde meydana gelen köklü değişimi irdeliyor ve Türkiye'ye yönelik siyasetinin ardında yatan emperyalizm anlayışının nasıl ortaya çıktığı tartışıyor. Pelin Helvacı'nın makalesi ise II. Meşrutiyet'in ilanının Amerikan basınının önde gelen gazetesi *New York Tribune* tarafında nasıl takip edilip değerlendirildiğini aktarıyor.

Emre Can Dağlıoğlu'nun, Ümit Kurt'la *Antep 1915 - Soykırım ve Failler* başlıklı kitabından hareketle yaptığı söyleşi ise kolektif şiddet mekanizmalarının yerelde hangi dinamiklerle kurulup işletildiğini gündeme taşıyor ve 1915'in hem Orta Doğu tarihi hem de global tarih açısından önemini vurguluyor.

Aralık ayında görüşmek dileğiyle...

Barış Alp Özden

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
6 EKİM 1877 MEHMED ALİ PAŞA VE OSMANLI-RUS SAVAŞI
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİM BASINDAN
KRİKOR ZOHRAB (1861-1915), EBEDİYAT, AHLAK
Hazırlayan: Murat Cankara

14 **OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
Hazırlayan: Emel Seyhan

18 **ERIK JAN ZÜRCHER'İN EMEKLİLİĞİNİN ONURUNA TÜRKİYE TARİHYAZIMINDA FARKLI KUŞAKLAR KONFERANSI**
Emre Erol

22 **EMPERYALİZM, ANTİEMPERYALİZM VE SOVYET-TÜRK İLİŞKİLERİNDE ÇİÇERİN'İN ROLÜ**
Samuel J. Hirst

30 MEİJİ RESTORASYONU'NUN ÇOK BOYUTLULUĞU:
GELENEK, BATILILAŞMA, MODERNLEŞME VE TÜRK-İSLAM TAHAYYÜLÜNDEKİ MEİJİ JAPONYA'SI ÖZLEMİ
Selçuk Esenbel

38 MEİJİ RESTORASYONU:
EKONOMİK REFORMLAR VE MODERNİZASYON
K. Ali Akkemik

48 **MEİJİ DÖNEMİNDE DİL, ÇEVİRİ VE MODERN JAPON EDEBİYATI**
Oğuz Baykara

56 **JAPONYA'DA LAİKLİĞİN DOĞUŞU**
Erdal Kuçükyalçın

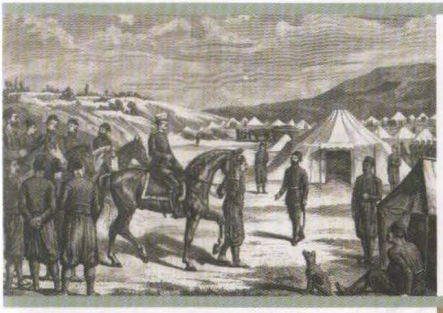
60 ÜMİT KURT'LA SON KİTABI ÜZERİNE SÖYLEŞİ:
KOLEKTİF ŞİDDETİN YEREL AKTÖRLERİ VE DİNAMİKLERİ
Emre Can Dağlıoğlu

66 II. MEŞRUTİYET'E AMERİKA'DAN BAKIŞ:
NEW YORK TRIBUNE GAZETESİNDE OSMANLI DEVRİMİ
Pelin Helvacı

74 YENİ BELGELERLE
KARISI DR. LENA VE NÂZIM'IN TÜRKİYE'YE DÖNÜŞÜ
Mehmet Perinçek

Kapak: Meiji Dönemi Üst Sınıf Hanımı, Tsukioka Yoshitoshi, 1888

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 6 Ekim 1877 tarihli sayısında Osmanlı ordusunun üst düzey subaylarından Mehmed Ali Paşa'nın resmedilişini ve hayat hikayesinin sunulma biçimini aktarıyor.

08 OSMANLI'DA GAYRİMÜSLİM BASINDAN

Murat Cankara, *Masis* dergisinin 14 Şubat 1892 tarihli sayısından Krikor Zohrab'ın "Gayriahlaki Edebiyat" başlıklı yazısını ve dönem edebiyatında ağırlıkla yer bulan ahlak tartışmalarını aktarıyor.

ՄԱՍԻՍ

ՀԱՆԴԷՍ

Ազգային. Դրական եւ Քաղաքական

18 ERIK JAN ZÜRCHER'İN EMEKLİLİĞİNİN ONURUNA TÜRKİYE TARİHYAZIMINDA FARKLI KUŞAKLAR KONFERANSI

Emre Erol, Erik Jan Zürcher onuruna düzenlenen "Ottoman Continuities, Republican Inventions" başlıklı sempozyumda sunulan bildirileri ve yapılan tartışmaları aktarıyor.

22 EMPERYALİZM, ANTİEMPERYALİZM VE SOVYET-TÜRK İLİŞKİLERİNDE GEORGİY ÇİÇERİN'İN ROLÜ

Samuel J. Hirst, Büyük Harp sırasında Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'in düşüncelerindeki köklü değişim süreci irdeliyor ve Türkiye'ye yönelik siyasetinin ardında yatan emperyalizm anlayışının nasıl ortaya çıktığını tartışıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 299, Kasım 2018

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Mehmet Öznur Alkan

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Barış Alp Özden

YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

YARDIMCI EDİTÖR
Zeynep Büyükpalta

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
barissozden@gmail.com

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Ekim 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş. 100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 150,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı işleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

6 EKİM 1877

MEHMED ALİ PAŞA VE OSMANLI-RUS SAVAŞI

L'ILLUSTRATION

JOURNAL UNIVERSEL

RÉDACTION, ADMINISTRATION, BUREAUX D'ABONNEMENTS — 52e ANNÉE. — VOL. LXX. — N° 1806. — SAMEDI 6 OCTOBRE 1877 — SUCCURSALE POUR LA VENTE AU DÉTAIL

HÉRÉMET-ALI-PACHA, COMMANDANT EN CHEF DE L'ARMÉE TURQUE. — D'après une photographie de MM. Abdullah frères.

Türk ordusunun başkumandanı Mehmed Ali Paşa. Abdullah Biraderler'in bir fotoğrafından

L'Illustration dergisinin 6 Ekim 1877 tarihli ve 1806 numaralı sayısının kapağında Ruslara karşı savaşmakta olan Osmanlı ordusunun en üst düzey subaylarından birinin portresi yer almaktaydı. Söz konusu olan, 18 Temmuz 1877 tarihinde Tuna cephesi kumandanlığına getirilmiş olan Mehmed Ali Paşa'ydı. Selefi Abdülkerim Nadir Paşa (1807-1883) Rus ordularının Balkanlara girmesine mani olamayınca görevinden alınmış, yerine kapakta görülen Mehmed Ali Paşa getirilmişti.

Mehmed Ali Paşa'nın belki de en dikkat çekici özelliği, yetişkin yaşında Müslüman olmuş bir Avrupalı olmasıydı. Paşanın ilginç hayat hikâyesi, 1827'de Almanya'nın Magdeburg kentinde Ludwig Karl Friedrich Detroit ismiyle dünyaya gelmesiyle başlamıştı. 1840'ların başında henüz çok gençken evden kaçarak Hamburg'da bir gemide tayfa olarak görev almış ve bir müddet sonra İstanbul'a geldiğinde gemiyi terk ederek Müslüman olmuştu. O dönemin önemli devlet adamlarından Mehmed Emin Âli Paşa'nın (1815-1871) dikkatini çekmiş ve himayesine girmişti. Âli Paşa onu Mekteb-i Harbiye'ye göndermiş, o da Kırım Savaşı'na katılarak ilk askeri tecrübesini kazanmıştı. 1865'te paşalığa yükselmişse de yıldızı asıl 93 Harbinde parlamıştı.

Gerçi bu durum da kısa süreli olmuştu, zira göreve gelir gelmez başarılı harekâtlardan sonra düşman tarafından zorlanmış ve Süleyman Hüsnü Paşa'yla (1838-1892) gerçekleştirmesi gereken bir birleşmeyi başaramamıştı. Bunun üzerine 2 Ekim günü azledilmiş, yerine Süleyman Paşa tayin edilmişti. 1878 yılında Berlin Kongresine Karatodori ve Sadullah paşalarla birlikte Osmanlı hükümetini temsilen katılmış, ardından da Müslüman halkı yatıştırmak için Arnavutluk'a gönderilmişti. Fakat Kosova yakınlarındaki Djakovica'da 6 Eylül 1878 günü kalabalık bir Arnavut topluluğu tarafından öldürülmüştü.

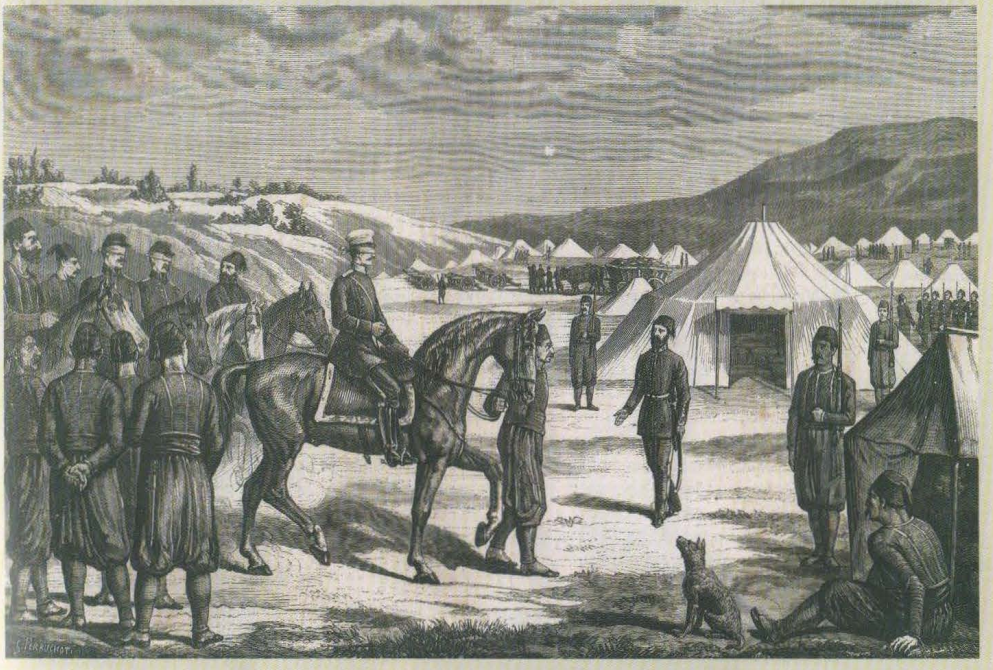
Mehmed Ali Paşa'yı ilginç kılan diğer bir özellik, meşhur ahfadı olmuş olmasıdır. Kızı Leyla, hem Nazım Hikmet'in [Ran] (1902-1963), hem Oktay Rıfat'ın [Horozcu] (1914-1988) anneannesidir; diğer bir kızı Hayriye, Mehmet Ali Aybar'ın (1908-1995) babaannesidir; nihayet Zekiye Hatice adındaki diğer bir kızı da Ali Fuat Cebesoy'un (1882-1968) annesidir.

Tahmin edileceği gibi *L'Illustration* dergisi de Mehmed Ali Paşa'nın bu ilginç kökenlerini ve kariyerini ön plana çıkarmıştı. Şu farkla ki gayet Fransız bir usulle köken meselesini "milli" alana çekmeyi başarmıştı. Sebebi basitti: Mehmed Ali Paşa 1827'de Magdeburg'da doğmuş olabilirdi, ama aslen Fransız'dı. zira ailesi on yedinci yüzyılda Fransa'dan kaçarak Almanya'ya sığınmıştı. Bu kaçışın nedeni, 1685'te Kral XIV. Louis'nin aldığı bir kararla büyükbabası IV. Henri'nin 30 Nisan 1598'de ilan ettiği Nantes fermanını geri almış olmasıydı. Nantes fermanı (*Édit de Nantes*), Fransa'da on yıllardır süren Katoliklerle Protestanlar arasındaki kanlı mücadeleye son vermek için Protestanların haklarını koruma altına almış ve din savaşlarına son vermişti. Neredeyse yüz yıl sonra XIV. Louis bu fermanı geri çevirmiş, Protestan dinini yasadışı ilan etmiş, tahminlere göre 200.000 kadar Protestan'ın Almanya, Hollanda veya İngiltere'ye doğru göç etmesine neden olmuştu.

Anlaşılan Mehmed Ali Paşa, daha doğrusu Ludwig Karl Friedrich Detroit, bu göçün birkaç nesil sonraki bir ürünüydü. Bu durum, soyadının Fransızca olmasından anlaşılıyordu ve dergi özellikle de buna atıfla ısrarlı bir şekilde "e" harfinin üzerine Almancada olmayan bir aksanı koyuyordu. Paşa için kullanılan "Jules" adının ise neye tekabül ettiğini anlamak zordur. Paşanın her birinin Fransızca muadili bulunan üç adı varken (Ludwig/Louis, Karl/Charles, Friedrich/Frédéric) Jules'ün nereden çıkmış olabileceğini kestirmek zordur. Her halükârda bu ismin de bir geçerliliği olmuş olması gerekiyor ki dönemin bazı kaynaklarında aynen kullanılmaktadır.[2]

Derginin içinde yer alan yazı ve resimlerin geri kalanı, daha önceki sayılarda da gördüğümüz türden Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sahneler niteliğindeydi. Osmanlı karargâhına haber getiren bir Rus subay, savaşın neticesinde yerinden ve yurdundan olup sefalete itilen "Türk" aileler... Geçen sayımızda aktardığımız muhabir Louis Clodion'un metnine çok benzeyen, hatta "L. C." parafından onun kaleminden tekrar çıkmış olduğu sezilen yazılarla geçen defa resimlerini gördüğümüz ressam Lançon'un çizimleri...

Şumla. Mehmed Ali Paşa'nın kampına haber getiren bir Rus subayın gelişi

ŞARK OLAYLARI

Mehmed Ali Paşa. – Derginin kapağında portresini verdiğimiz Rumeli Türk ordusunun yeni başkumandanı Fransız kökenlidir. Nantes fermanının geri alınması esnasında sürülen ailesi, Mehmed Ali Paşa'nın doğduğu Almanya'ya sığınmıştı. O zamanlar Jules Détroit adını taşıyan bu genç, on beş yaşındayken Hamburg'da bir Rostock gemisine tayfa olarak yazılmıştı. Fakat denizde yaşamaktan bıkınca İstanbul'da firar etmiş ve bu suçunun sonuçlarına katlanmamak için Müslüman olmuştu. Hoş bir tesadüf eseri karşılaştığı Âli Paşa onu himayesine almış ve Mekteb-i Harbiye'ye sokmuştu, genç adam da orada sivrilmişti.

Onu akrabalarından biriyle evlendiren hamisinin teşvikiyle 1854 yılında Mehmed, Ömer Paşa'nın kurmay su-

Mahala yakınlarında yıkık bir eve sığınmış bir Türk aile. M. Lançon tarafından yerinde yapılmış çizim

bayları arasında yerini almıştı. Hızlı bir şekilde tuğgeneral rütbesine kadar yükseldi. Fakat Âli Paşa'nın ölümüyle birlikte genç adamın kariyeri bir duraklama geçirmişti. Hatta muhtemeldir ki bu son savaş olup da Karadağ'da sergilediği askeri başarılar olmasaydı bu duraklama daha da devam edecekti. General Gourko'nun Balkanları geçmesiyle birlikte kendi ve Süleyman Paşa'nın kolorduları Edirne'ye celp edildiğinde henüz yoldayken İstanbul'a çağrılmış, orada da padişahın huzuruna çıkmış ve bizzat onun tarafından gözden düşüp azledilen Abdülkerim Paşa'nın yerine başkumandan tayin edilmişti. Mehmed Saray-ı Hümayun'dan çıkar çıkmaz Varna'ya gitmek üzere vapura binmiş, kısa bir sürede de karargâhına ulaşmıştı.

Yeni başkumandan yaklaşık elli yaşındadır. Sert bir yüz ifadesi, açık mavi gözleri, kırlaşan kızıl bir sakalı bulunmaktadır. Faal ve dikkatli olup, harekât bölgesini iyi tanımaktadır. Yumuşak ama soğuk tabiatıyla en keskin kararları almayı bilmektedir.

Şumla'ya varır varmaz ilk işi seyyar hastanelerle ilgilenmek oldu. Grandük Nikola'ya[3] bir mektup yollayarak Rusya'nın Kızılay'ı[4] Kızılhaç ile aynı seviyede tanımayı isteyip istemediğini sordu. Grandük gecikmeden ancak olumlu olabilecek bir cevap verdi. Resmimiz bu cevabı taşıyan ulağın kampa gelişini göstermektedir.

Bu bir yarbaydı. Ona bir borazancıyla bir çavuş eşlik ediyordu. Ön mevzilerde karşılandıktan sonra kendi ve maiyetindekilerin gözleri bağlanıp onları karşılamakla görevlendirilen Fuad Paşa'nın çadırına kadar götürüldüler. Görüşmeden sonra aynı merasim gerçekleşti ve Türk generali tarafından yanına verilen heyet, ancak kampın sınırlarının dışına çıktıktan sonra gözünü açıp serbest bıraktı.

Harap bir eve sığınmış Türk ailesi. – Üçüncü resimde gözlerimizin önüne serilen sahneye bugünlerde Tuna kıyılarında maalesef çok sık rastlanıyor. Şehirlerden kovulan ve Kazakların kovaladığı Türkler, kırlarda dolanıp bulabildikleriyle beslenip önlerine çıkan harap hanelere sığınıyorlar. Buralarda ailece kalıyorlar, devamlı teyakkuzdalar, fakat aynı zamanda da sükûnet ve tevekkül gösteriyorlar. Bu çektikleri ne zaman sona erecek? Ancak Allah bilir. Allah büyüktür!

L. C. [Louis Clodion]

DİPNOTLAR

1 https://en.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Ali_Pasha_(marshal); https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Ali_Pa%C5%9Fa_(m%C3%BC%C5%9Fir)

2 Wentworth Huyshe, *The Liberation of Bulgaria. War Notes in 1877* (Londra: Bliss, Sands and Foster, 1894), s. 139.

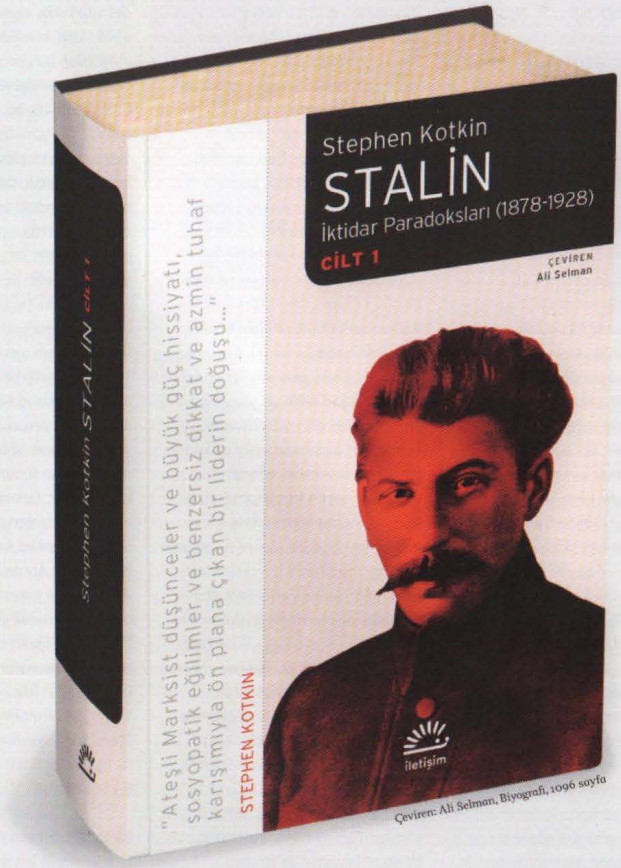
3 Tuna ordusu başkumandanı ve Çar I. Nikola'nın oğlu Grandük Nikola Nikolayeviç (1831-1891).

4 1868'de Marko Paşa tarafından kurulan "Mecruhin ve Marza-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti"nden sonra Kızılay, veya o zamanki adıyla Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 14 Nisan 1877'de kurulmuştur.

iletişim

Stalin'i ve Stalinizm'i daha yakından tanımak için...

Stephen Kotkin üç ciltlik büyük emek ürünü eserinin bu ilk cildinde, 20. yüzyıl tarihinin şüphesiz en etkili siyasi şahsiyetlerinden Stalin'in Çarlık Rusyası'ndan Ekim Devrimi ve sonrasına uzanan 1878-1928 arası "yetişme" sürecini anlatıyor. "Stalinizm"in kuluçka dönemi olarak da okunabilecek bir süreç.

KRİKOR ZOHRAB (1861-1915), EDEBİYAT, AHLAK

Edebiyatçı, hukukçu ve katledilene kadar Meclis-i Mebusan'da İstanbul vekili olan Krikor Zohrab'ın "Gayrıahlaki Edebiyat" başlıklı yazısı *Masis* [Ağrı Dağı] adlı süreli yayının 14 Şubat 1892 tarihli 395. sayısında yer alıyor. Kapaktan anlaşıldığı kadarıyla, bu sayı itibarıyla *Masis* 41 yıldır hayatta; üç haftada bir çıkan derginin fiyatı 40 para, başlığı ise "Milli, Edebi ve Siyasi Dergi". Yayın hayatı boyunca biçim ve içerik açısından epey değişikliğe uğrayan -ve elbette arada sansürün hışmına uğrayarak kapatılan- dergi 1852 yılında Garabed Ütücüyan (1823-1904) tarafından kurulmuştur.[1] Ütücüyan, 1840'lı yıllarda bilhassa teknik alanlarda eğitim almak üzere Paris'e gönderilen, daha sonra İstanbul'a dönerek Ermeni cemaatinin dönüşümüne öncülük eden ve literatürde Genç Ermeniler olarak anılan gruba dahildir. Ekonomi eğitimi alan ilk Ermeni olup, döneminin en çok okunan ve en etkili yayınlarından *Masis*'teki 30 yılı aşan editörlük kariyeri onun Ermeni gazeteciliğinin öncülerinden biri sayılmasını sağlamıştır.[2] Ütücüyan'ın en önde gelen temsilcilerinden biri olduğu Genç Ermeniler ve onların "sesini temsil eden" *Masis*,[3] 1863 tarihli Ermeni Milleti Nizamnamesi'ne, dolayısıyla da 1876 tarihli Kanun-i Esasi'ye giden yolda da (diğer bir deyişle, Osmanlı/Türk anayasa tarihinde) önemli bir rol oynamıştır.

Zakarya Mıldanoğlu'na göre, başlangıçta Ermeni Patrikhanesi'nin yayını olan *Hayasdan*'ı [Ermenistan] ikame etmek üzere kurularak zaman içerisinde sanat, bilim, eğitim ve hatta kısa bir süreliğine de olsa din ağırlıklı içerikler kazanan *Masis*, "ılerici, özgürlükçü; aynı zamanda temkinli, mütevazı, yer yer 'yarı tutucu' bir politika izler. Ermeni Katolik ve Protestanların sempatisini kazanır. Ermeni milletinin haklarını ve kazanımlarını cesurca savunur."[4] Anadolu'daki Ermenilere yönelik Osmanlı politikaları da derginin başlıca mevzuları arasındadır.[5] Genelde Osmanlı siyasi yaşamı ve özelde Osmanlı Ermenilerinin toplumsal tasavvurlarının dile getirilmesi açısından önemi bir yana, *Masis*'in edebiyat konusunda da oldukça dikkate değer bir yayın olduğunu belirtmek gerekiyor. Modern Ermeni edebiyatının en meşhur kalemlerinden bazılarının eserlerini yayımlayan dergi, okurlarına Batı edebiyatından çeviriler de sunar. Derginin daha ziyade "realist" olarak tanınan yazarları arasında, editörlüğünü de üstlenen Krikor Zohrab'ın yanı sıra Dikran Gamsaragan (1866-1941), Hagop Baronyan (1842-1891), Yervant Odyan (1869-1926), Arpiar Arpiaryan (1851-1908) gibi isimler bulunmaktadır.[6]

"Gayrıahlaki Edebiyat" yazısının yayımlandığı 1892 yılı Osmanlı Ermenileri açısından epey çalkantılı bir döneme tekabül ediyor: 1878'deki Berlin Konferansı'ndan sonra Osmanlı yönetimiyle iyice krize giren ilişkiler, 80'lerin sonunda kurulan siyasi partiler, 90'lardaki katliamlar ve yurtlarını terk etmek zorunda kalan Ermeni aydınlar. Dil ve edebiyat açısından bakıldığında, modern ve klasik Ermenice arasındaki mücadelenin artık bunlardan ilki lehine sonuçlandığı, Fransız edebiyatının rakiplerini nihayet saf dışı ettiği bir dönemden söz ediyoruz. Osmanlı'daki edebiyat kamusu içinse, bir yandan Türkçe kitap üretiminin bilhassa İstanbul'da zirveye ulaştığı,[7] kitapçısı, matbaacısı, yazarı ve hangi milletten veya dilden olursa olsun aşağı yukarı benzer zevklere sahip okuruyla bir edebiyat piyasasının oluştuğu; bir yandan da sansürün baskısının gitgide daha kuvvetli hissedildiği (tam 1892'de sansür memurlarının maaşına 1000 kuruş zam yapılmış)[8] ve yüzyılın sonuna doğru yaklaştıkça -mesela *Servet-i Fünun*'la birlikte- edebiyatın kendi içine, dile, eve, aileye, aşka kapandığı bir dönem söz konusu. Öyle ki, zamanında dekadanlıkla; zamanımızda ise apolitiklik, köksüzlük ve marazilikle eleştirilen bu genç kuşağın,[9] gerçekleri söylemenin/yazmanın çok zor olduğu bir dönemde, gerçeği olduğu gibi yansıtma iddiasına sahip çıkmaya çabaladıklarını hesaba katmak; dolayısıyla tam da eserlerindeki arzu ve duygu ekonomisinin, beden temsilinin politik anlamı üzerine kafa yormak gerekiyor belki de.[10]

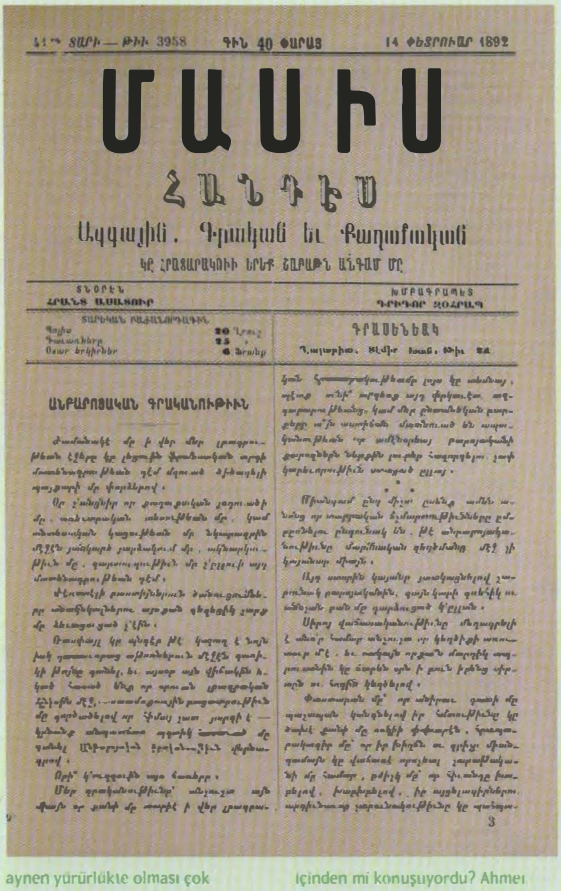
Dönemin gerek Osmanlı Ermenilerinin, gerekse Müslüman/Türk edebiyatçılarının dünyasındaki en önemli tartışmalardan bazıları romantizm-gerçekçilik ekseninde yürütülmüş ve 1880'lerin ortalarından itibaren kamusallık kazanmıştır. Genellikle modern Batı edebiyatında gerçekçilik bağlamında önemli bir mihat Arpiar Arpiaryan'ın başı çektiği *Arevelk* [Şark] dergisinin 1884 yılında yayımlanmaya başlaması olarak gösterilir.[11] Müslüman/Türkler içinse "ilk Türk pozitivisti ve natüralisti" sayılan Beşir Fuat'ın (1852-1887) eleştirel *Victor Hugo* monografisi (1885), literatüre "hayaliyün-hakikiyün tartışması"nın tetikleyicisi olarak geçecektir.[12]

Başlangıç noktası ne olursa olsun, tartışmaların kayda değer bir bölümü ahlak; kötünün, çirkinin,

bedenin, aşkın ve arzunun temsili üzerinden yürüyüp 90'larda da devam ediyor. Dahası, tartışmaların odak noktası genellikle Émile Zola oluyor ve taraflar onun üzerinden iki kampa ayrılıyorlar. Örneğin Ahmet Mithat, "Fâzıl ve feylesof kızı" Fatma Aliye'ye yazdığı 16 Ocak 1894 tarihli mektupta onu şöyle uyarmış: "Aşkı falan öğrenmek için Émile Zola'yı okumayınız. Hiç de okumayınız. Dünyanın en boş adamı Émile Zola'dır. Güzel sözlü bir çapkın vesselam. Fransa kadar edepsiz memleket bu herifi [...] akademiya a'zâlığına lâyık göremedi."[1] Sadece 1896 yılında tamamen Zola üzerine ondan fazla makale[2] yazma ihtiyacı hisseden Ahmet Mithat için "Fransa'da hüsn-i ahlâk üzerine roman bina eylemek modası çoktan kalkmış ve mahut Émile Zola başta olduğu hâlde 'Tabiî roman yazıyoruz' diye bütün fevahiş-i nev-i beşeri İnsanlığın bütün kötülüklerini birçok da mübalağalar ile, ifratlar ile donatıp ziynetleyerek meydana koymayı hüner addetmekte bulunmuşlardır."[3] Zohrab da 27 Şubat 1893'te, yine *Masis*'te, Zola üzerine bir yazı yazacaktı.

Zola üzerinden edebiyat ve ahlak bağlamında verilen bu kavgalar elbette Osmanlı'ya özgü değildi. Örneğin ta Meksika'da da yazarlar Zola üzerinden ikiye bölünmüş, kimisi ahlak kimisi gerçek peşinde koşmuş, kimisi de -tıpkı Ahmet Mithat gibi- çirkinliğin ve şehvetin temsilinin abartılmasına karşı çıkarak Alphonse Daudet (1840-1897) gibi alternatifler aramışlardı. Arcadio Zentella (1844-1920) Meksika'nın ilk natüralist romanı sayılan *Perico*'yu [muhabbet kuşu] 1886'da yayınladığında, gerçeğin çirkin yüzünü öne çıkarmakla eleştirilmişti.[4]

Zohrab'ın yazısı, doğal olarak akla günümüzdeki sansür tartışmalarını getiriyor. Neredeyse bir buçuk asır önce Osmanlı basınının sayfalarını işgal eden bir tartışmanın ve bu tartışmada öne sürülen argümanların bugün neredeyse

ՄԱՍԻՍ

ՀԱՆԴԷՍ

Ակպային, Գրական եւ Քաղաքական

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՆՐՈՒԹ ՇԱԲԱԹՆ ԱՆԴԱՄ ՄԸ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

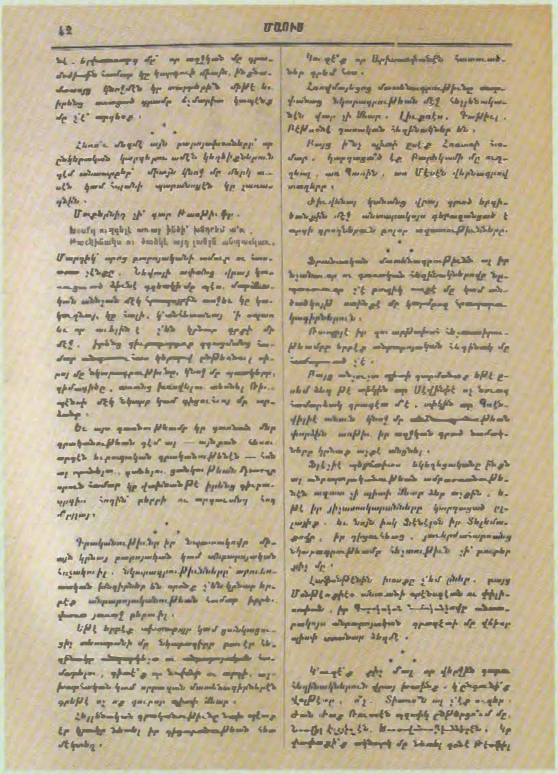
ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ

ԱՆԹԱՐՈՑԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

aynen yürürlükte olması çok düşündürücü. Bununla birlikte, aşkın, arzunun, bedenin temsili konusunda -zamanına göre- bu kadar özgürlükçü bir noktadan yazan Zohrab'ın kadınların hak mücadeleleri konusunda aynı hoşgörüyü göstermediğini, Srpuhi Düsap'ın (1841-1901) meşhur *Mayda* (1883) romanına çok kızdığını da hatırlatmakta fayda var.[5] "Gayriahlaki Edebiyat"tan dokuz yıl önce, "Kadın Hakları" başlıklı yazısında şöyle yazmıştı Zohrab: "Görüyoruz ki [Mayda'nın] bütün serbestiyeti, kudreti, idraki yalnızca duygularına hasredilmiştir."[6] Acaba aradan geçen yıllar mı serbestiyet vermişti Ermeni cemaatinin parlayan yıldızı Zohrab'a? Yoksa serbestiyet de bir yere kadar mıydı? Ve yine, acaba, "Gayriahlaki Edebiyat" sırf Ermeni cemaatinin içinden mi konuşuyordu? Ahmet Mithat'ın yazıları da sözü edilen "basınımız"a dahil miydi? Hazır laf erkek yazarların kadınlar ve ahlak konusundaki tavrından açılmışken, Türkçeye tercüme edilecek romanların "ahlâk-ı sâfiye-i Osmaniyemize" halel getirmemesi için nerelerinin nasıl kırpılması gerektiğine dair reçete sunan Ahmet Mithat Efendi'nin[7] *Yeryüzünde Bir Melek Romanı*'nda anlatılan aşk hikâyesinin -ki her ne kadar partnerini bilmesek de, bildiğimiz kadarıyla bu aşkı bizzat yaşamıştır yazar-, roman tefrika edildiği dönemde, muhtemelen "ahlaka ve adaba aykırı" bulunduğu için yazarını birtakım hamleler yapmak zorunda bıraktığını da unutmak olmaz.[8] Zohrab'ın aksine, yıllar Ahmet Mithat'ın serbestiyetine halel getirmiştir sanki.

Masis dergisinin 14 Şubat 1892 tarihli 3958. sayısı

Ermenistan Milli Kütüphanesi (http://ert.nla.am/)

GAYRİAHLAKİ EDEBİYAT[1]

Bir süreden beri gazetelerimizin sayfaları modern Fransız edebiyatına karşı yürütülen gülünç kavga girişimleriyle dolu.

Gün geçmıyor ki siyasi bir makalenin, ticaretle ilgili bir mütalaanın ya da iktisadi ahvalin bir tasvirinin içinden bu edebiyata karşı apansız bir hücum, bir ima çıkmasın; konudan sapılmasın.

Jerodel Pastilleri'nin ilanlarına bu kadar güzel bir dizi sürpriz görüntüsü verilmiş değildir.

Raspail,[2] hakimlerin sandalyelerinde bile arsenik zehri bulmaya muktedir olduğunda ısrar ediyordu ve bugün öyle bir noktaya ulaştık ki, günlük bir gazetenin -şimdilerde pek revaçta olan gastronomik bir tabirle söyleyecek olursak- *menü*sünde mutlaka "Gayriahlaki Edebiyat" başlıklı küçük bir fıkra bulabiliyoruz.

Bu nutuklar kime atılıyor?

Edebiyatımız şüphesiz yalnızca birkaç seneden beri gazete vasıtasıyla neşr olunuyor, acaba bu kurtarıcı ihtarlara ihtiyacı var mı? Ya da aile adabımız, günlük ahlak nutuklarını habercilik kadar ehemmiyetli hale getirecek kadar mı yozlaşmış?

* * *

Son defa olarak, iptidai hakikatleri fehm etme kabiliyeti olan herkese söylüyoruz ki, ahlaksızlık sadece bedensel suistimalde değildir.

Bu aşağı mevkıyi mütemadiyen ahlaka tahsis ederek onu fevkalade bayağı ve ehemmiyetsiz bir şeye dönüştürmüş oluyorlar.

Aşk tüccarlığı, şüphesiz, sahte bir alışveriş olduğu *içindir ki* ayıplanacak şeydir. Ve fakat ne kadar çok insan gün boyu kalplerini ve ruhlarını gizleyerek hayatlarını idame ettiriyorlar!

Haksız bir davanın savunmasını üstlenerek malumatını birkaç para karşılığında satan bir avukatın; vicdanını ve kalemini şu veya bu gazete için satan bir gazetecinin; hastasını kandırarak, büsbütün kandırarak, vizite defterinin kârlı devamlılığını temin eden bir doktorun; bir kızla sadece drahoması için evlenen bir gencin kendini satan kadından farkı var mıdır ve elde ettikleri para aslında bir fahişeye ödenen ücret değil midir acaba?

* * *

Uzak olsun bizden, toplumsal düzendeki bütün sahtekârlıklara karşı kayıtsız kalıp yalnızca bir kadının çıplak omuzundan ya da açık boynundan utanıp kızaran o ahlak vaizleri!

Aklınıza Tartuffe'ü getirmiyor mu?

> *Bana sözünü söylemeden önce, nica ederim.*
>
> *al mendilimi de ört göğsünü, utanmaz!*

İnsanlar ki, sağlam ve kuvvetli ahlak binaları, adi bir bedensel tahrik karşısında, Neva[3] kıyısında yükselen kardan bir şato gibi yumuşar, erir, büsbütün gözden kaybolur ve dahası; bir kitapta, bir aşkın tasvirini, kolaylıkla alevlenen hisleri yüzünden, mahkum etmeden okuyamaz; bir kadının suretine, çehresine, Rubens'in bir resmine yahut bir tanrıça heykeline heyecanlanmadan bakamazlar.

Ve bu tiksintiyle, aşk *mikrobu* aramak, bulmak için ve kolaylıkla tahrik olan ruhlarının bu mikrop için bereketli ve mahsuldar bir toprak olmasından korkarak, halihazırda Avrupa edebiyatından o kadar uzak olan edebiyatımıza yöneliyorlar.

* * *

Edebiyat yalnızca maksadı bakımın-

dan ahlaki yahut gayriahlaki ilan edilebilir; tasvirler, gayriahlakılık için asla kanıt olarak sunulamayacak sanatsal meselelerdir.

Eğer ara sıra marazi yahut şehvetengiz bir sahnenin tasviri bir yazarı iffetsiz ve gayriahlaki saymaya yetseydi, bilir misiniz ki, ister eski olsun ister yeni, dünyevi yahut ruhani müelliflerden neredeyse hiçbiri bunun dışında kalmazdı?

Evvela Yunan edebiyatını mitolojisiyle birlikte ateşe atmak gerekirdi.

Buraya Aristofanes'ten parçalar yazayım ister misiniz?

Roma edebiyatı, tutkulu aşkın tasviri konusunda Yunan'dan aşağı kalmaz; Lucretius, Catullus, Petronius klasik yazarlardır.

Lakin Horatius'a ne diyeceksiniz? "Barine'ye" ve "Maecenas'a"[24] başlıklı kasidelerini okudunuz mu?

Juvenalis kadınlar üzerine yazdığı satirde, şüphesiz, modern yazarların tüm serbestiyetini aşmıştır.

* * *

Fransız edebiyatı da, meşhur ve klasik yazarlarıyla, çıplak bir ayaktan yahut üryan bir memeden yüzü kızaran muharrirler için faideli değildir.

Rabelais, neşeli şehvetperestliğiyle asla gayriahlaki bir yazar sayılmamıştır.

Lakin şüphesiz eğer size Madame de Sévigné daha az cüretkâr bir edebiyatçı değildir dersem taaccüp edeceksiniz; Madame de Brinvilliers adında bir kadının intihar girişimi vesilesiyle kızına yazdığı mektupları gözden geçirebilirsiniz.

Belagat sahibi Piskopos [Esprit] Fléchier'nin kendisi de gözünüzde gayriahlakilik ithamından azade olmazdı, eğer hatıralarını okumuş olsaydınız; ve hatta Fénelon bile, *Télémaque*'ıyla, tanrıçalarıyla, azıcık şehvet kokmuyor mu?

La Fontaine'in sözünü etmiyorum; lakin Montesquieu nam hukukçu ve feylesof, *İran Mektupları*'yla şüphesiz gayriahlaki bir edip hükmünü yiyecekti sizden.

* * *

İster misiniz biraz da son yüzyılın yazarları hakkında konuşalım? Voltaire'i kabul eder misiniz? Hayır. Diderot'yu da istemezsiniz. Jean-Jacques Rousseau'dan kısa bir parça; *Nouvelle Héloïse*'den, *İtiraflar*'dan? Arzu eder misiniz en azından Théophile Gautier'nin *Mademoiselle de Maupin*'ine, Michelet'nin *La sorcière*'ine, Dumas'nın *Kamelyalı Kadın*'ına bir göz atalım? Bunların hepsi de gayriahlakidir. Hiçbir Fransız başyapıtı bizim temiz ahlakımıza göre değildir.

Nesir yazarlarıdır bunlar. Bakalım şairler gözünüzde iltifata nail olacaklar mı? [Pierre de] Ronsard, Dobiniere [?] eskilerdendir.

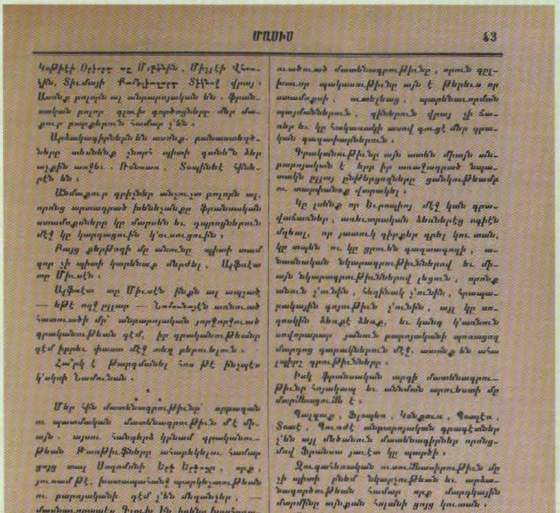
Husule getirdikleri sefahat Fransızların mideleri tarafından hazmedilen ve okullarda okutulup öğretilen müstehcen yazarlardır şüphesiz hepsi de. Lakin bir şairin adını vereceğim ki reddedemeyeceksiniz: Alfred de Musset.

Alfred de Musset'nin kendisi de -eğer berhayat olsaydı- *Namouna*'dan alınan bir parçanın, gayriahlaki tabir edilen edebiyata karşı, kendi edebiyatına karşı bir kanıt olarak ortaya sürülmesine şaşakalırdı.

Namouna'nın nasıl başladığını burada tercüme etmeye lüzum var mı?[25]

* * *

Bizim eski edebiyatımız ancak dini ve tarihi bir edebiyattır; bununla

ՄՐԱԽՕ 43

birlikte, edebiyatın Tartuffe'lerini ürkütmek adına Süleyman'ın *Neşideler Neşidesi*'ni gösterebilirim. Ümit ederim ki müşkülpesent edep ve ahlaklarına karşı günaha girmezler. Bilhassa 7. Bab'ı takdirlerine havale ediyorum.[26]

Ve ahir edebiyatımıza gelirsek, [Garabed] Ütücüyan *Les mystères de l'inquisition*'ı tercüme ederek zannetmiyoruz ki edepsiz edebiyata hizmet etmış olsun; fakat yine de orada şehvetin şiddetini ve hiddetini hikâye eden tasvirler, sahneler noksan değildir.

Ya [Bedros] Turyan; o iffetli ve temiz ruh, o lekesiz ve zambak renkli hayat, o da son piyesiyle, *Tadron*'la -ki mevzuunun cüreti, karanlık bakışların gönüllü aptallığını kamaştırabilir- yüzümüze bir sefahat fırlatmıyor mu?[27]

* * *

Bırakalım öyleyse şu gayriahlaki edebiyat tabirinin altında hırpalanan edebiyatı, ki muhtemelen başlıca noksanı, mide, yemek, medar-ı maişet koşulları ve fiyatlar hakkında nutuk atmıyor ve belki de böylece müspet efkârımıza ters düşüyor olmasıdır.

Edebiyat, o vakit, yalnızca, önüne koyduğu yegâne maksat okurlara aşk ve şehvet bulaştırmak olursa gayriahlakidir.

Duyuyoruz ki Avrupa'da bazı kitapçılar varmış; serbestçe ticaret yürüten, gizlice özel kitaplar yazdıran, tab eden, dağıttıran; hayvanı tasvirlerle ve yalnızca tasvirlerle dolu; ismi, yazarı, aleni varlığı olmayan fakat elden ele dolaşan, ekseriyetle ahlak namına avaz avaz bağıranların çekmecelerinde bulunan kitaplar; bunlardır işte edepsiz neşriyat.

Halbuki modern Fransız edebiyatı muhteşem ve emsalsiz bir sanat tecessümüdür.

Balzac, Flaubert, Goncourt, Baudelaire, Daudet, Bourget gayriahlaki edipler değil, Fransa'nın ilelebet iftihar edeceği meşhur müelliflerdir.

İnsan bedenini o derece çıplak gösteren resim ve heykel sanatları için benzer bir tetkikte bulunmayacağım.

Biliyorum ki ahlak engizisyoncuları buna tahammül edemiyor ve şüphesiz Louvre Müzesi'ni ve National Gallery'i kapalı görmek istiyorlar.

* * *

Hayır! Bizim aile adabımız, bizim edebiyatımız uzaktır yozlaşmaktan. Bu boş iftira bir şeyle kendini haklı çıkaramaz. Ve eğer elzemse ahlak adına bir mücadele vermek kendi içimizde, mevzu yok değildir; heyhat ki bu mevzular gayriahlakilik ithamını cidden haklı çıkarırlar!

[Hagop] Baronyan, İstanbul Ermenilerinin iftihar edebilecekleri yegâne ahlak hocası, bizim biçare edebiyatımız için, onun bazen yaltaklanmaya, çoğu zaman da riyakârlığa meyli dışında söyleyecek hiçbir şey bulamadı.

DİPNOTLAR

1 Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar: 1794-2000* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2014), 29-30.

2 Vartan Artinian, *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu: 1839-1863*, çev. Zülal Kılıç (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2004), 74-75.

3 Ibid., 86.

4 Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar*, 30.

5 Ibid.

6 Ibid.

7 Günil Özlem Ayaydın Cebe, "19. Yüzyılda Osmanlı Toplumu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik" (Yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2009), 294-95.

8 Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007), 50.

9 Bu bakışın sağlam bir eleştirisi için bkz. Zeynep Uysal, *Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

10 Bu konuda Avrupa gerçekçiliği bağlamında ayrıntılı bir tartışma için bkz., Fredric Jameson, *Gerçekçiliğin Çelişkileri*, çev. Orhan Koçak (İstanbul: Metis Yayınları, 2018).

11 Vahé Oshagan, "Modern Armenian Literature and Intellectual History from 1700 to 1915", *The Armenian People from Ancient to Modern Times* içinde, yay. haz. Richard G. Hovannisian, c. 2 (London: Macmillan, 1997), 169.

12 Handan İnci, "*Şiir ve Hakikat*: Üzerine", *Şiir ve Hakikat: Yazılar ve Tartışmalar* içinde, yay. haz. Handan İnci (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 15; Kevork B. Bardakjian, *Modern Ermeni Edebiyatı*, çev. Fatma Ünal ve Maral Aktokmakyan (İstanbul: Aras Yayınları, 2013), 150.

13 Ahmet Mithat Efendi, *Fazıl ve Feylesof Kızın: Fatma Aliye'ye Mektuplar*, yay. haz. F. Samime İnceoğlu ve Zeynep Süslü Berktaş (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 164-65.

14 Ahmet Mithat Efendi, *Edebiyat Yazıları* 2, yay. haz. H. Hanka Durgun ve Fazıl Gökçek (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 366-455.

15 Ibid., 329-30.

16 J. S. Brushwood, "The Mexican Understanding of Realism and Naturalism", *Hispania* 43, no. 4 (Aralık 1960), 524.

17 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Lerna Ekmekçioğlu, *Recovering Armenia: The Limits of Belonging in Post-Genocide Turkey* (Stanford, California: Stanford University Press, 2016), 133-34; Kevork B. Bardakjian, *Modern Ermeni Edebiyatı*, 148.

18 1883 yılında *Yerşakund* [yeşkürel dergisinin 10. sayısında yer alan bu yazı için bkz. Krikor Zohrab, *Krasa nutyan Masin* [edebiyat üzerine] (Erivan: Hayasdan Hradarageutyun, 1973), 93-5.

19 Ahmet Mithat Efendi, "Roman İntihabı", *Edebiyat Yazıları* 2 içinde, 175-78.

20 Nuri Sağlam, *Hürriyetçi Söyleme Karşı Hür Olmanın Ağır Bedeli: Ahmet Mithat Efendi ve Yeryüzünde Bir Melek Romanına Yönelik Eleştiriler* (İstanbul: Sedir Yayınları, 2017), 93-5.

21 Ermenice çeviriyi gözden geçiren Ohannes Kılıçdağı'na önemleri için müteşekkirim. Çeviride hem dönemin dilini hem de yazarın üslubunu korumaya çalıştım ancak ne yazık ki yarının tamamı için bu mümkün olmadı. Üstelik bir iki noktada, anlamı tam verebilmek ifadeyle azıcık oynamam gerekti. Dahası, fark edeceğiniz üzere, bazı isim ve benzemeler günümüz okuru için çok şey ifade etmiyor. Bunların hepsini dipnotlarda açıklamak derginin sınırlarını aşacağından ancak çok gerekli olduğunu düşündüğüm bir iki noktada ve mümkün mertebe kısa açıklamalarla yetindim. Eser ve yazar isimlerine de, tutarsızlık pahasına, anlaşılırlığı ve bu konuda biraz araştırma yapmak isteyen okurların işini kolaylaştırmak için, ufak tefek müdahalelerde bulundum. Örneğin, bazı eserleri orijinal başlıklarıyla bazılarınıysa, Türkçede bilindiklerini varsaydığım şekliyle verdim. Alıntılardakiler dahil bütün köşeli parantezler bana aittir.

22 François-Vincent Raspail (1794-1878); Fransız kimyacı, fizyolog, avukat ve siyasetçi. Arsenik kullanarak cinayeti işlemekle suçlananları savunmasıyla ünlüdür. Savunmasında, tek başına arsenik izinin cinayet delili olamayacağını, arsenliğin bir yerden diğerine pek çok yolla bulaşabileceğini öne sürüyordu. Bu konuda daha fazla ayrıntı için bkz. José Ramón Bertomeu Sánchez, "Arsenic in France: The Cultures of Poison During the First Half of the Nineteenth Century", *Compound Histories: Materials, Governance and Production, 1760-1840* içinde, yay. haz. Lissa Roberts ve Simon Werrett (Brill, 2017), 131-58; Dora B. Weiner, "François-Vincent Raspail: Doctor and Champion of the Poor", *French Historical Studies* 1, no. 2 (1959), 149-71.

23 St. Petersburg'daki meşhur Neva ırmağı.

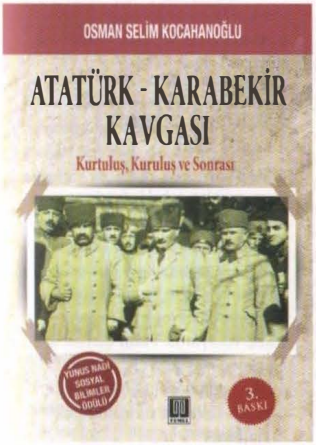
24 Horatius'un kasidelerinde asilen başlık bulunmamaktadır, Zohrab burada muhtemelen Fransızca edisyonda kullanıları başlıkların Ermenicelerini veriyor.

25 Emily A. Haddad'in Oryanalizm bağlamında ve Lord Byron'in *Don Juan*'ının ardılı olarak okuduğu *Namouna* (1831), üç kantodan oluşan gevşek yapılı bir şiirdir. Şiirin alt başlığı "Bir Şark Masalı"dır; ilk kantoda, asilen Fransız olan fakat "tıpkı bir sultan" gibi yaşayan ve kadınlara düşkün Hasan'ın ahvali anlatılır. Emily A. Haddad, *Orientalist Poetics: The Islamic Middle East in Nineteenth-century English and French Poetry* (London and New York: Routledge, 2002), 79-81.

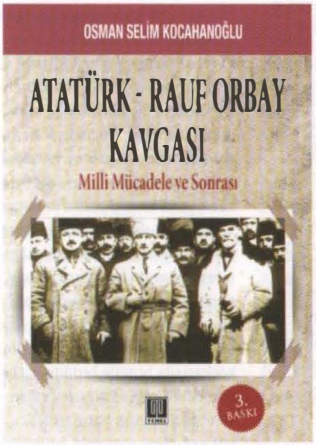
26 *Kitab i Mukaddes*'in bu epey erotik babında çıplak bir kadın bedeni betimlenmekte ve kadına seslenilmektedir.

27 Şair ve oyun yazarı Bedros Turyan (1851-1872) "Ermeni şiirinde çığır açmıştır"; yardığı son oyun olan ve Zohrab'ın burada başlığını kısaltarak verdiği "*Tadron şam işyarner* (İlyatro veya sefiller) sahnede intihar eden birbirine aşık iki oyuncunun hikâyesi üzerinden, sosyal adaletsizlik ve ahlaki yozlaşma konularını işler." Kevork B. Bardakjian, *Modern Ermeni Edebiyatı*, 140-41.

TEMEL YAYINLARI / TARİH DİZİSİ

Osman Selim Kocahanoğlu
Atatürk - Karabekir Kavgası
672 Sayfa, 50 TL.

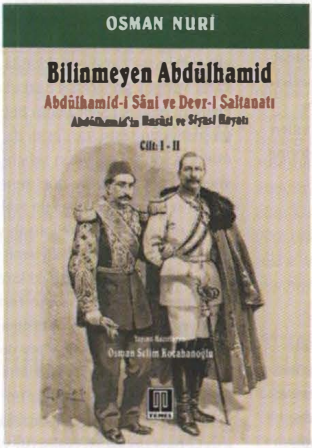
Osman Selim Kocahanoğlu
Atatürk - Rauf Orbay Kavgası
626 Sayfa, 50 TL.

Süleyman Kâni İrtem
Osmanlı Sarayı ve Haremin İçyüzü
390 Sayfa, 40 TL

Osman Selim Kocahanoğlu
Menemen ve Kubilay Olayı
540 Sayfa, 45 TL.

Osman Nuri Bey
Bilinmeyen Abdülhamid
620 Safya, 50 TL.

Osman Selim Kocahanoğlu
Yeni Türkiye'nin Doğuşu
780 Sayfa, 50 TL.

TEMEL

TEMEL YAYINLARI
Piyerloti Cad. Dostlukyurdu Sokak Hacıbey Apt. No: 10/5 Çemberlitaş / İSTANBUL
Tel: 0212 516 23 52 - 517 73 20

Mütareke İmza Edildi

1 KASIM 1918

SABAH

Son dakikada aldığımız malumata göre Hükümet, Meclis-i Mebusan'ın evvelki günkü kararından sonra derhal Mondros'ta bulunan mütareke murahhaslarımıza mütarekenameye vaz'-ı imza için salahiyet vermiştir. Bunun üzerine murahhaslarımız dün mütarekeyi imzalamışlar ve keyfiyeti Bâb-ı Âli'ye resmen bildirmişlerdir.

İtilâf Devletleri ile akdedilmiş olan mütarekeyi imzalamış olan Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet ve Sekizinci Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Sadullah beyleri alıp buraya getirmek üzere dün gece Peyk-i Şevket torpido kruvazörü Bandırma'ya azimet eylemiştir.

Mütareke şeraitinin resmen tebliğine gelince, imzalanan mütareke mevadın murahhaslarımız İstanbul'a getirdikten sonra resmen tebliğ olunacaktır.

Hükümet mütarekenin imzalandığı haberini alınca derhal bütün ordu kumandanlarına tatil-i muhâsamât emrini vermiştir. İtilâf Hükümetleri de kendi kumandanlarına aynı emri verdiklerinden dolayı dünden itibaren Filistin ve Irak cephelerine muhâsamât tatil olmuştur.

İttihad ve Terakki Kongresi

2 KASIM 1918

İKDAM

İttihad ve Terakki Kongresi dün Merkez-i Umumi Dairesinde içtima etmiştir. Sabık Harbiye ve Bahriye nazırları Enver ve Cemal paşalar içtimada hazır bulunmamışlardır Hazırun yüz yirmi kadar idi. İçtimaa Talat Paşa riyaset etmiştir. Talat Paşa evvela İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin bir tarihçesini yapmıştır. Balkan Muharebesinden sonra Hükümet-i Osmaniye'nın Avrupa'da mevcut iki zümre-i ittifakiyeden birine girmeye muvaffak olamadığını ve mamafih Almanya tarafından Hükümetimize bir temayül eseri gösterildiğini ve o sırada tahaddüs eden vilayat-ı şarkiye meselesinde bu temayülün fiili fevaidi görüldüğünü, Harb-i Umumi infilak edince Almanya ile evvelce akdedilen ittifak icabatına riayet lüzumu tahassul eylediğini [Evvelce Almanya ile ittifakımız olduğunu ilk defa işitiyoruz- İkdam] Hükümetimizin harbe duhul için evvela Bulgaristan'la Romanya'dan teminat almak istediğinden bu iki memlekete memurin-i mahsusa izam eylediğini, Romanya'da cereyan eden müzakere neticesinde Romanya Hükümeti'nin suret-i kat'iyyede bitaraf kalmaya karar verdiğini, Bulgaristan'ın bu karara kanaat etmeyerek Romanya'dan tahriri teminat istediğini ve bu teminatı vermekten Romanya imtina eylediği cihetle Bulgaristan'ın arkadan bir darbeye maruz kalmak korkusuyla bizimle birlikte harbe girmekten çekindiğini ve ondan sonraki vukuatın hatırlarda bulunduğunu söylemiş, ba'dehû şu beyanatta bulunmuştur:

Vaziyetin aldığı şekil üzerine İttihad Terakki Hükümeti mevki-i iktidarı terk ettiği gibi İttihad ve Terakki Cemiyeti rüesası da istifa ediyorlar. Cemiyetin bundan böyle ittihaz edeceği hatt-ı hareket hakkında karar vermek kongrenin hakkıdır. Ertuğrul Mebusu Şemseddin Bey meşrutiyetin tesisi vazifesini ifa ettikten sonra Cemiyetin sebeb-i vücudu kalmadığını ve dört senelik hayatı seyyiat (sıkıntılar) ile mâli (dolu) olduğundan artık infisâh ve inhilâli lazım olduğunu söylemiştir. Netice-i münakaşatta aza iki kısma ayrılmış, bir kısmı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin tamamen dağıtılmasını talep etmişler, diğer bir kısmı da intihabat zamanlarında teşkilata ihtiyaç olduğundan memleketin bütün bütün teşkilatsız kalmaması için Cemiyetin ibkası (kalması) ve yalnız Fırkanın programında tadilat icrası ve inde'l-hâce (gerektiği zaman) isminin dahi tebdil-i reyinde bulunmuşlardır. Öğleden sonra Canbulat Bey'in riyaseti altında inikad eden ikinci celsede reyler toplanmış ve ekseriyet ikinci şıkta karar kılmıştır. Şu halde Cemiyetin programı ve heyet-i idaresi tebdil edilmek üzere devamına karar verilmiştir.

Talat Paşa riyasetten ve Merkez-i Umumi azası da mevkilerinden çekilmiş olduklarından İsmail Canbulat Bey muvakkaten riyasete intihab olunmuştur. Cemiyetin hesabatını rü'yet etmek için heyet-i hesabiye ve programın tadili için evvelemirde bir proje ihzârı zımnında diğer bir heyet-i mahsusa teşkil edilmiştir.

Kaçan Kaçana

4 KASIM 1918

SABAH

Firar şayiaları tahakkuk ediyor: İki günden beri şehrimizde bir şayia deveran ediyordu. Talat, Enver, Cemal paşalarla Doktor Bahattin Şakir ve Nazım beyler kaçmışlar. Bidayette bu şayialar tekzip ediliyordu. Fakat dün mesele tamamen meydana çıktı. Artık salahiyettar mahafil-i hükümet de firarileri tasdik ve itirafa mecbur kalmışlardır.

Bu günün en mühim vak'asını teşkil eden bu hadise-i firar hakkında tahkikat-ı lazımede bulunduk. Aldığımız malumata göre Enver, Talat, Cemal paşalar ile Doktor Bahattin Şakir ve Nazım beyler şu surette firar etmişlerdir:

Firara karar: Talat, Enver, Cemal paşalar ile Bahattin Şakır ve Nazım beyler, artık İstanbul'da kalmaları kendileri için tehlikeli bir şekil ve mahiyet aldığı ve şimdiye kadar irtikab etmiş oldukları hataların ve mezalimin hesabı kendilerinden sorulacağını anlayınca firara karar vermişlerdir. Fakat nasıl firar edecekler? İşte en mühim mesele bu idi. Binaenaleyh bu meseleyi halletmek ve tehlikesizce ve kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmeksizin kaçabilmek için firar teferruatını birlikte kararlaştırmaya ve müşavereye lüzum görmüşlerdir.

Nerede içtima etmişler?

Bunun üzerine Cuma günü kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmemek için tebdil-i kıyafet ederek eski dostlarından birinin hanesinde toplanmışlardır. [...] Müştereken firara karar vermişlerdir. Bu içtima esnasında sebeb-i firarlarını haklı göstermek için Sadrazam Paşa hazretlerine gönderecekleri bir mektubun müsveddesini de kaleme almışlardır Bu mektup kendileri Boğazdan çıkarak artık derdest

edilmeleri imkanı bulunmadığı bir zamanda Sadrazam Paşaya gönderilmiştir. [...]

İttihad ve Terakki

5 KASIM 1918

SABAH

Dün İttihad ve Terakki Kongresi son içtimaını akdetmiş ve uzun münakaşalardan sonra Ittihad ve Terakkı Fırkasına Teceddüd Fırkası unvanını vermiş ve Fırka riyasetine de Ayandan Hüsnü Paşa'yı intihab eylemiştir. Teceddud Fırkası, Ittihad ve Terakki'nin bütün emval ve emlakine vaz'iyed edecektir.

Ermeni Kıtâli Dosyası

7 KASIM 1918

SABAH

Ermeni kıtâline ait evrak bir ikl günden beri Hükümetçe arandığı halde bulunamadığından Talat Paşa ve maiyetinin mevki-i iktidarı terk etmeden evvel kıtâl hakkında verilen bilumum emirleri ihrak ettirmiş olması muhtemeldir.

Sadrazam Paşa ve Firariler

7 KASIM 1918

SABAH

Sadrazam Paşa doğrudan doğruya Almanya İmparatoruna müracaat eylemiş ve firarilerin iadesini istemiş ve demiştir ki: Biz Ingilizler ile mütareke akdederken Almanların şerefini, menafini son derece müdafaa ettiğimiz halde böyle bir muamele layık mıdır? Hukuk i Osmanıye bu mertebe ayak altına alınır mı?

Firarilerden Haber Yok- Enver Paşa'nın Babası Nerede?-Enver Paşa Kafkasya'ya Gidecek mi?

Firari Talat, Enver, Cemal paşalar ile diğer refiklerinin nereye gitmiş oldukları hakkında henüz katı hiçbir haber alınamamıştır. Maamafih Enver'in Azerbaycan'a giderek orada bir hükümet tesis etmek niyetinde bulunduğu hakkındaki haberleri teyid eden bazı deliller vardır. Babası Ahmet Paşa'nın sabık kabinenin sukutundan birkaç gün evvel İstanbul'dan savuşarak hatırı tarikiyle Baku'ye gitmiş olması Enver Paşa'nın hakikaten Kafkasya'ya gitmek niyetinde olduğunu gösterir. Binaenaleyh Enver Paşa'nın bu planını akim bırakmak için şimdiden tedabir-i lazımeye tevessül etmelidir.

İzmir'de Rumluk Tezahüratı

8 KASIM 1918

İKDAM

Telgraf kablolarının tamir ve muhaberat-ı resmiyenin temini için ameliyat-ı lazımede bulunmak üzere İzmir Limanına bir Ingiliz torpidosunun duhulünü ganimet bilen İzmir Rumları bazı müfrit tezahüratta bulunduklarını maalesef haber alıyoruz.

Nümayişçiler şehrin en nazargah olan Kordon Boyunu suret-i hususiyede Yunan bayraklarıyla tezyin eylemişlerdi. Torpidonun muvasalatını müteakip Rum Metropolithanesinden bir rahip suret-i mahsusada bir heyet-i ruhaniye ile birlikte torpidoya gitmiş ve sefineye çıkacağı sırada elindeki tabancayı boşaltmak suretiyle resm-i selam ifâ eyledikten sonra torpido dahilinde Ingiliz bayrağını telsim ederek (öperek) bir resm-i ayin icra eylemiştir. Bazı kiliselerde ayınler esnasında İzmir'in Yunanıstan'a ilhakı temenniyatı bilâ perva izhar edilmiştir.

İttihad ve Terakki Servet-i Umumiyesi Kaçırıldı

8 KASIM 1918

SABAH

Talat, Enver ve Cemal paşalar buradan kaçtıkları zaman sü-i istimalât icra etmek suretiyle iddihâr etmiş oldukları meblağ-ı âzimeyi alarak götürdükleri gibi mülga Ittihad ve Terakki Cemiyeti'nin servet-i umumiyesini de kaçırmışlardır. Son dört sene zarfında (teyakkuz ve intibah-ı iktısadi) nami altında fakir halkın zararına olarak yapılan sü-i istimaller ve ihtikârlar düşünülecek olur ise bu firari paşaların, gerek beraberlerinde götürmüş oldukları servet-i şahsiyelerinin, gerek aşırdıkları Ittihad ve Terakki servet-i umumiyesinin birkaç milyon lirayı mütecaviz olduğu muhakkaktır.

Enver Paşa, buradan firar etmeden evvel Azerbaycan'da bulunan biraderi Nuri Paşa'ya 700 bin liralık bir meblağ göndermiş olduğunu ve Hükümet-i hazıranın meblağ-ı mezburun derhal müsadere edilerek Nuri Paşa'ya gönderilmemesi hususunda icap eden tedbirlere tevessül edilmesini emreylediğini evvelce yazmıştık. Aldığımız mevsûk malumata göre Hükümet bu parayı müsadere etmiş ve bu suretle Enver Paşa'nın planı akim bırakılmıştır.

Gazetelere Karşı Tedbirler

8 KASIM 1918

SABAH

Âti Gazetesinin Tatili

İstanbul Muhafızlığından:

Âti gazetesinin vatanperverlikle kabil-i telif görülmeyen neşriyat-ı heyecankâranesinden dolayı Idare-i Örfiye tarafından bu geceden itibaren neşri menedilmiştir.

Keyfiyet müdür-i mesulüne tebliğ olunmuştur.

Tanın Gazetesi

Ittihad ve Terakki Cemiyeti Mücadded unvanını iktisab etmesine mebni ihtiyar-i tatil etmiş olan Tanin refikimizin Cemiyetin yeni unvanı olan mücedded namıyla tekrar intişara başlayacağı haber alınmıştır

Mustafa Kemal Paşa

11 KASIM 1918

SABAH

Yıldırım Orduları Grubu ile Yedinci Ordu Karargahı lağvedilmiş ve Yedinci Ordu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine verilmiştir.

Selimiye Kışlasında

16 KASIM 1918

İKDAM

Evvelki gün şehrimize gelen Fransız nakliye sefinelerinin beş yüz Fransız askeri esliha ve erzaklarıyla beraber Şirket-i Hayriye vaporlarından

birine aktarma ederek Haydarpaşa'ya gitmişler ve Selimiye Kışlasına yerleşmişlerdir. Askerin bir kısmı Haydarpaşa İstasyonunu işgal etmiştir.

Galata Kulesi'nin İşgali

16 KASIM 1918

İKDAM

Galata Kulesinin İngilizler tarafından işgal edildiğini gazeteler yazmıştır. İcra eylediğimiz tahkikata göre İngilizler Marmara Denizi'ndeki filo ile muhabere için Galata Kulesinin tepesine muhabere aleti vaz' eylemişlerdir. Kulede bulunmakta olan bahriye askerleriyle harik nöbetçileri kemakân ifâ-yı vazife eylemektedirler.

Mütareke Etrafında

17 KASIM 1918

SABAH

Amiral Calthorpe Hariciyede

Amiral Sör Arthur Calthorpe dün Hariciye Nezaretine gelerek Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'yı ziyaret etmiştir.

Sirkeci İstasyonunda Kontrol

Dün Sirkeci İstasyonunda Şimendifer Telgraf İşletme Odasında bir Fransız kontrol zabiti ikame edilmiştir.

Dün Gelen İngiliz Askerleri

Dün bir İngiliz nakliye gemisi limanımıza gelmiş ve içindeki piyade, süvari efradını karaya çıkarmıştır. İngiliz askerleri önlerinde muzika bulunduğu halde Galata'dan Beyoğlu'na azimet eylemişlerdir.

Makriköy İstasyonunun İşgali

Makriköy'ü ne vürud eden Fransız askerleri şimendifer istasyonunu işgal ve istasyonun karşısında ordugah kurmuşlardır.

Bebek Dârü'l-eytamının İşgali

Bebek Dârü'l-eytamı İtilâf askerleri tarafından işgal olunmuştur.

Bahriye Mektebinin İşgali

Heybeli Adadaki Bahriye Mektebinin İngiliz Askerleri tarafından işgal edildiği haber alınmıştır.

Musul'un İşgali Teeyyüd Ediyor

18 KASIM 1918

SABAH

Musul Şehri'nin İngiliz askerleri tarafından işgal edilmiş olduğu haberi teeyyüd etmiştir. Mütareke akdinden sonra Musul Şehrini işgal etmiş olan İngilizler, Hükümetimiz tarafından mütarekeye istinaden vuku bulan muhik müracaatını hüsn-i telakki ederek şehr-i mezkûrdan çekilmişler ise de bundan dört beş gün mukaddem tekrar şehr-i mezkûru işgal eylemişlerdir. Dün rüfekamızdan biri, İngilizlerin, Musul'un keyfiyet-i işgalini mütarekenamenin yedinci maddesine istinad ettirdiklerini söylüyor ise de makamat-ı aidesine esbab-ı işgal hakkında malumat-ı resmiye gelmediği merci-i aidi nezdinde yaptığımız tahkikat neticesinde anlaşılmıştır. Bu gün mütehakkık olan bir cihet var ise o da Musul Şehrinin işgali bir emr-i vaki olduğu keyfiyetidir.

Ermeni Meselesi Hakkında

19 KASIM 1918

İKDAM

Eski Konya Valisi Celal Beyin beyanatı: "Bize gelen talimat-ı resmiye tehcire ait idi. Tehcir ise zaten imha demek değil idi. Her ne yapılmamak lazım idi ise oldu. Her şeyden evvel memleket siyaseten ve iktisaden zarar gördü. Fakat ben Ermenilerin benim hakkımdaki hissiyatına vâkıf bulunduğumdan bu meselede bütün Türklüğün ve Islamlığın mesul tutulmamasını arzu ederim. Eğer ben Ermenilere bir hizmette bulundumsa bilinmelidir ki ben bir Türküm Faik Ali Bey da Türk'tür. Diyarbakır Valisi Doktor Reşit'in katlettirmiş olduğu iki kaymakam da Türk'tür. Bunlardan birini tanırım. Pek kıymetli bir genç idi. Ermeni kestirmemek için kendi nefislerini feda etmişlerdir. Bundan daha büyük bir fazilet olur mu? Binaenaleyh herkesin kendi fiilinden dolayı mesul addedilmesini arzu ederim. Ben Ermeniler hakkında Hükümet-i sabıkaya da böyle söyler idim. Eğer siyaseten mücrim kimseler var ise bunlar için mahkemeler vardır. Bunları orada muhakeme ediniz, şiddetinizi bütün millete teşmile hakkınız yoktur. Benim bildiklerimden Erzurumlular vardı ki ben onları belki benim kadar vatanperver addederim. Mesela Erzurum murahhası Piskopos Efendi'yi tanırım. Bu zatın suret-i katlini tahattur ettikçe tüylerim ürperir. Ermeni milletinin yanlış düşüncelere sevk olunmasını ve fena günlerde kendilerine dostluk gösterenleri bir takım hain ve canilerden tefrik etmesini arzu ederim. Ben Ermenilerden bunu talep ederim. Bu gün benim hiçbir memuriyetim yoktur. Fakat vicdanım müsterihtir. Vatanıma bu hizmette bulunmuş olduğum ve hiçbir Ermeni'nin katline meydan vermediğim için alnım açık olarak muhakeme-i alem huzuruna çıkabilirim."

Almanya'da Bolşevizm

20 KASIM 1918

SABAH

Bern'den bildiriliyor: Wolff Ajansının neşrettiği bir fıkra Alman ihtilalinin menşeini epeyce tenvir etmektedir. Alelumum zannedildiğine göre ihtilal, 5 Teşrinievvelde Kiel'de efrad-ı bahriyenin ihraz ettiği muvaffakiyeti müteakib başlamıştır. Bu tamamıyla doğru değildir, ihtilal bir hafta evvel zuhur etmiştir. Kiel ancak meselenin ikinci faslını teşkil eylemiştir. Birinci fasıl büyük Alman donanmasında vuku bulmuştur. Pancermenistler İngilizlere karşı son bir müsademede Alman donanmasını fedaya karar vermişlerdi. Lakin bahriye neferleri zabitlerin ailelerine yazdıkları mektupları zapt ederek açmışlardır. Bu mektuplardan zabitler donanmayı İngilizlere terk etmektense ölümü tercih ettikleri anlaşılmıştır. Lakin doksan bine baliğ olan efrad-ı bahriye bu azim ve karara karşı isyan etmişler ve bilfiil muhalefette bulunmuşlardır. Başkumandanlık ile bunlar arasında cereyan eden müzakerat hiçbir netice

vermemiştir. 28 Teşrinievvelde donanmaya hareket emri verilmiş ise de zabitler bu emri infazdan aciz kalmışlardır. Binlerce efrad-ı bahriye Wilhelmsheven'de hapsedilmişlerdir. Kiel'de fikir ihtilali tezyid etmekten başka bir netice vermemiş ve son hadisat cereyan etmiştir.

Londra 19 Teşrinisani –
Kopenhag'dan gelen haberler isyan eden amele ve mürettebatın Kiel ile civarındaki bütün tersaneleri işgal ederek her tarafa kırmızı isyan bayrakları çektiklerini teyid etmektedir. Zabitler içtima etmişler ve silahlarını mürettebata teslim eylemişlerdir. Hamburg'da sokak muharebeleri olmuştur. Birçok limanlarda da tatil-i eşgal vukua gelmiş ve isyan hareketleri buraya kadar sirayet etmiştir.

Berlin'den Moskova'ya Selam
Berlin Bolşeviklerino Teşrinisanı tarihiyle Moskova'ya âtideki telsiz telgrafı çekmişlerdir.

Makriköy Hadisesi

26 KASIM 1918

İKDAM

Makriköy'de Fransız askerleri tarafından polis karakolunun işgal edildiği ve bazı Ermenilerin teşvikiyle İslam hanelerine Fransızların girdiği yazılmış idi. Dün mahallinde icra ettirdiğimiz tahkikata nazaran vaka şu suretle cereyan eylemiştir.

Makriköy'ünde 510 numaralı muhafaza taburunun birinci bölük Kumandanı Mülazım Nuri Bey evvelki gün evlatlığı Emine beraberinde olduğu halde Makriköy İstasyonunda durmakta iken Makriköy'de mukim makine mühendisi Tatyos Minasyan isminde biri ile dört refiki yanındaki kızın Ermeni olduğundan bahisle kendilerine teslimini talep ve çocuğu zor ile almaya kıyam ederler. Nuri Bey karakola müracaatla hikaye-i hâl eder, Tatyos ile refiki karakolda da ifadelerini tekrar ve kızın iadesinde ısrar ederler. Bunun üzerine Tatyos ile Nuri Bey'in Kadınları Çalıştırma Cemiyetine giderek – çocuk oradan alındığı cihetle – kaydına bakmaları tavsiyesinde bulunulur. Bunlar İstanbul'a gelmek üzere istasyona gider iken yolda bir Fransız zabiti refakatinde birçok Ermeni olduğu halde çocuğun feryadına rağmen –cebir ile alarak kiliseye götürürler. Nuri Bey'le Tatyos tekrar karakola gelirler. Komiser kızı kiliseden almak teşebbüsünde bulunacağı sırada kasketinde 148 rakamı bulunan bir zabit maiyetinde yüz elli kadar müsellah Fransız askeri bulunduğu halde gelir ve karakolun dört tarafını süngüleri takılı olduğu halde muhasara kumandasını verir. Zabit ile askerler komiser ile polis memurlarının silahlarını alırlar ve telefonu kat' ederler. Zabit karakolda nümayiş için bir el silah atar. Aşağıdaki askerler de ateş edecek bir vaziyet almaları üzerine zabitin işarat-ı mahsusasıyla sarf-ı nazar ederler. Bu aralık bazı Ermeniler tarafından bir liste ihzar olunarak Fransız zabitine verilir. Bu listede muharrer olan evlerde Ermeni çocukları olduğu beyanıyla Fransızlar tarafından evlerden alınması talep olunur. Zabit komisere Fransız askerleriyle giderek evleri göstermesi teklifinde bulunması üzerine komiser mümanaat eder. Zabit o esnada orada bulunmakta olan polis Mustafa Efendi'yi cebren Fransız askerlerinin refakatine vererek listede muharrer olan evleri göstermesini emreder. Bir cem-i gafir İslam mahallatına dolar. Evlere girerler ve mahremine riayet etmeksizin çocukları alırlar. [...] Çocukları Fransız zabiti, komiseri müsellah askerlerin muhafazası altında Fransız Kumandanlığı dairesine götürür. İki saat alıkonulduktan sonra tekrar serbest bırakılır.

Ayvalık Vukuatında Liman Von Sanders Paşa'nın Rolü

28 KASIM 1918

İKDAM

İttihad ve Terakki Hükümeti bundan iki sene kadar evvel Ayvalık'taki Rumların oradan te'bid ve tehcir eylemişti. Balya'dan Rum Patrikhanesine çekilen bir telgrafnameye inanmak lazım gelirse Ayvalık'tan te'bîd edilen Rumların adedi yirmi beş bine balığ olup bunların ancak yedi bini sağ kalmıştır. Bu işârâtta bir mübalağa olsa bile herhalde Ayvalık Rumlarının tehciri bir emr-i vakidir. Bu suretle Rumlardan hayli nüfus telef olmuş ve te'bîd edilenlerin kısm-ı azamı maddeten pek büyük zayiata uğramıştır, Karşı gazeteleri bu vakanın mesuliyetini General Liman Von Sanders'e atf eylemişlerdi. General bu ithamatı red ile vukuatın suret-i cereyanını Harbiye Nazırı'na bildirmiş olduğunu beyan etmekte ise de mesele bütün safahatıyla inzar-ı umumiyeye vaz' edildikçe General isnâdât-ı vakıanın ağırlığından kendisini kurtaramayacaktır. Tan gazetesi muhabirinin icra ettiği tahkikata göre İttihad ve Terakki Hükümeti memleketin müdafaası hususunda ittihaz edilecek tedabir-i umumiye hakkındaki mütalaasını Liman Von Sanders'ten tahriren sormuş, General dahi tahriren Alman Erkan-ı Harbiyesinin şu mütalaasını cevaben tebliğ eylemiştir.

"Hududa yakın yerlerle Anadolu'nun umum sahillerinden millet-i Osmaniye'ye sadakatleri meşkuk olan anasırın te'bîd edilmeleri lazımdır."

Muhabirin tahkikatına göre Rumların tehciri Alman Erkan-ı Harbiyesinin gösterdiği bu lüzum-ı askeriye binaen ittihaz edilmiş bir tedbirdir. Maamafih Liman Paşa'nın talebi gibi Harbiye Nazırı Paşa tarafından bu bâbda Meclis-i Mebusanda izahat verilecek olursa o zaman mesele tenevvür edecek ve Tan muhabirinin tahkikatı sahih olup olmadığı anlaşılacaktır. Meselenin ehemmiyet-i fevkaladesine binaen efkar-ı umumiye bu izahata sabırsızlıkla muntazırdır.

Fabrikalar

28 KASIM 1918

İKDAM

Şerait-i mütareke mucibince İmalat-ı Harbiye fabrikaları İtilâf Devletleri tarafından işgal ve temhir olunmuştur. (mühürlenmiştir)

ERIK JAN ZÜRCHER'İN EMEKLİLİĞİNİN ONURUNA TÜRKİYE TARİHYAZIMINDA FARKLI KUŞAKLAR KONFERANSI

Erik Jan Zürcher'in yakın zamanda emekli olacak olması vesilesiyle gerçekleştirilen "Ottoman Continuities, Republican Inventions" başlıklı sempozyum, hem Osmanlı Türkiye tarihi çalışmalarının geleceğinin tartışılmasına hem de geçmiş kuşaklardan miras alınan temel entelektüel birikim ve üretimin bir muhasebesinin yapılmasına vesile oldu.

EMRE EROL

Türkiye üniversiteleri başta olmak üzere ABD, İngiltere, Hollanda ve Yunanistan gibi başka ülkelerin üniversitelerinde Türkiye'nin de ait olduğu coğrafyanın modernleşme tarihini giriş düzeyinde, kapsayıcı ve alanın gelişmelerini de yansıtan bir şekilde ele alan çalışmalar düşünüldüğünde Erik Jan Zürcher'in Türkçeye *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* olarak çevrilmiş eseri şüphesiz ilk akla gelen kitaplardandır. 1993 senesinde yazılan bu eser birçok dile (Arapça, Endonezce, Hollandaca, İbranice, İtalyanca, Yunanca) çevrilmiş, tartışmaların kaynağı olmuş, birden fazla güncellemeden geçmiştir. Kendini yenileyen bu eser alandaki önemini korumuştur ve bugün hala bir referans kaynak olarak sıkça kullanılmaktadır.

Modernleşen Türkiye'nin Tarihi geçtiğimiz ay Erik Jan Zürcher'in yakın zamanda emekli olacak olması vesilesiyle gerçekleşen "Ottoman Continuities, Republican Inventions" adlı sempozyum neticesinde yeni bir güncellemeden daha geçmiş oldu. 23-25 Ağustos tarihleri arasında gerçekleşen bu sempozyum Zürcher'in alandaki emeği ve çalışmalarının etkisini onurlandırmak maksadıyla bir "kuşaklar buluşması" temasını benimsedi. Bu doğrultuda çoğu Zürcher'in doktora öğrencileri ve kendisi ile benzer araştırma konularına sahip farklı kuşaklardan akademisyenlerin oluşturduğu Türkiye çalışmaları uzmanları bir araya geldiler. Sempozyumda hem Türkiye çalışmalarının geleceğine dair öngörüler tartışıldı hem de geçmiş kuşaklardan miras alınan temel entelektüel birikim ve üretimin bir muhasebesi yapıldı. Sempozyumun sonunda ise Zürcher'in emekliliği vesilesiyle katılımcıları da içeren bir grup akademisyen tarafından hazırlanmış bir hediye sunuldu. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* kitabına ders içi birincil kaynağa dayalı egzersizler ile destek vermeyi hedefleyen web tabanlı bu hediye, hem kitabın güncellenmesine hem de geniş bir uzmanlık yelpazesine sahip akademisyenlerin seçtiği birincil kaynaklarla ilişkilendirilmesine vesile oldu. Kitapta bahsi geçen konuları birincil kaynaklarla ilişkilendirmeyi hedefleyen bu web tabanlı inisiyatifin gelecek yıllarda Leiden Üniversitesi bünyesinde gerçekleşecek çalıştaylar vesilesi ile geliştirilmesi de hedefleniyor.

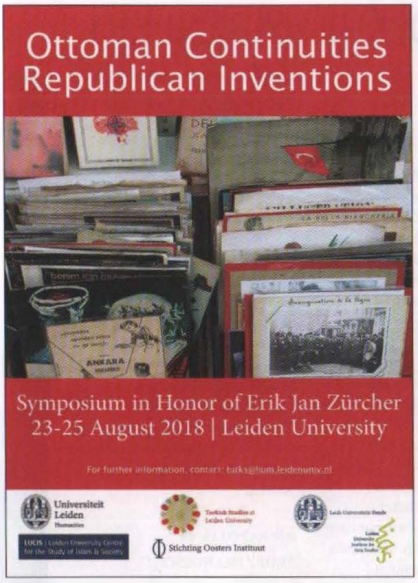
Erik Jan Zürcher'in onuruna organize edilen "kuşaklar buluşması" temalı sempozyumda insanlar, fikirler, mekanlar ve çatışma isimli dört alt başlık altında oturumlar yapıldı ve her birinde hem alanın yakın geçmişine dair bir değerlendirme hem de olası gelecek araştırma konu ve metotlarıyla ilişkili olabilecek bir orijinal katkı sunuldu. İnsanların ele alındığı oturumda Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde işçi sınıfı ve burjuvazi üzerine yapılan çalışmalar ve bunların sorunları ile olası yeni araştırma mecraları ele alınırken bir taraftan da Jön Türkler üzerine yapılan çalışmaların geldiği nokta ve geleceği masaya yatırıldı. Fikirlerin ele alındığı oturumda edebiyat, modern ideolojiler (büyük anlatılar) ve bunların güncel siyasetle ilişkilerini irdeleyen sunumlar öne çıkarken mekanların ele alındığı oturumda ise Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinin büyük dönüşümlerini irdeleyen çalışmaların dünü ve bugünü tartışıldı. Son olarak da çatışma temalı oturumda Birinci Dünya Savaşı başta olmak üzere çeşitli şiddet olayları ve savaşların literatürdeki araştırmalarda ele alınışına dair bir tartışma yürütüldü.

Farklı uzmanlık alanlarından gelen araştırmacılar her ne kadar farklı konular üzerinde sunumlar yapmış olsa da sempozyumun son gününde kendini tüm oturumlarda tekrar eden bir tartışma konusu belirdi. Tarihin güncel siyasetin malzemesi olması ve bu vesileyle

Türkiye'de oluşmakta olan yeni hegemonik anlatının ana malzemesi haline gelmesi, sempozyum katılımcılarının değişik uzmanlık alanlarının istisnasız her birinde güncel siyaseti ve etkilerini düşünmeyi kaçınılmaz kıldı. Bu doğrultuda akademik üretimin koşulları, siyasi aktivizm ve akademi ilişkisi, Türkiye ve dünya genelindeki sağcılaşma dalgası ve akademisyen kuşakların farklı tecrübelerinin bugünü anlama üzerindeki etkilerine dair yeni araştırma konularına ilham olabilecek tartışmalar yapıldı.

1953 Leiden doğumlu Hollandalı tarihçi Erik Jan Zürcher'in 1984 yılında aldığı doktora derecesinden bu yana neredeyse 35 yılı bulmak üzere olan akademik kariyerini, tanınırlığının önemli bir sebebi olan *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* yahut *Milli Mücadelede İttihatçılık 1905-1926* ve benzeri eserleriyle sınırlamak ona haksızlık etmek olur. Erik Jan Zürcher önemli akademik çalışmalarının yanı sıra otuza yakın doktora öğrencisinin danışmanlığını yapmış, Türkiye çalışmaları, emek çalışmaları ve Orta Doğu çalışmaları alanlarında önemli etkisi olan kürsü ve kuruluşlara başkanlık etmiş ve belki de en önemlisi kariyeri boyunca daima meslektaşları ve öğrencileri ile hemzemin bir ilişki kurarak akademik camiada son derece ihtiyaç duyulan müşterek çalışmaların ve araştırma gruplarının oluşmasına vesile olmuştur.

Çalıştığı coğrafyanın fırtınalı siyasi iklimi göz önüne alındığında Erik Jan Zürcher'in akademik kişiliğinin ve eserlerinin saygı uyandırıyor olmasının bir önemli sebebi de akademisyenliği boyunca siyasi iklimin etkilerini çalışmalarından uzak tutmayı hedeflemesidir. Bunu yaparken de ilkelerinden taviz vermemek adına gerekli gördüğünde akademik özgürlükler adına açıkça pozisyon almıştır. Onun alandaki emekleri ve kişiliği sayesindedir ki bugün Leiden Üniversitesi etrafında dinamik, disiplinler arası, Türkiye çalışmalarına önemli katkılarda bulunan ve aynı zamanda akademik özgürlüğü ve çoğulculuğu benimsemiş bir araştırmacılar ağı oluşabilmiştir.

EMRE EROL
SABANCI ÜNİVERSİTESİ

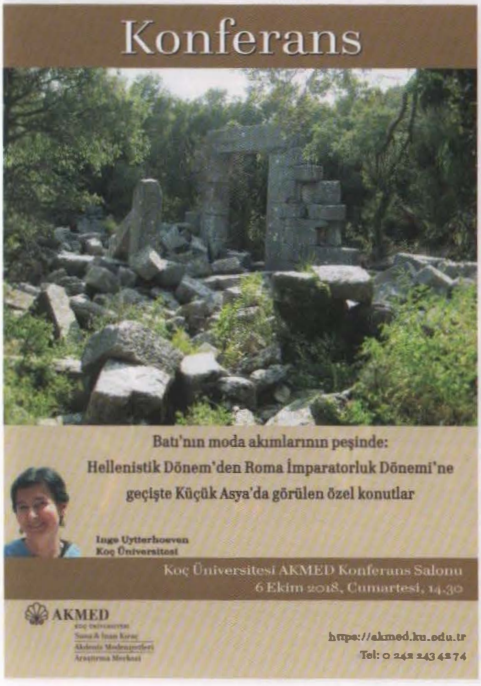

ARKEOLOJİ HABERLERİ

HAZIRLAYAN:
OĞUZ TEKİN

KONFERANS

Koç Üniversitesi AKMED, 2018-2019 Akademik Yılı Konferansları Inge Uytterhoeven'in "Batı'nın moda akımlarının peşinde: Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne geçişte Küçük Asya'da görülen özel konutlar" başlıklı konferansıyla başladı. Koç Üniversitesi öğretim üyesi olan Uytterhoeven, 6 Ekim'deki konferansında, amacının, Küçük Asya kentlerindeki varlıklı ailelere ait konutların, Hellenistik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne geçişteki süreklilliklerini, gelişimlerini ve değişimlerini vurgulamak olduğunu belirtti. Roma'nın MÖ 2. yüzyılda Yunanistan ve Küçük Asya gibi Doğu bölgelerini Roma dunyası içine katmaya başlamasıyla, özel konutlarda artan bir Roma etkisinin varlığına vurgu yaptı. Uytterhoeven, Geç Klasik ve Hellenistik Dönem etkilerinin (örneğin peristilli avlular, kabul odaları, duvar ve taban bezemeleri) büyük ölçüde devam etmiş olduğunu, bununla birlikte Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, Batı'daki çağdaş gelişmelerle kısmen uyumlu olan yeni mimari ve bezeme ögeleri ortaya çıktığını belirtti. Uytterhoeven, çeşitli antik kentlerden seçilmiş ev örneklerinden yola çıkarak Sagalassos'taki yeni "İtalyan" mimari formların (örneğin "Roma" özel hamamların), inşa malzemeleri ve tekniklerin (örneğin tuğla örgü) ve dekoratif ögelerin (örneğin mozaikler, duvar resimleri) Doğu eyaletlerine girmesiyle birlikte bölgenin farklı alanlarında ve farklı tarihlerde "geleneksel" ve "Batılı" ögelerin, "Romalı" üst sınıfın zevklerini ve ihtiyaçlarını karşılama amacıyla ne şekilde uyarlandığını gösterdi.

HİERAPOLİS VE PROF. FRANCESCO D'ANDRIA

Ord. Prof. Dr. Francesco D'Andria'ya Hierapolis'e hizmetlerinden dolayı Denizli Valisi Hasan Karahan tarafından geçtiğimiz eylül ayında teşekkür plaketi verildi. D'Andria ilk kez 1974 yılında geldiği Hierapolis

ören yerine 1977 yılından itibaren her yıl düzenli olarak gelerek kazılara katılmış ve 2000-2016 yıllarında kazı başkanlığı görevini yürütmüştür. 2017 yılından itibaren Hierapolis kazılarının başkanlığını yine aynı üniversiteden Ord. Prof. Dr. Grazia Semeraro üstlenmiştir. D'Andria, 2008 yılında Apollon Tapınağının hemen güneyindeki alanda başlattığı kazılarda Plutonion olarak bilinen yeraltı dünyasının giriş kapısının yer aldığı kompleksi gün ışığına çıkarmış ve restorasyonlara başlamıştır. Restorasyon önümüzdeki aylarda tamamlanarak alan, doğal olarak çıkan gazlardan dolayı kontrollu olarak ziyarete açılabilecektir. 2015 yılında Lecce'de yerleşik Salento Üniversitesi'nden emekli olan D'Andria, İtalya Üniversiteler Bakanlığı tarafından Emeritus Profesör olarak atanmıştır. 2018 yılında Accademia dei Lincei (Milli İtalya Akademisi) ve Pontificia Accademia Romana di Archeologia (Vatikan Akademisi)'nın üyesi olmuştur. Yine Salento'da Castro'daki Athena tapınağı kazılarını yöneten D'Andria, Castro Müzesi müdürlüğü görevini sürdürmektedir.

SERGİ

Pazarın Cazibesi
Tarih Boyunca Akdeniz Dünyasında Alışveriş
1 Aralık 2018 - 31 Ağustos 2019
Koç Üniversitesi AKMED
Suna & İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi, Antalya

Aralık başında açılacak sergide, Eski Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından Osmanlı İmparatorluğu'na Akdeniz dünyasında gunlük alışverişin yapıldığı pazarlara ilginç ve çekici bir yolculuk amaçlanıyor. Eski Çağın agorasından Osmanlı bedestenine alışveriş mekanları, pazarda kullanılan sikkeler, teraziler, terazi ağırlıkları, kantarlar, zabıtalar, cezalar, enflasyon gibi pazara dair merak edilen pek çok şeyin sunulduğu sergide, müze ve özel koleksiyonlardan getirilen pek çok eser de sergilenecek.

SEMPOZYUM

Pisidia Araştırmaları 2: Pisidia ve Yakın Çevresinde Uretim, Ticaret ve Ekonomi
31 Ekim - 3 Kasım 2018, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Akeoloji Bölümü tarafından düzenlenen sempozyumda tarih öncesi dönemlerden Bizans dönemine Pisidia ve çevresindeki tarihsel ve kültürel gelişmeler ekonomi ve üretime odaklanılarak ele alınıyor. 30'dan fazla akademisyenin katıldığı sempozyumda yol ağları, çanak çömlek üretimi, mezarlıklar ve sikkeler, din, Roma kolonileri, kent-kırsal ilişkileri başlıca konuları oluşturmakta.

SERGİ / *EXHIBITION*

PAZARIN CAZİBESİ

Tarih Boyunca
Akdeniz Dünyasında
Alışveriş

THE CHARM OF THE MARKET

Shopping in the
Mediterranean World
throughout History

01.12.2018
30.08.2019

Koç Üniversitesi AKMED
Suna & İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi

Kürator / Curator
Oğuz Tekin

İlarbaros Mahallesi
Kocatepe Sokak No. 25
Kaleiçi - Antalya

Ziyaret Saatleri
Visiting Hours
09.00 - 18.00

AKMED
KOÇ ÜNİVERSİTESİ
Suna & İnan Kıraç
KALEİÇİ MÜZESİ

KOÇ ÜNİVERSİTESİ

EMPERYALİZM, ANTİEMPERYALİZM VE SOVYET-TÜRK İLİŞKİLERİNDE GEORGİY ÇİÇERİN'İN ROLÜ

SAMUEL J. HIRST

Sovyet Hariciye Komiseri olarak görev yaptığı süre boyunca Türkiye'yi destekleyen Çiçerin, bu siyasetini meşrulaştırmak için kalkınma mücadelesi veren Doğu memleketleri ile Batılı emperyalist devletler arasındaki düşmanlığa vurgu yapan devrimci bir uluslararası ilişkiler sistemi tasavvur ediyordu. Toplumsal Tarih'in 298. sayısında yayımlanan makalenin devamı niteliğindeki bu yazıda, Büyük Harp sırasında Çiçerin'in düşüncelerindeki köklü değişim süreci irdeleniyor ve Türkiye'ye yönelik siyasetinin ardında yatan emperyalizm anlayışının nasıl ortaya çıktığı tartışılıyor.

Georgiy Çiçerin, 7 Ağustos 1917'de Londra'da derdest edilirken yaptığı açıklamada şüpheye mahal bırakmayan yalınlıkta bir emperyalizm tanımına yer vermişti. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Britanya'da sürgün hayatı süren Çiçerin, bir anda İngiliz makamlarınca "Alman yanlısı" olmakla suçlanmıştı ve hüküm giymek üzereydi. Bu duruma tepkisini "Ben emperyalizmin her türlüsüne karşıyım. Alman, İngiliz vesaire fark etmez." diyerek dile getiren Çiçerin kati suretle savaş karşıtı olduğunu ve herhangi bir devletin yandaşı olmadığını ifade etmişti.[1] Bu noktada Çiçerin, tıpkı Lenin ve diğer birçok Bolşevik gibi, Birinci Dünya Savaşı'ndan bahsederken "emperyalist savaş" terimini kullanıyordu. Meslek hayatının ilk yıllarında daha çok Şark Meselesine kafa yoran Çiçerin artık Batı cephesiyle daha fazla ilgilenir olmuş ve Britanya, Fransa ve Almanya gibi endüstrileşmiş devletler arasındaki ihtilaf ekseninde tezler üretmeye başlamıştı.

Yaşadığımız çağın değer sistemiyle incelendiğinde, Birinci Dünya Savaşı'nın mahiyetini Doğu Avrupa, Kuzey Afrika yahut Orta Doğu'da değil de, Kuzey Fransa'nın muharebe alanlarında arayan ve üstüne bu savaşı emperyalist olarak addeden birisi oldukça tuhaf karşılanabilir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımla beraber Çiçerin, Lenin'in de etkisiyle, artık emperyalizmin ana kaynağının gelişmiş metropoller arasındaki bir hegemonya kavgası olduğunu düşünmeye başlamıştı. Farklı bir ifadeyle, emperyalizmin bugünkü yaygın kullanımıyla yani gelişmiş bir ülkenin az gelişmiş bir memleket üzerindeki tahakkümüyle, Avrupa dahilinde yaşanan mücadeleyi esas alan o günkü tanımı arasında ciddi farklılıklar bulunmakta. 1920 yılında Ankara'dan Sovyet Rusya'ya yapılan ilk girişimle beraber Çiçerin'in Türkiye siyasetini belirleyen ana etken eskiden kullanıldığı biçimiyle tarif edilen emperyalizmdir.

Bununla beraber, Çiçerin'in 1917 yılında yapmış olduğu emperyalizm tanımı da 1914 yılındakinden çok farklıydı. Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Çiçerin, bir süre daha emperyalizmin pozitif bir tarihsel güç olduğunu savunmuş ve onun dünyaya enternasyonal sosyalizme giden yolda ivme kazandıracağını ileri sürmüştü. Marx başta olmak üzere diğer birçok Avrupa sosyalisti gibi Çiçerin de Avrupa emperyalizminin, kolonileşmiş memleketlerde iktisadi kalkınmayı tetikleyen ve dolayısıyla proletaryanın oluşumunda ve küresel çapta bir sosyalist devrimin hazırlanmasında önemli bir rolü olduğunu savunmuştu. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın uzayıp sürüncemede kaldığı günlerde, Çiçerin emperyalizmin umumiyetle yıkıcı bir güç olduğunu ve kalkınmaya çalışan, yarı kolonileşmiş memleketler için ne kadar büyük bir engel teşkil ettiğini görebilmişti. Bir bakıma, Çiçerin'in içinden geçtiği fikri dönüşüm süreci, daha geniş bir spektrumdan bakıldığında, 1920'lerin başlangıcından itibaren koloni karşıtı eylemlerin desteklenmesi politikasının Sovyetler'in temel dış politika prensiplerinden birisi haline gelmesinin kati bir örneğidir. Yine de, Çiçerin'i istisnai kılan

özellikler arasında, Çarlık Dışişleri Arşivi'nde çalışmış olması, uluslararası ilişkiler alanındaki donanımı ve mütemadiyen Bolşevik iktisadi prensiplerini devletlerarası ilişkilere uygulamaya çabalaması sayılabilir.

Anadolu'da Bağımsızlık Savaşı'nın devam ettiği yıllarda bile Çiçerin Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi kati suretle desteklemesi gerektiğini savunuyordu. Dış güçlerin istila ettiği yerleri kurtarmak için gönderilen diplomatik ve askeri yardımların kâfi olmadığını ve şayet Türkiye ulusal kalkınma yolunda ilerleyecekse emperyalizmin iktisadi alanda koyduğu engelleri aşmak için de yardıma ihtiyacı olduğunu ileri sürüyordu. Netice itibariyle, Çiçerin'in aklındaki anti-emperyalist iş birliği modeli alınacak ortak askeri tedbirlerin çok ötesine geçmekteydi. Bu son noktaya dikkat etmek gerekiyor zira Türkiye'nin Lozan müzakereleri sırasında takınmış olduğu tutum neredeyse 1920-1922 yılları arasında Batı karşıtı iş birliği üzerine tesis edilen Türk-Sovyet dostluğunu parçalıyordu.

Emperyalizmi sınırlı kaynaklar üzerine bir rekabet olarak algılayan ve gelişmiş endüstriyel devletlerin er ya da geç gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeleri kontrol etmeye çalışacağını iddia eden Sovyet diplomatik temayülleri, iki savaş arası dönemde Türkiye ile ilişkilerinin kurulmasında kilit rol oynamıştı. Filvaki, sömürge ya da yarı sömürge durumundaki ülkeleri ön planda tutan Bolşevik uluslararası ilişkiler sistemine Türkiye kadar iyi uyan ortada pek fazla memleket yoktu. Lenin, Çiçerin ve diğerleri, bağımsızlığını fiilen yitirmese de Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi egemenliğinin iktisadi bağımlılıklar sebebiyle son derece kısıtlandığını gözlemlemişlerdi. Bu iktisadi zihniyet neden Sovyetler'in Türkiye'ye yardım etmesi gerektiğini ve neden Türkiye ile Batı arasındaki mücadelenin Lozan'daki mutabakata rağmen devam edeceğini açıklıyordu. Makalenin kalan kısmında Bolşeviklerin emperyalizmi algılayış biçimlerinin Birinci Dünya Savaşı yıllarında nasıl değiştiğine ve Çiçerin'in bu yeni fikirleri Lozan Konferansı sırasında Türk-Sovyet ilişkileri özelinde nasıl uygulamaya çalıştığına değineceğim.

EMPERYALİZM ANLAYIŞI VE BİRİNCİ DÜNYA HARBİ

Birinci Dünya Savaşı başlangıçta Çiçerin'in uluslararası ilişkilere bakışını değiştirmiş gibi durmuyordu. Savaş patlak verdiğinde Kuzey Fransa'daydı fakat Alman ordusu taarruza geçmeden hemen önce Belçika üzerinden İngiltere'ye geçmeyi başardı. Birleşik Krallık bir yönden ideolojik bir seçimdi. Çiçerin 1915 yılının ortalarına kadar İngiliz emperyalizmini ve dolayısıyla Avrupa emperyalizmini pozitif bir tarihsel güç olarak yorumlamaya devam etti. Elbette İngiliz ve Fransız sömürgeciliğinin ne anlama geldiğinin farkındaydı fakat sosyalizme giden yol doğrultusunda İngiliz ve Fransız kolonilerinde bile olumlu bir taraf bulmayı başarıyordu. "Prensip olarak sömürgecilik siyasetinin karşısındayız." dese de, örneğin pratikte Fransız sömürgeciliğinin Fransız milliyetçiliğini tatmin ettiğini düşünüyordu.[2] Fransızlar Afrika'daki çıkarları sebebiyle Alsace-Lorraine meselesi üzerine gereğinden fazla tasalanmadıklarına göre, kolonyal emperyalizm Birinci Dünya Savaşı gibi Avrupa içi bir harbin ihtimallerini azaltmış olmalıydı. Farklı bir ifadeyle, Büyük Harp emperyalist çekişmelerin mutlak bir sonucu olarak değil, tarihsel kuralların bir istisnası olarak karşımıza çıkmıştı.

Savaşın sebeplerini izah etmeye çalışırken Çiçerin Almanya'yı suçluyor, İngiliz ve Alman siyasal sistemleri arasındaki farklılıkları vurguluyordu. Ona göre Almanya atipik bir emperyalist devletti.[3] Alman emperyalizminin yayılmacı ve monopolist olmasının sebebi Alman ekonomisinin "geri kalmışlığıydı."[4] Israrla kullandığı örneklerden biri Bağdat demiryolu projesiydi.[5] Alışılagelmiş sömürge projelerinin aksine, "Mezopotamya'da" Alman kapitali, tekelci bir sistem yaratmaya çalışmıştı.[6] Bağdat demiryolu projesi Alman kapitalizminin mantığını temsil etse de, Birinci Dünya Savaşı'nın doğrudan bir sebebi değildi. Çiçerin'e göre bu savaş, tıpkı Napolyonik Savaşlar gibi Kıta Avrupası'nda imparatorluk sistemini yeniden tesis etmeye yönelik geçmişten gelen çabaları çağrıştırıyordu.

Bu aşamada, yani Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, sömürgeciliğin bütünleştirici işlevine vurgu yapan Çiçerin, sömürge siyasetinin

Maksim Litvinov, Georgiy Çiçerin ve Lev Karahan (Karahanyan), 1923

https://serg-slavorum.livejournal.com/2242860.html

Georgiy Çiçerin (oturan soldan ikinci), Almanya Dışişleri Bakanı Gustav Stresemann ve eşi arasında, 1928, Berlin

https://alzen-it.livejournal.com/58762.html

küresel ekonomik kalkınma ihtimallerini çeşitlendirdiğini iddia ediyordu. Emperyalizm ile merkantilizm arasında güçlü bir bağlantı olduğuna yönelik o günlerde sıkça ortaya atılan iddialara gülüp geçen Çiçerin, bu inanışın aslında bir efsaneden ibaret olduğunu söylüyor ve ticaret istatistiklerinden alıntılar yaparak İngiliz sermayesinin sömürgelerde bile Almanya ile mütemadiyen iş birliği arayışı içinde olduğunu gösteriyordu.[7] Çiçerin'e göre bu iş birliğinin sebebi "kredilerin küresel çapta bütünleşme süreciydi ki, bu da aslında İngiliz sermayesinin markaja girmeden devamlı bir sirkülasyona ihtiyaç duyduğu anlamına geliyordu. Yani aslında her bir devletin iktisadi kalkınma ihtiyacı garanti altına alınmalıydı."[8] Amerika'nın "açık kapı" siyasetini örnek veren Çiçerin, İngiliz ekonomi politikasının bir istisna değil norm olduğunu iddia ediyordu. Bu noktada açıkça görüyoruz ki Çiçerin, uluslararası kapitalizmin, ülkelerinin iktisadi kalkınma programlarına ket vurmak bir kenara dursun, desteklediğine inanıyordu. Şark Meselesi üzerine kaleme aldığı kitaptan da anlaşılacağı gibi, Çiçerin uluslararası ilişkiler tartışmalarına yer verdiği daha ilk yazılarında Marksizmi benimsemişti ancak düşüncelerinde devamlılık arz eden önemli bir husus dikkati çekicidir. Çiçerin uluslar üstü bir sistemin mensubu olmakla ulusal kalkınma arasında bir tezatlık bulunmadığına dair inancını uzun yıllar tekrarladı. Bağımsızlık veya otonomi sömürge memleketler için bir şart değildi zira emperyalizmin ve uluslararası kapitalizmin mantığı bu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmaktan geçiyordu.

1915 yılının sonu, Çiçerin'in fikirlerinde radikal bir kırılma anıydı. Bu değişim daha sonraki yıllarda Türkiye'ye vereceği desteği anlamamız açısından mühimdir. Tıpkı Lenin gibi Çiçerin de emperyalizmi ezilmesi gereken yıkıcı bir tarihsel güç olarak görmeye başladı. 1916'da yayımlanan *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* adlı eserinde Lenin dünya kaynaklarının tamamen emperyalist güçler tarafından bölünüp paylaşıldığını ve iş birliğinin bu aşamadan sonra artık sadece ihtilaflara sebebiyet vereceğini ileri sürmüştü. Kitabın ana temalarından bir tanesi de "finansal ve diplomatik bağımlılık ağları içinde boğulan" ve bağımsızlıklarını yitiren ülkelerdi.[9] Türkiye, Lenin'in "yarı sömürge" kategorisinde değerlendirdiği ülkelerin başında geliyordu. Lenin'in düşüncelerinden etkilenen Çiçerin aniden sömürgelerdeki Avrupa sermayesinin iş birliğini desteklediği yönündeki eski fikirlerini bırakıp, gelişmiş memleketler arasındaki çekişmenin emperyalizmin tipik bir sonucu olduğunu ileri sürmeye başladı. Bu yüzden Birinci Dünya Savaşı'ndan bahsederken "emperyalist savaş" terimini kullanmaya başlamış ve benzer sebeplerden imparatorluk sisteminin yıkılması gerektiğini savunur olmuştu. Başka bir deyişle, Çiçerin Londra'da derdest edilirken Alman taraftarı olduğuna yönelik iddiaları savuşturmak için kendini savunduğunda emperyalizmin her türlüsüne karşı olduğunu söylemişti. Daha önceleri, tarihsel bir pencereden Alman emperyalizmine bakan ve İngiliz yahut Fransız gibi ilerlemeci muadillerine göre Alman emperyalizmini geri kalmış bulan Çiçerin'in düşünce dünyasında keskin bir dönüşüm yaşanmaktaydı. Elbette Çiçerin'in savunduğu fikirlerin iz düşümlerini Lenin'in yazılarında çok daha net görmek mümkün. Ancak Sovyet Hariciye Komiseri'nin Türkiye'ye verdiği desteğin ardındaki ideolojik dünya görüşünün Birinci Dünya Savaşı sırasında nasıl şekillendiğini anlamamız son derece önemli.

Bolşevikler, emperyalizmi sınırlı kaynakların yeniden dağıtımı sırasında imparatorlukların içine düştükleri mücadele olarak tanımlamalarına mukabil, sömürge memleketleri de emperyalizme karşı girişilecek kavganın muhtemel müttefikleri olarak görmeye başladılar. Türkiye gibi yarı sömürge olarak nitelendirdik-

leri ülkeler ise, ancak siyasetlerini emperyalizmin bağımlılık ağlarından uzak tutabildikleri müddetçe Sovyet Rusya'ya yardımcı olabilirlerdi. Dolayısıyla, Sovyetler'in üzerine düşen görev de yarı sömürge devletlerin bağımsızlıklarını korumalarına yardımcı olmaktı. Hariciye Komiseri olarak göreve başladığında Çiçerin'in benimsemiş olduğu ideolojik sorumluluk da sömürge veya yarı sömürge durumundaki memleketler arasından iş birliği yapılabilecek müttefikler bulmaktı.

LOZAN'A DOĞRU

Çiçerin kendini sosyalizme adamış bir devrimciydi ve birçok meseleye olan yaklaşımında savunduğu ideolojinin iz düşümlerini bulmak mümkündü. Türk mevkidaşlarıyla yaptığı toplantılarda, Türkiye'yi daha iyi anlayabilmek için konuşmaları akıllıca yönlendiriyordu. Halil Paşa ile 1920 yılında yapmış olduğu üç saat süren ilk toplantı sırasında Türk toplum yapısı hakkında detaylı sorular sormuş ve sonrasında Lenin'e yazdığı mektupta Türkiye'nin büyük ölçüde Batılı bir başkente sahip olduğunu ve şehrin burjuva nüfusunun önemli bir bölümünün Rum ve Ermenilerden oluştuğunu yazmıştı.[10] Yazdığı mektuplarda bir vakitler Moskova'da tanıştığı Muhittin Birgen'e olan hayranlığını defaatle vurgulamıştı. Örneğin Molotov'a gönderdiği bir mektupta Muhittin'in tanıdığı "en zeki ve anlayışlı Türk" olduğunu söylemiş, Stalin'e yazdığı başka bir mektupta ise Muhittin hakkında "dürüstlüğünden zerre kadar şüphe duyulmayacak bir insan ve terakkiperver bir solcu demokrat" ifadesini kullanmıştı.[11]

Çiçerin, Muhittin Birgen'le olan sohbetleri sayesinde Türk siyasetiyle ilgili önemli dersler çıkarmıştı. En önemlisi de, Mustafa Kemal'in yaşayacağı en ufak mağlubiyetin Türkiye'de gerici güçleri iktidara taşıyacağıydı.[12] Burada gericilikten kastedilen ise çağdaşlıktan uzak ve milliyetçi olmayan bir iktidardı. Ayrıca Lozan müzakereleri sırasında Türkiye'nin iktisadi geleceği hakkında Rıza Nur'dan bir şeyler öğrenmeye çalıştı. Moskova'ya gönderdiği raporlarda bankaların ve ticaretin Türkleştirilmesine değiniyor ve çok yakında siyasetin daha da agresif bir milliyetçi karaktere bürüneceğini söylüyordu.[13] Yapmış olduğu tüm görüşmeler, Mustafa Kemal liderliğinde milliyetçi bir Türkiye'nin Batı ile kaçınılmaz olarak yaşayacağı sorunlar sebebiyle Sovyetler'in tabii bir müttefiki olacağı yönündeki inancını doğruluyordu. Çiçerin'in Türkiye ile Batı arasında öngördüğü sorunlar yalnızca muharebe meydanıyla sınırlı kalmayacak, iktisat sahnesine de yayılacaktı.

İleri sürdüğü bu yeni tezler elbette iktidar sahibi Bolşeviklerin tamamı tarafından hoş karşılanmıyor ve Çiçerin her defasında daha fazla finansal yardım için uğraşmak zorunda kalıyordu. Çiçerin, bu kadar kritik bir anda Türkiye'ye verilen destek sayesinde uzun vadede Sovyet dış siyasetinin istikrarlı bir müttefik kazanacağını savunadursun, Moskova'daki meslektaşlarının büyük çoğunluğu yapılan yardıma daha ziyade Batı emperyalizmi karşısında kısa vadeli bir askeri ittifak gözüyle bakıyorlardı. 1921 Türk-Sovyet Antlaşması'ndan sadece birkaç ay sonra, Ankara hükümeti Moskova'dan 150 milyon ruble karşılığında altın talep etmişti. Bu rakam tüm Bağımsızlık Savaşı boyunca Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı yardımın beş katına tekabül ediyordu. Çiçerin aylar boyunca bu yardımın peşine düştü fakat nihayet eylül ayında Stalin'e bu çapta bir yardım için yeterli paralarının olmadığını itiraf etti. Buna rağmen, Stalin'e Türkiye'nin ihtiyacı olan paranın karşılanması için Alman kreditörleriyle müzakerelerde bulunduğunu söyledi ve hiç değilse Moskova'nın Ankara'ya kefil olarak yardımcı olabileceğini iletti.[14] Eğer yabancı bankalar da bir alternatif olmaz ise, Sovyet Rusya'nın Ankara adına kağıt para basabileceğini önerdi; tıpkı Almanya'nın Birinci Harp sırasında Osmanlı için yaptığı gibi. Ekim ayında Politbüro, Çiçerin'in 50 milyon rublelik altın yardımı projesini kati suretle reddetti ancak 1921 Antlaşması'nın akdinde söz verilen 1 milyonluk bir yardım yapılabileceğine hükmetti.[15] Bu noktada şunu eklemek gerek: Politbüro'nun 1921 Antlaşması uyarınca gönderdiği yardım miktarı mütevazı görünse de, aslında Sovyet Rusya'nın kendi finansal durumu göz önüne alındığında azımsanacak hiçbir yanı yoktu. 1922 yılının başlarında Finans Komiserliğinden Grigoriy Sokolnikov Türkiye'ye yapılan yardımın kesilmesini önermiş ve Çiçerin bir kez daha Politbüro üyelerine para bulmaları için yalvarmak zorunda kalmıştı. Çiçerin, şayet Sovyetler altında kendi imzasını taşıyan bir akitte yazan hükümlerden kaçacaklarsa, "Doğu halklarının önüne dikilen bir utanç duvarına çarmıha gerilip siyaseten ölüme terk edilmeyi yeğlerim." demişti.[16] Kullandığı lisan Politbüro'yu ikna etmeye yönelik olsa da, meseleyi ne kadar kişiselleştirdiğini anlamamız bakımından önemlidir.

Tarihçilerin bir bölümü 1921 yılında Sovyet yardımının gecikmesi meselesini Türk komünisti Mustafa Suphi cinayeti sonrası Moskova'nın duyduğu tepkiye bağlıyor. Bu iddia,

Çiçerin Tevfik Rüştü Aras ile Odesa'da, 1926

Rusya Devlet Sinema ve Fotoğraf Arşivi (RGAKFD), № 4 17746

Moskova'nın Ankara'ya yardım ederek aslında Türkiye'deki sosyalistleri güçlendirmeye çalıştığı varsayımına dayanıyor. Fakat yardımın gecikmesinin ardında yatan gerçek sebep Bolşeviklerin 1921 yılında Türkiye'nin siyasi tercihlerini yorumlayış biçimleriyle ilintilidir. Gerçekten de Çiçerin, Ekim 1921'de Türkiye'ye yapılacak yardımın bir süreliğine askıya alınmasını ve Ankara'nın Fransa ile sürdürmekte olduğu müzakereler bitene kadar beklenmesi gerektiğini tavsiye etmişti.[17] Türk-Fransız Anlaşması'nda Sovyet Rusya'yı hedef alan gizli bir maddenin bulunacağı yönünde dedikodular Moskova'ya ulaşmış ancak ekim ayı sonunda bu haberlerin asılsız olduğu ortaya çıkınca Bolşevikler yardımın gönderilmesine hükmetmişti.[18] Sovyetler'in kurumları, kısa süreli de olsa yaptıkları muhakemelerde Batı karşıtı bir işbirliğinin, Mustafa Suphi meselesinden yahut Türkiye'deki komünistlerin kaderinden daha önemli olduğunu gösteriyor.

Bolşeviklerle Enver Paşa arasındaki bağlantıya ilişkin tartışmalar da Sovyetler'in Türkiye'ye olan desteğinin ardında Çiçerin'in derin diplomasi anlayışının yattığını gösteriyor. Mustafa Kemal'le ilişkilerin yolunda gittiği zamanlarda Bolşevikler Enver Paşa'dan faydalanabileceklerini düşünüyorlar ve Enver'in Ankara ile müzakerelerde ellerini güçlendirebileceğini ümit ediyorlardı.[19] Türk-Fransız Antlaşması sırasında Sovyet aleyhtarı dedikoduların yayılıp ilişkilerin dibe vurma ihtimalinin ufukta belirdiği anlarda ise işler biraz daha çetrefilli hale geliyordu. Şayet Mustafa Kemal Sovyetler'e karşı Fransızlarla ittifak kurma yolunu seçerse, Çiçerin Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'e karşı bir alternatif olabileceğini öne sürmüştü. Ancak, bu ihtimal dahilinde bile Enver'in benzer finansal sorunlarla uğraşmak zorunda kalacağını ve belki de Batılı devletlerle uzlaşma yolunu seçebileceğini öngörmüştü. Sonuç itibariyle Moskova'nın Ankara'da gerçek bir müttefik edinebilmesinin tek yolu Türkiye'nin savaş sonrası yaralarını sarmasında Bolşeviklerin yapmayı taahhüt edeceği iktisadi yardımdan geçiyordu.[20] Çiçerin'in ileri görüşlü analizleri Sovyetler'in Türkiye ile ilişkilerinin hem sınırlarını çiziyor hem de olasılıklarını tartıyordu.

Çiçerin Ali Fuat Cebesoy ile, 1920

RGAKFD, №1-3204

Çiçerin Mustafa Kemal'e sırtını dönmeyi göze alarak Türkiye'ye olan desteğinin koşulsuz olmadığını ve benimsediği siyaseti kişisel ilgi ve münasebetlerinden ayrı tutabildiğini göstermişti. Türkler hakkında yorum yaparken pek çok kez "Doğu insanına" duyduğu güvensizliği vurgulamıştı. Mesela Stalin'e 1921 müzakereleri sırasında yazdığı bir mektupta, Türklerin 150 milyon rublelik altın talebini aktarırken bu miktarın "şüphesiz Doğululara yakışan türde bir talep" olduğunu eklemişti.[21] Bu mektuptan iki yıl sonra, Ankara'daki Sovyet temsilcisine talimatlarını aktartırken benzer bir üslup kullanmış ve "Doğuyu bilirsiniz. Sizden bir şey talep ederken aşırı yüksek bir meblağ telaffuz edeceklerini unutmamalısınız." diye eklemişti.[22] Lozan Konferansı sırasında Moskova'ya gönderdiği benzer bir raporda Türklerin "tam da Doğuya özgü bir kurnazlık sergilediklerini ve (Sovyet delegelerin) kendi aralarında Türklerin ahmak mı yoksa kurnaz birer kalleş mi olduklarını uzun uzadıya tartıştıklarını" yazmıştı.[23] Bu aşağılayıcı üslubu bir tarafa bırakacak olursak, en azından şunu söyleyebiliriz; Sovyetler'in izlediği Türkiye siyasetine yön veren şey Çiçerin'in kişisel duygularından ziyade iyi hesaplanmış bir stratejiydi.

Türklerin kalleşliğiyle ilgili sarf edilen küçümseyici sözlerin ve diğer ithamların Lozan Konferansı esnasında işitilmesi elbette bir tesadüf değildi. Zira Batı ile Türkiye arasında yaşanan sıcak çatışmaların son bulması Türk-Sovyet iş birliğinin mantığına aykırıydı. Esasen Lozan'da Sovyet Rusya'nın tek bir amacı vardı, o da Boğazlar üzerine bir anlaşmaya varılmasıydı. Çiçerin, Türkiye'nin egemenlik hakları doğrultusunda Boğazların tabiiyeti Türk olmayan tüm gemilere kapalı olmasına çabalamıştı. Çiçerin Lozan'daki Türk ve Sovyet delegasyonları arasında bir koordinasyon sağlayabilmek için açık yürekliliğe çalışıyor, bunu da Kurtuluş Savaşı sırasında doğan iş birliğinin bir yükümlülüğü olarak görüyordu. Dolayısıyla, Türkiye'nin Boğazları askerden arındıracak maddeyi kabul etmeye hazır olduğunu öğrendiğinde küplere binmiş, Türkleri hainlikle suçlamış ve bu kalleşliği de bir "suç" olarak nitelendirmişti.[24] Çiçerin İsmet Paşa'nın Sovyet Rusya'ya karşı hüsnüniyet ile yaklaştığının farkındaydı ve Moskova'ya yaşanan her gelişmeyi tüm detaylarıyla aktarıyordu fakat Sovyetler, Batı ile sağlanacak bir uzlaşı karşılığında istedikleri tek şey olan Boğazların kapalılığı rejiminden mahrum bırakılmışlardı ve bu durum şüphesiz Lozan'ın büyük bir hayal kırıklığı olarak algılanmasına sebep oldu.

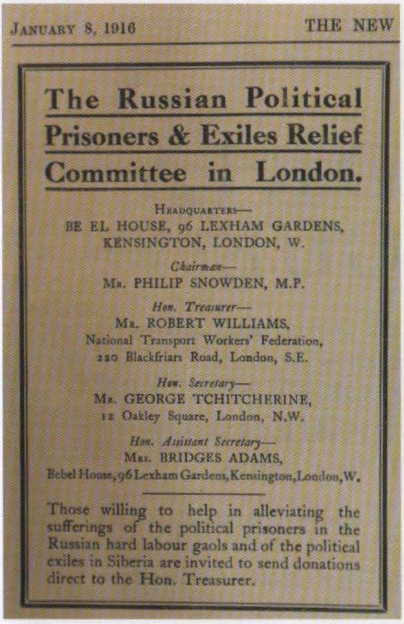
Aslında Lozan'da yaşadığı hayal kırıklığı Çiçerin'in uzun vadede Türk-Sovyet iş birliğinin geleceğine olan inancını çok daha önemli kılıyor.

Çiçerin Batı'ya yönelik ortak güvensizliğin devletlerarası iktisadi iş birliğine ivme kazandıracağına inanıyordu. Türkiye'de komünist bir devrimin gerçekleşmeyeceğini bilse dahi olayları katı bir ideolojik pencereden tarif ediyor ve Batı emperyalizmine karşı gerekli cevabın Türk-Sovyet dayanışmasıyla verileceğini düşünüyordu.

Boğazların silahlandırılması meselesi üzerinde Türk hükümetinin ısrarcı olmayacağı kesinleşince, Çiçerin Moskova'ya gönderdiği bir mektupta gelecekte Türk halkının Boğazlara ve savunmasız İstanbul şehrine bakıp "Rusya'nın yardımıyla bunları geri almayı hayal edeceğini" yazmıştı.[25] Dolayısıyla Ankara hükümetinin politikalarına rağmen Moskova Türkiye'ye yardım etmeye devam etmeliydi ki doğru zaman geldiğinde Batı'yla yaşanan ihtilaflar Türk Sovyet iş birliğini kaçınılmaz hale getirsin. Çiçerin'e göre Sovyetler Birliği'nin temel görevi "Türkiye'nin egemenlik hakları ve bağımsızlığı için Türk paşalarından daha yüksek bir sesle, onları aşan çağrılar yapmak" olmalıydı.[26] Boğazlar meselesinde Türkiye'nin tutumunu ve yaşadığı düş kırıklığını kamuya açık platformlarda ayan beyan açıklamış olsa da Çiçerin İsmet ile buluşmaya ve kapitülasyonların reddi gibi konularda Türkiye'yi desteklemeye devam etti.

Daha da önemlisi, ticaret anlaşması müzakerelerinin bir an önce sonuçlandırılması için Çiçerin Türk delegasyonu ile yoğun bir mesaiye başladı. Türkiye'nin milliyetçi bir küçük burjuva devrimi sürecinden geçtiğini gözlemleyen Çiçerin, milliyetçiliğin er ya da geç Batı ile bir iktisadi uzlaşmazlık yaratacağını savunuyordu. 1921 yılında Türk-Fransız Antlaşması imzalandığında, Fransa'nın aslında Türkiye'ye "olta attığını" ve Türkiye'de yemi yutacak ve milletine ihanet edecek yerli bir komprador sınıfı aradığını iddia etmişti. Ancak yine de, Türkiye'de güçlü bir kapitalist sınıfın olmayışı Fransızlarla münasebetlerin esas itibariyle iktisadi ihtilaflar ekseninde döneceği sonucunu doğuruyordu.[27] Lozan'dan yazdığı mektupların tamamında aynı mantığın izlerini bulmak mümkündür. Çiçerin, Türkiye'nin Batı sermayesiyle birçok ortak teşebbüse kalkışacağını delillerle ortaya koyuyor ancak "daha gelişmiş ekonomilerin hegemonyasına ve iktisadi baskısına karşı milliyetçi mücadelenin en ateşlilerinin yaşanacağını" öngörüyordu.[28] Moskova'ya gönderdiği bir başka mektupta şunları yazmıştı: "Hiçbir şey yaydan çıkan militan küçük burjuva milliyetçiliğinin önüne geçemez. Bu öyle bir hareket ki, silahtan arındırılmış Boğazlar rejimine uzun süre tahammül etmesi mümkün değil."[29] Lozan Konferansı'nın kısa vadeli sonuçlarına yönelik beslediği tepkiyi bir kenara bırakacak olursak, Çiçerin Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişeceğine dair inancını kaybetmedi.

Konferanstan sonra yaptığı açıklamalarda Çiçerin, Türkiye'yle ilişkilerin tamiri meselesi üzerinde duruyor ve Sovyetler Birliği'nin yaralarını sarmaya çalışan Türkiye ile Batılı devletler arasında bir süre devam edecek olan ekonomik müzakere sürecine hazırlıklı olması gerektiğini telkin ediyordu. Ancak, Türkiye'nin bu süreçte Batı sermayesinin esiri olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğini söylüyor ve "bağımsız kalarak yabancı sermayeden nasıl istifade edileceğini" öğretmesi bakımından Sovyet iktisadi politikalarının Türkiye için bir örnek teşkil edeceğini savunuyordu.[30] Aradan geçen bir yılın sonunda, beş uzmandan mürekkep bir komisyona başkanlık eden Çiçerin, Politbüro'ya Türkiye ile ilişkiler konusunda sistematik bir rapor sundu. 19 Haziran 1924'te raporu inceleyen Politbüro, Türkiye ile iktisadi ilişkilerin genişletilmesi için bir acil önlem paketi hazırlanmasını emretti. Raporda altı çizilen temel nokta, Türkiye'nin Batı'ya yönelik düşmanlığının ardında büyük ölçekli yabancı şirketlerin Türk ekonomisinin "içine sızma" çabalarının yattığıydı.[31] Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Çiçerin Batı'ya yönelik ortak güvensizliğin devletlerarası iktisadi iş birliğine ivme kazandıracağına inanıyordu. Türkiye'de komünist bir devrimin gerçekleşmeyeceğini bilse dahi olayları katı bir ideolojik pencereden tarif ediyor ve Batı emperyalizmine karşı gerekli cevabın Türk-Sovyet dayanışmasıyla verileceğini düşünüyordu.

JANUARY 8, 1916 THE NEW

The Russian Political Prisoners & Exiles Relief Committee in London.

HEADQUARTERS—
BE EL HOUSE, 96 LEXHAM GARDENS, KENSINGTON, LONDON, W.

Chairman—
MR. PHILIP SNOWDEN, M.P.

Hon. Treasurer—
MR. ROBERT WILLIAMS,
National Transport Workers' Federation,
220 Blackfriars Road, London, S.E.

Hon. Secretary—
MR. GEORGE TCHITCHERINE,
12 Oakley Square, London, N.W.

Hon. Assistant Secretary—
MRS. BRIDGES ADAMS,
Bebel House, 96 Lexham Gardens, Kensington, London, W.

Those willing to help in alleviating the sufferings of the political prisoners in the Russian hard labour gaols and of the political exiles in Siberia are invited to send donations direct to the Hon. Treasurer.

Çiçerin'in İngiltere'de yürüttüğü Çarlık karşıtı siyasal faaliyetleri hakkında bir reklam, *The New Statesmen*, 8 Ocak 1916.

SONUÇ

Türk-Sovyet ilişkileri rayına oturup tam da istediği yönde ilerlemeye başlamışken, kötüye giden sağlığı yüzünden Çiçerin'in Ankara-Moskova diplomasisindeki rolü giderek azaldı.

Georgiy Çiçerin ile Maksim Litvinov, 1920

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Georgy_Chicherin_and_Maxim_Litvinov_1920s.jpg

Sovyet iç siyasetinde yaşanan şiddet, endişelerini artırmış ve psikolojisini bozmuştu. En yakın arkadaşına "gazeteleri okurken havale geçirdiğini ve (Stalin'in) tasfiyelerinin daha da kötüleşeceğini" itiraf etmişti.[32] Gördüğü kanlı halüsinasyonları bir kenara not alırken gerçekten de mübalağa etmiyordu ve rüyalarında eski meslektaşlarının idam edildiğini ve kendisinin de sorguya çekildiğini hayal ediyordu.[33] Hayatını adadığı Sovyet sisteminin çökmekte olduğundan endişe ediyor ve "Ekmek artık kâfi değil, onlara ölen gladyatörler gerek." diye hayıflanıyordu.[34] Giderek bozulan sağlığı yüzünden iş göremez hale gelmiş ve Almanya'ya tedavi olmaya gitmişken, yokluğunda en yakın rakibi Maksim Litvinov, Çiçerin'in koltuğuna gözünü dikmişti. Neticede Litvinov 1930 yılında Sovyet Hariciye Komiseri olarak göreve getirildi fakat Çiçerin Sovyet idaresindeki nüfuzunu çoktan yitirmişti.

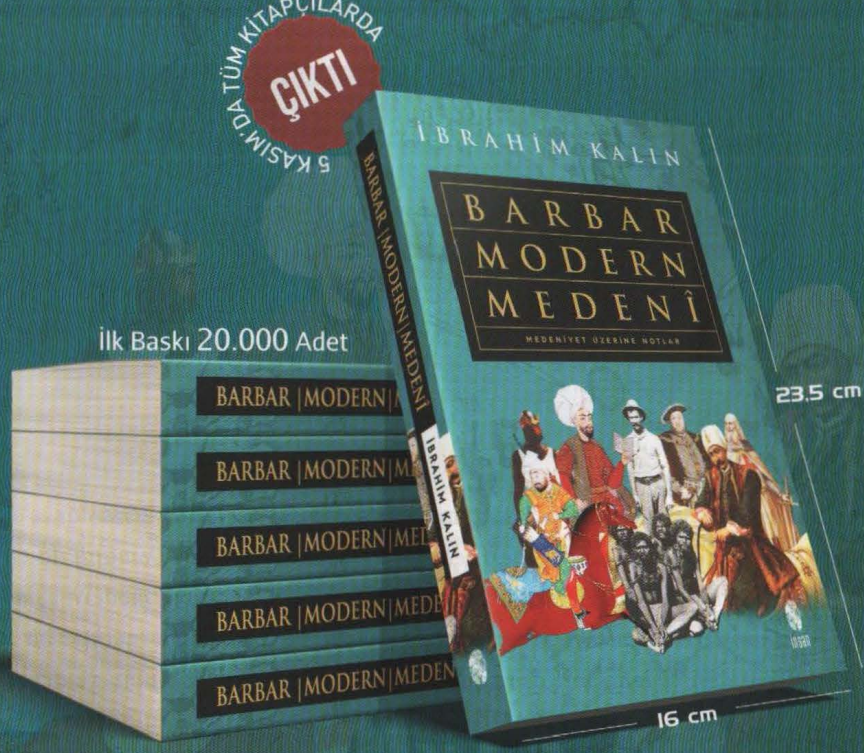
Türk-Sovyet ilişkilerinde en önemli adımlar Çiçerin görevi bıraktıktan sonra atıldı. 1920'li yıllarda Moskova'nın giderek azalan kaynakları diplomaside finansal yardımların bir vasıta olarak kullanılmasını güçleştirdi. Sovyetler'in dış ticarette tekelleşmesiyle ilgili Türkiye'nin kaygıları yüzünden 1922 yılından beri devam eden ticaret anlaşması müzakereleri ancak 1927 yılında tamamlanabildi. Fakat Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki devletlerarası iş birliğinin en kuvvetli olduğu dönem 1932 yılıdır.

İsmet Paşa'nın Moskova ziyaretiyle birlikte Moskova'dan 8 milyon dolarlık yardım paketi ile Nazilli ve Kayseri'de kurulacak tekstil fabrikaları için Sovyet desteği sözü alındı. 1921 yılında Çiçerin, Sovyet fabrikalarının sökülüp Türkiye'ye nakledilmesini önerirken aslında 1932 yılındaki kadar kapsamlı bir iş birliği tahayyül etmemişti fakat benzer bir mantıkla bu öneriyi yapmıştı. Gerek Sovyet, gerekse Türk gazeteleri 1930'lu yılların başındaki iktisadi iş birliğinden heyecanla bahsederken, 1920'li yılların başındaki askeri dayanışmadan alıntılar yapıyorlar ve bunu sürecin bir devamı olarak yorumluyorlardı.

1950'lerde Hruşçov'un üçüncü dünyanın komünist olmayan ülkelerine Sovyet yardımı yapması alışılagelmiş bir strateji olarak yorumlanabilir fakat iki savaş arası dönemde bu tip yardımlar oldukça istisnai bir durumdu. Devrimden sonraki on yıllarda Bolşeviklerin antiemperyalizm davası için yaptıkları yardımlar arasında en bilindik örnek Çin'di fakat bu destek şüphesiz askeri antiemperyalizm için verilmişti. Çiçerin'i farklı kılan özellik de tam olarak buydu: salt askeri hedeflerin ötesinde Mustafa Kemal'in hükümetiyle iş birliğinin önemini bu kadar erken bir dönemde fark edebilmesi. Milliyetçi Türkiye'nin kaçınılmaz olarak Batı emperyalizmiyle çatışacağını ve doğal olarak Sovyetler'in müttefiki olacağını öngören ve bu tez doğrultusunda hareket eden Çiçerin'in planları ancak 1930'lu yıllarda gerçekleşebilmiş olsa da, bu planların taslakları 1920'li yılların başında çizilmişti. İki bölümden oluşan bu yazı dizisine konu olan Çiçerin'in entelektüel ve ideolojik dönüşümü, Sovyet Rusya'nın Türkiye ve benzeri antiemperyalist ülkelerle iş birliğini nasıl olur da uluslararası sistemin doğal bir parçası olarak görebildiğini anlamamız açısından son derece önemlidir.

DİPNOTLAR

1 Richard Debo, "George Chicherin: Soviet Russia's Second Foreign Commissar" (Ph.D. Dissertation, University of Nebraska, 1964), s. 78-79.
2 Bakhmeteff Archive, Columbia University (bundan sonra BA), Box 2, Folder 15 (12 Mart 1915).
3 Ibid.
4 BA, Box 2, folder 15 (19 Mayıs 1915).
5 BA, Box 2, folder 16 (22 Şubat 1915); BA, Box 2, folder 15 (24 Şubat 1915).
6 BA, Box 2, folder 16 (22 Şubat 1915).
7 Ibid.
8 BA, box 2, folder 15 (19 May 1915).
9 V. I. Lenin, *Sochinentiia* (Moskova: Gosudarswennoe izdatel'stvo, 1929), c. 19 s. 139.
10 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 1 (16 Mayıs 1920).
11 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 98 (21 Mart 1922); RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 93 (4 Şubat 1922).
12 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 98 (21 Mart 1922).
13 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 19, l. 100 (19 Aralık 1922).
14 RGASPI, f. 5, op. 2, d. 315, l. 153 (14 Eylül 1921).
15 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 210, l. 2 (3 Ekim 1921).
16 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 95 (22 Şubat 1922).
17 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 388, l. 2 (20 Ekim 1921).
18 RGASPI, f. 5, op. 2, d. 315, l. 213 (28 Ekim 1921).
19 RGASPI, f. 5, op. 2, d. 315, l. 38 (18 Nisan 1921).
20 RGASPI, f. 558, op. 11, d. 388, l. 2 (20 Ekim 1921).
21 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 34 (10 Mart 1921).
22 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 117 (12 Eylül 1923).
23 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 19, l. 68 (12 Aralık 1922).
24 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 19, l. 106 (21 Aralık 1922).
25 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 19, l. 115 (21 Aralık 1922).
26 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 19, l. 23 (31 Ekim 1922).
27 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 57, l. 89 (22 Kasım 1921).
28 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 19, l. 115 (21 Aralık 1922).
29 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 19, l. 246 (14 Ocak 1923).
30 RGASPI, f. 5, op. 1, d. 1990, l. 8 (20 Şubat 1923).
31 RGASPI, f. 17, op. 3, d. 444, l. 11 (19 Haziran 1924).
32 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 69, l. 31 (22 Mart 1929).
33 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 69, l. 9 (31 Ocak 1929).
34 RGASPI, f. 159, op. 2, d. 2, l. 176 (Early 1929).

İbrahim Kalın, dinamik bir yapı olan "medeniyet" kavramının asırlar boyunca geçirdiği değişimleri ve Batı düşüncesindeki aslî mânâsından zamanla uzaklaştırılarak sömürgeciliğin öncü kuvveti olarak kullanılmasını, Batı'da 19. yüzyılın sonundan itibaren görülen "insanat bahçeleri" rezaletlerine kadar ayrıntıları ve örnekleri ile beraber anlatıyor; medeniyet, barbarlık ve modernite arasında asırlar boyunca kurulan bağlantıları naklederken barbarlığın "modernleşme" ve "ilerleme" adına aldığı yeni şekillerini inceliyor, sonra "medeniyet" kavramının tekrar inşasının artık bir zaruret hâline geldiği gerçeğini gözler önüne sererek "Batı'nın medeniyet adına söyleyecek sözünün tükendiğini, İslâm dünyasının ise söyleyeceği sözü aradığını" ifade ediyor.

Kitabın önemli özelliklerinden biri, devlette üstlendiği ağır görevlere rağmen ilmî çalışmalarına fasıla vermeden devam eden İbrahim Kalın'ın eserinde bu zorluğun üstesinden gelmesi ve önemli fakat oldukça ağır bahisleri herkesin rahatça anlayabileceği bir Türkçe ile ifadeye muvaffak olmasıdır.

Murat Bardakçı
-Tarihçi Yazar

Medenî olmayı ve günümüz medeniyetini evrensel olduğu kadar millî (Türk, Osmanlı, İslam) ve tarihî bir çerçeve içinde, Doğu-Batı kaynaklarına dayanarak, felsefî bir görüş ile inceleyen bu kitap, modernitenin iyi ve kötü her yönünü irdelemiştir. Varlığın değerini vurgulayan bu değerli çalışmayı herkesin okumasını ısrarla tavsiye ederim.

Kemal H. Karpat
-Wisconsin Üniversitesi Öğretim Üyesi

Asmalı Mescit, İstiklal Cd. No:96, 34430 Beyoğlu/İstanbul, Türkiye
Tel: 0212 249 5555 Pbx, Faks: 0212 249 5556
www.insanyayinlari.com
insanyayinlari
insanyayinlari

insan publications
KÜLLİYAT YAYINEVİ
İNSAN KİTAPLIĞI
insan

MEİJİ RESTORASYONU'NUN ÇOK BOYUTLULUĞU:

GELENEK, BATILILAŞMA, MODERNLEŞME VE TÜRK-İSLAM TAHAYYÜLÜNDEKİ MEİJİ JAPONYA'SI ÖZLEMİ

SELÇUK ESENBEL

Yüzyıllar boyunca dışa kapalı feodal bir rejimin hüküm sürdüğü Japonya'da, 1858'de tehdit ve zorlamalar sonucunda dış dünyaya açılmakla başlayan iç savaşlar, İmparator Meiji önderliğinde bir modernleşme sürecine evrilmiştir. Osmanlı'da ve dahi günümüzde kimilerinin romantik bir bakışla, "geleneklere bağlı modernleşme" olarak yorumladığı bu bunalımlı süreçte modern milliyetçilik eksenli merkezi bir idare yapısı benimsenirken, gelenekler "öze dönüş" bağlamında değil; toplumu ve devleti yeniden tasarlama sürecinde baştan üretilen birer aygıt olarak ele alınacaktır.

İmparator Meiji

Meiji Restorasyonu'nun Türkiye'de bazı muhafazakar çevrelerin düşündüğü gibi imparatoruna sadık Japon toplumunun rahat bir uyum içinde kabul etmiş olduğu geleneklerin içinde yoğrulan bir "ıslahatlar" süreci olmadığını özellikle vurgulamak gerekir. Türkiye kamuoyunun bazı çevreleri, Meiji Japonya'sını modernleşmede romantik bir ideal olarak algılamakta ısrarla devam etmektedirler. Bu tür bir romantik ve gerçek dışı Japonya algısı, Osmanlı-Cumhuriyet düşüncesinde, belki de kendi modern tarihinin sarsıntılı geçmişi ışığında, sanki Japon toplumu ile devleti uyum halinde, mucizevi bir modernleşme başarmış olarak görülegelmiştir. Son dönem Osmanlı düşünce tartışmalarının içinde Japonya'yı beğenmeyen neredeyse yoktur. Mehmet Akif'in Safahat şiirinde, Meiji Japonya'sından haberler getiren Pan-İslamcı düşünür ve aktivist Abdürreşid İbrahim'den (1852-1944)[1] ve Japonya'nın üstün meziyetlerinden övgüyle bahsetmesi buna kalıcı bir örnektir. İslami geleneklerine dayalı bir modernitenin mümkün olduğunu ileri süren, Cumhuriyet'in Batı modernitesini temel alan laiklik ve diğer devrimlerini eleştiren görüşü temsil eden kamuoyu için Meiji imparatorunun önderliğinde gerçekleştirilen bu başarılı modernleşme çabası, sanki Türkiye'nin geçmişi ile kopuk bir şekilde "kaybettiği" kendi geleneklere bağlı ikinci bir modernleşme yolunu temsil ettiği için hayranlıkla romantize edilen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Meiji Japonya'sının özünde Batı modelleri ve hukukuna dayalı laik bir Anayasa ve eğitim sistemi içinde modernleşmesi ve kurumsallaşmasını göz ardı eden bu görüş Japonya'yı olduğundan çok daha fazla gelenekçi ve ruhani bir kimliğe büründürmektedir. Özellikle İslami modernleşme düşüncesinin kendine bir örnek olarak idealleştirdiği Meiji Restorasyonu, 19. yüzyıl Tanzimat reformlarının "yetersizliğine" rağmen II. Abdülhamid'in uzun soluklu istibdat yönetiminin muhafazakar Türk-İslam görüşüne göre olumlu gelişmelerinin, II. Meşrutiyet'in ilanının ve daha sonra Batı modeline dayalı olarak sıkı bir laik hukuk düzeni üzerine inşa edilen Cumhuriyet'in karşısında başarılı bir örnek olarak telakki edilmektedir. Jön Türk devrimi ile başlayan çalkantılı iç ve dış olayların sonucunda Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla gerçekleşen büyük toprak kayıplarının ardından İstiklal Savaşı'nda elde edilen kazanımlarla daha küçük bir toprak alanı üzerinde kurulan Cumhuriyet ile gelen devrimsel ve bir o kadar da sancılı olarak hatırlanan dönüşümler ışığında 19. yüzyıl Meiji Japonya'sı Türk-İslam dü-

Abdürreşid İbrahim Asyalı Japon dostlarıyla, 1930'lu yıllar

Müge İsker Özbalkan koleksiyonu

şüncesine göre safi başarı öykülerini içeren bir süreç gibi algılanmaktadır.

Osmanlı döneminde Japon ilerlemesini hayranlıkla izleyen kamuoyunun gazeteci, düşünür ve yazarları Meiji döneminin örnek başarıları hakkında çeşitli gazete yazıları, dergi ve kitaplar yayımlamışlardır. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin askeri gözlemcisi olarak Japonya'da cephede bulunan Pertev (Demirhan) Paşa'nın raporları ve yayımları ile Japon yenileşmesinden ve etkileyici deniz muharebe zaferlerinden derin bir şekilde etkilenerek Cumhuriyet devrinde Türk askeri eğitimi ve gençlerin yetiştirilmesi için yazdığı Japonya hakkındaki eserleri, Meiji döneminden ilham alan milliyetçi modernleşme görüşünü yansıtan tavsiyelerini göstermektedir. Doruk Akyüz'ün Pertev Demirhan'nın eserleri üzerinde yaptığı çalışma *Bir Osmanlı Kurmayının Gözünden Rus-Japon Savaşı (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017)* Meiji modernleşmesinin Osmanlı-Türk düşüncesi içinde yer eden olumlu imajını yansıtmaktadır.

Öte yandan Osmanlı düşünce dünyasında İttihad-ı İslam veya Pan-İslamizm olarak tanımlanmış olan düşünce akımının temsilcilerinin ve İslami söylem içinde alternatif siyaset ve modernite arayışı içinde olan Mehmet Akif ile yakın dostu Abdürreşid İbrahim gibi düşünürlerin Meiji Japonya'sının yeni bir din arayışı içinde olduğunu, Japon kültürünün İslam geleneklerine uyum gösterdiğini ve dolayısıyla tevhid için uygun olduğunu vurgulayarak Japonlara İslamiyet'i öğretmeyi Japonya ile çeşitli katmanlarda (askeri-ekonomik-siyasi) ilişki kurmak için bir yöntem olarak benimsedikleri görülmektedir. Japonya'da bulunduğu 1908-1909 dönemini ilginç gözlemleriyle tasvir eden İbrahim'in kendi tabiriyle, Japonya'da, "İntişar-ı İslamiyet"e uygun bir verimli ortam bulunmaktadır. Burada Japonya, eğer İslam dinini kabul ederse, özellikle Rusya'ya karşı Müslümanları koruyan bir önder devlet olacaktır. Böylece, 20. yüzyıl Cumhuriyet düşünce tarihinde Japonya imgesi, Osmanlı-Rusya Türk düşünürlerinin başlattığı İslami modernizm tartışmalarının devamında, önceki neslin düşüncelerine göre daha şablonlaşarak, Avrupa ve Batı sekülerizmini temel alan Cumhuriyet reform anlayışına karşı çıkmak için alternatif bir örnek oluşturmaktadır. Bugün, özellikle bu görüşün temsilcisi olarak telakki edilen Abdürreşid İbrahim'in (1852-1944) hayatı ve *Alem-i İslam veya Japonya'da İntişar-ı İslamiyet* eseri günümüz Türkçe baskılarıyla son dönemin düşünsel ve kültürel dönüşümüne Meiji döneminin İslam düşüncesindeki imge rolüyle bir tarihsel köken arayışına yeniden vesile olmaktadır.

Abdürreşid İbrahim'in ulusötesi geniş bir coğrafyada geçen hayatının araştırma konusu olarak gündeme oturtulması ilk defa Toplumsal Tarih dergisinin 1995 yılında Temmuz ve Ağustos aylarında, Abdürreşid İbrahim özel dosyası sayılarında olmuştur. Yakın tarihte tekrar gündeme getirilen Abdürreşid İbrahim çalışmalarında nedense bu ilk önemli yayımların fazla zikredilmediğini görmekteyiz. Abdürreşid İbrahim ve *Alem-i İslam*[2] eseri hakkında en ayrıntılı çalışmalar Selçuk Esenbel, Nadir Özbek,[3] François Georgeon, Ahmet Uçar, İsmail Türkoğlu[4] gibi araştırmacıların makalelerinde ilk defa ayrıntılı olarak ortaya koyulmuştur. Buradaki çalışmalar, Japonya ve İslamiyet bağlantısının Japonya açısından askeri ve siyasal boyutu ile İslam düşüncesindeki Japonya imgesinin rolünü değerlendirmiştir. Japonya'da ise Komatsu Kaoru ve Komatsu Hisao, İbrahim'in *Alem-i İslam* eserinin *Japonya* bölümünü Japoncaya çevirmiş; Komatsu Hisao, Rusça belgelerle İbrahim'in Rusya arka planını analiz etmiştir. Bu özel dosya makalelerinde, Japon Pan-Asyacıları ile Pan-İslamist düşünür Abdürreşid İbrahim'in 1908-09 yılındaki kısa ziyareti ile başlayan Japonya bağlantısının Japonya'ya son kez 1933 yılında gidişi ve 1944'te Tokyo'da vefat edişiyle sona erdiği dönem sırasındaki ilişkileri incelenerek İbrahim'in İttihad-ı İslam düşünürü sıfatıyla Japonya eksenli modernite anlayışı, Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılarak Birinci Dünya harbindeki faaliyetleri ve en son Japonya ikameti sırasındaki faaliyetleri sergilen-

İç savaş

miştir. Burada Esenbel'in makalesi, Japonya ile Rusya-Asya-Osmanlı İslam dünyası arasındaki ilişkilerin başlangıcını ve Japonya'nın İslam düşüncesi içindeki imgesel konumunu Abdürreşid İbrahim'in hayatı ve eserleri çerçevesinde ele alan ilk makaledir.[5]

1995'ten itibaren yapılan çalışmalar İbrahim'i; 20. yüzyılın hareketli uluslararası arenasında Tokyo'da Japonların daveti üzerinde bulunan Pan-İslamcı söylem etrafında birleşen Hintli, Mısırlı, Rusya kökenli Türk/Müslüman aktivistlerin hareketinin içinde göstermektedir. Esenbel'in, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı İlgisi* başlıklı eseri; *Japan, Turkey and the World of Islam*'da yer alan makalelerdeki İslam unsurunun Japon Pan-Asyacılığının jeostratejik düşüncesindeki yerini incelemiştir.[6] Bu çalışmalar, Abdürreşid İbrahim'in Japonya'ya 1933'te son defa gelip, 1938 yılında açılan Tokyo Camii'nin imamı olarak geçirdiği yılların tarihini ortaya koymuştur. İbrahim, Japonya'da bulunduğu bu yıllar zarfında 1938'de açılan Tokyo Camii'nin imamı olarak görev yapmasının yanı sıra Japon devletinin, özellikle Japon Genelkurmay Başkanlığının desteklediği ve General Hayashi Senjuro'nun başkanlığını yaptığı Asya'daki İngiliz, Hollanda ve Fransa'nın sömürge yönetimleri ve Sovyetler Birliği'nin Müslüman halkları arasına taraftar kazandırmayı amaçlayan ve Japon İmparatorluğu'nun Batı'ya karşı meydan okuyan yeni dış politikasını temsil eden *Dai Nippon Kaikyo Kyokai*'nin (Büyük Japonya İslam Teşkilatı) Müslüman temsilcisi olarak görev yapmaktaydı.[7]

Tüm bu çalışmalara Türkiye açısından bakıldığında, Meiji dönemi hayranlığının milliyetçi ve modernleşmeci (Pertev Demirhan ve diğerleri) ve/veya İttihad-ı İslamcı /Pan-İslamist öğeleri (Abdürreşid İbrahim-Mehmet Akif) ile kurgulanan alternatif bir modernist "çözüm arayışı" amacı içinde yer aldığı ve Japonya ilgisinin kaynakları ile pek ilgilenilmediği görülmektedir. Japonya açısından bakıldığında ise; Osmanlı Devleti-Türk ve/veya Müslüman unsurların başından beri Meiji Japonya'sının kendi dünya jeostratejik vizyonunun içinde başka devletler ile olan rekabeti (özellikle Rusya ve sonra İngiltere) çerçevesinde Japonya'ya dost ittifaklar arayışının bir parçası olarak görülmektedir. Nedense, bu çerçeve içinde bazı çevrelerin Meiji devrinde başlayan bu tarihsel Japon ilgisini naif bir şekilde Japonların İslamiyete olan ilgisi ve dolayısıyla Japon modelinin İslam modernizmine uygun olduğu şeklindeki bu muhayyel algısının halen devam etmekte olduğunu görüyoruz. Nitekim, 2012'de yayımlanan *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşid İbrahim* konulu bildiri yayını, daha önce yapılan çalışmaların tekrarı olmakla beraber bazı yeni çalışmaları da içermektedir. Bu eserdeki ilginç makaleler; Cumhuriyet kurulduktan sonra Konya Reşadiye (Böğrüdelik) köyünde ikamet eden Abdürreşid İbrahim hakkında İçişleri Bakanlığındaki belgeleri kullanan Caner Arabacı, Abdürreşid İbrahim'in oğlu Münir bey ile yazışmaları ele alan Abdullah Gündoğdu, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve İsveç'teki faaliyetlerini inceleyen Sebastian Cwiklinski gibi araştırmacıların özgün çalışmalarını içermektedir. İbrahim'in, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından Japonya'ya gidişinden sonra Japon askeri ve sivil makamları altında Sovyetler ve İngiltere aleyhinde çalışmasının ve Türkiye Cumhuriyeti'nin aleyhinde görülebilecek ifade ve faaliyetlerinin (Türkiye'de devletin dinsizleştiği gibi ithamlarının) Tokyo Büyükelçiliği yoluyla Ankara'ya bildirildiğini ve sonuç olarak vatandaşlıktan çıkarıldığını öğreniyoruz. Ancak, eserdeki bazı çalışmalar İbrahim'in Türkiye'de İslam'ı dışlayan, laikliği öne çıkaran uygulamalardan ötürü Japonya'ya gitmeye mecbur kaldığını ve İbrahim'in Dai Nippon Kyokai gibi Japon Genelkurmay Başkanlığının kurduğu teşkilat için çalıştığını rapor eden Büyükelçi Ferit Tek'in bu konudaki değerlendirmesi; Türk dış politikasının "sığlığı", "soğukluğu", laiklik ve Batı eksenli dış politikaya kuşkuyla bakan günümüzün güncel görüşleri ile yorumlanmış olmasıyla göze çarpmaktadır.[8]

Japonya ve İslam bağlantısının yeniden gündeme gelmesi üzerine Kültür Bakanlığının onayıyla hazırlanan *Abdürreşid İbrahim* adlı dram-belgesel film ve bu filmin vesilesi ile basılan resimli *Japonya'da bir Osmanlı Seyyah: Abdürreşid İbrahim* kitabı bu Japonya tahayyülünün ne yazık ki ciddi tarihi hatalara yol açabileceğine iyi bir örnek oluşturmaktadır. İbrahim hakkında 1995'ten beri yapılan çalışmaların hiçbirinin kale alınmaması, İbrahim'in ailesinin izniyle yayımlanan kıymetli dergi koleksiyonları ve fotoğrafların tarihsel açıklamalarına başvurmadan ve doğru Japonca okumaları yapmadan vahim yanlışlar ve hatalar ile verilmiş olması çok üzücüdür. Bu eserde Abdürreşid İbrahim, tamamen gerçek dışı bir şekilde II. Abdülhamid'in temsilcisi olarak Japonya'ya yollanmış olup (halbuki 1903 yılında Abdülhamid yönetimi İbrahim'i İstanbul'dan çıkarıp Rus makamlarına teslim etmiştir) Meiji İmparatoru ve Japon hanedanı ile sanki özel ilişkiler kurmuş bir şahsiyet olarak takdim edilmektedir. Kitapta bu Japon hayranlığı söyleminin en vahim hatalarından birisi, "Japon hanedanı ile yakın ilişkiler kurmuştur" ibaresiyle kullanılarn fotoğrafın üzerinde Japonca olarak İbrahim'in İçişleri Bakanı ikametgahına yaptığı ziyarete dair (内相官訪問) açıklamadır.[9] Japon Genelkurmayı için Çin Müslümanları arasında faaliyet oluşturmakla görevlendirilen Tanaka Ippei'in, Mekke ve Medine'ye yapılan Japon-Müslüman Hac yolculuğundan sonra vefat etmesiyle Tokyo'daki Aoyama Cenaze Töreni Merkezi'nde 20 Ekim 1934'de gerçekleştirilen resmi cenaze töreninde İslami usül-

lere göre duasını yapan Abdürreşid İbrahim'in Japon askeri yetkilileri ile çekilen fotoğrafı, sanki 1938 yılında Tokyo Camii'nin açılışında çekilmiş gibi verilerek çok ciddi bir hata içermektedir.[10]

Bu kitapta, II. Dünya Savaşı'na yol açtığı iddia edilen Japon militarizmi ve aşırı milliyetçiliğinin bir simgesi olan Siyah Ejderhalar Derneği'nin manevi başkanı Toyama Mitsuru'nun bugün sanki savaş öncesi milliyetçi akımlar hala devam ediyormuş gibi masum bir Japon "bilgesi" olarak sunulması, II. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra yasaklanan bu örgütün bugünkü Japon-Türk ilişkilerine ilham kaynağı olabilecekmiş gibi gösterilmesi ciddi birer tarihsel hatadır. Toplumsal Tarih dergisinin 1995 yılındaki özel sayısında ve yukarıda zikredilen daha sonraki çalışmalarda Abdürreşid İbrahim ile Siyah Ejderhalar ilişkisi o dönemin ulusötesi milliyetçilik ve anti-emperyalist akımların koşulları içinde değerlendirilmiştir. Ancak, 1933 yılında tekrar Japonya'ya dönen Abdürreşid İbrahim'in oradaki siyasi konumunu dikkate almadan, sanki Toyama Mitsuru ve çevresi ile dostane ilişkisinin Türkiye ile olumlu bir bağlantısı olabilecekmiş gibi göstermek 2017 yılında işlenmiş vahim bir diplomatik hata olarak kağıdın üzerinde yer almaktadır. Umarız, bu eserdeki anlatı bugünkü Japon okuyucularının gözünden kaçmıştır."

Sonuç olarak, Meiji dönemi ile modern Japonya'nın 1945'e kadarki modernleşme öyküsünün Türkiye'deki laiklik, Batılılaşma ve İslami modernite tartışmalarında ikinci alternatifin bir onay tahtası gibi yorumlamakta ve Japon siyasi/askeri yetkililerin emperyal stratejileri doğrultusunda geliştirdikleri dünya Müslümanlarını Rusya ve İngiltere'ye karşı kullanma stratejilerinin kültürel boyutunu yanlış bir şekilde yansıtmakta ısrar etmek; sanki Japonlar Müslümanlığa yatkınmış veya Müslüman olsalar İslam dünyası kurtulurmuş gibi bir tahayyül içinde olmak başlı başına bir düşünce tarihi meselesi olarak durmaktadır. Abdürreşid İbrahim çalışmalarının 1995 yılında başlaması önemli bir bilimsel birikime yol açmıştır ancak son zamanlarda gündeme gelen bazı İslam eksenli modernite söylemlerinin bu bilimsel bilgi birikimini kale almayarak kendi muhayyilesi içinde modern Japonya'yı hapsettiğini müşahede etmemiz mümkündür.

MEİJİ RESTORASYONU HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Meiji Restorasyonu; 1600 yılından beri Japonya'ya hakim olan feodal hukuk düzenine dayalı *samurai*-askeri sınıfın iktidarı olan Tokugawa Shogun (ülkenin askeri savunmasından sorumlu general) hükümeti ile, 1866-1867 yılları arasında hükümete karşı isyan eden Satsuma ve Choshu Beyliklerinin ittifakı arasında patlak veren *samurai* sınıfı içindeki bir iç savaştan sonra, Tokugawa ordusunu yenerek iktidara gelen ve yeni rejim hükümeti kuran genç *samurai* liderlerinin önder olduğu rejim değişikliğinin adıdır.

Meiji Restorasyonu aynı zamanda 1868-1912 yılları arasında tahtta bulunan Meiji imparatorunun 1912'de vefatıyla, 1912'ye kadar süren reformlar sonucunda modern Japonya'nın oluşumuna verilen bir dönem adıdır. Bu dönem uzun soluklu bir hızlı Batılılaşma reform hareketi sonucunda eski Tokugawa hukuku ve düzenini ortadan tamamen kaldırmış; birçok eski adet ve kurum, tıpkı Shogun'un görkemli şatosu gibi, yüzlerce beylik şatosu askeri isyan merkezi olabilecekleri korkusuyla yıkılmıştır. Mo-

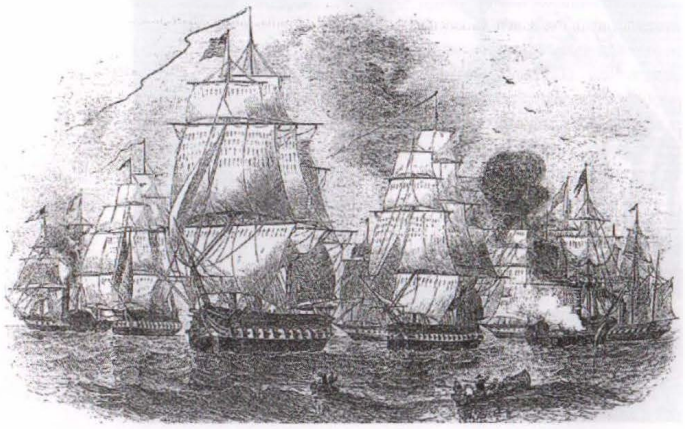
1867 Tokugawa Keiki

dern Japonya; Japon halkının halen süregelen eski Tokugawa alışkanlıkları ve yaşam biçimine hızla ve tepeden inme bir şekilde oturtulan Batı temelli yeni ulus devlet- imparatorluk "kapağının" bir bileşimi olacaktı.[12]

Meiji Restorasyonu ile kesintiye uğrayan neydi? Tokugawa Shogunları, bir askeri yönetim olarak 1600-1867 yılları arasında dışarıya kapalı bir siyaset içinde 200 küsur sayıda yerel beyliğin üzerinde ulusal bir hakimiyet kurmuşlardı. Bu ikili yapı, merkezi hükümet ve yerel beyliklerden oluşan federatif devlet düzeni, tamamen ortadan kalkacaktı. 1868-1872 yılları arasında yeni rejim, ardı ardına aldığı kararlarla eski devlet nizamından ve eski hukuktan kalan ne varsa tamamen lağvedecek; yerine Fransız, İtalyan, Alman, Amerikan ve İngiliz hukuku ile kurumlarının bir karışımıyla modern bir devlet ve toplum kuracaktı.

Eski çağlardan beri Japon devletinin resmi hükümdarı olan Japon imparator ailesi 12. yüzyıldan beri siyasi ve askeri nüfuzunu kaybetmiş olsa da, Tokugawa gibi çeşitli güçlü feodal *samurai* (Daimyo) ailelerin askerlerinin, köylülerinin ve tüccar ile esnafının mensup olduğu klanların, iktidarlarında dini ve kraliyet hukukunu temsil etmelerinden dolayı bir onay mercisi olarak bu iktidarlara meşruiyet kazandıran bir kurum haline dönüşmüşlerdi. Tahta çıkan imparatorlar böylece siyaset arenasında siyasi ve askeri yetkilerini *samurai* hükümetlerine devretmiş olsalar da kritik bir ideolojik görev ifa etmekteydiler. Bu ideolojinin başlıca söylemine göre Japon imparatorları, Japonların geleneksel yerel inançlarını temsil eden Şinto dinine göre Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun torunlarıydılar. Japon İmparatorluk Sarayı, 6. yüzyıldan itibaren Çin ve Kore başta olmak üzere Asya'nın evrensel dini olan Budizmi Çin medeniyetinin başlıca unsurlarıyla kabul etmekle beraber, Japon kraliyetinin başında olan imparator hanedanına meşruiyet veren eski klan inançlarından oluşan Şinto'yu korumuştu. Böylece Japon dini zaman içinde Şinto ve Budizmin birlikteliğinden oluşan senkretik bir inançlar kümesi oluşturmuştu. Tokugawa klanının 1600 yılında ülkede hüküm süren bir beylikler iç savaşını sona erdirip iktidara gelerek Japon adalarında yerel siyasi iktidar odağı olan 200 küsur sayıdaki irili ufaklı beylik (Han) üzerinde askeri hukukun hakimiyetine dayalı bir merkezi hükümeti (Bakufu) Shogun (General) unvanı ile kurduğunda, bu yetkiyi tahtta bulunan imparatorun beratı ile sağlamış olması, imparator ve *samurai* iktidarlarının bu ikili siyasi yapısına örnektir. Tokugawa Shogunları'nın, 1868'e kadar asker sınıfının iktidarına dayalı bir merkezi feodalizme benzeyen monarşi yapısının ülkenin dış dünyaya karşı askeri müdafaasına dayalı dış politikası; büyük şehirlerin idaresi, madeni para basma yetkisi, büyük beylerin yönetimlerinin denetimi gibi görevlerden sorumluydu. Tokugawa Shogunluğu, Büyük Çin İmparatorluğu'nda 1644 yılında iktidara gelen Qing (Cing) hanedanı ile uyumlu bir şekilde, ufukta beliren Batılılara karşı mesafeli bir dış politika anlayışını benimsemişti. Çin'den daha katı bir şekilde, özellikle Asya'da yayılma eğilimi gösteren Katolik Portekiz ve İspanyol imparatorluklarının misyonerliğinin siyasi bir tehlike olduğuna karar vermişlerdi. Tokugawalar Katolik mezhebi dolayısıyla Hristiyanlık dinini yasaklamış ve Batı ile ticari ilişkilerin sadece Güneydoğu Asya'da Doğu Hindistan Kumpanyası'nı kurmuş olan Protestan Hollandalılarla sürmesine izin vermişlerdi. Shogun yönetimi, komşu Kore Krallığı ve Çin İmparatorluğu ile de çok kısıtlı bir ilişki sürdürmeye özen gösteriyor ve Japonya'nın dış dünyaya kapalı olmasının istikrar için elzem olduğunu düşünüyorlardı. Yüzyıllar boyunca bu tür bir ilginç dışa kapalı siyaset sürdüren Tokugawa Shogunlar, 19. yüzyılın başından itibaren Batı'nın imparatorluklarının yükselmesiyle küreselleşen dünya ticareti tarafından sınırlarının sürekli zorlanmasıyla karşı karşıya kalmışlardı. Fakat en sonunda, Kırım Savaşı dolayısıyla Batı cephesinde meşgul olan İngiliz imparatorluğunun yerine, Londra ile uyumlu bir şekilde ABD kendini ilk defa Asya'da göstermek için Japonya'yı ticarete zorla açmaya karar verdi. Tokugawa Shogun hükümeti, 1853'te ABD'nin Komodor Matthew Perry'nin komutasında gelen 4 savaş gemisinden mürekkep küçük donanmasıyla tehdit edilerek dış dünyaya açıldı. Böylece, kapılarında, Batı'yı aniden büyük bir tehdit olarak gören Japonların modern tarih belleğinde 1853; bir yandan modern dünya ile entegrasyonun başlangıcı, bir yandan ise Batı ile olası bir çatışmanın habercisi olarak yer etmiş olan gerçekten çok ani ve dramatik bir olaydır. Tokugawa Shogunluğu, 1858 yılında önce ABD, sonra tüm Batılı devletler ile kapitülasyon anlaşmalarını Komodor Matthew Perry'nin "silah zoruyla" imzalamaya mecbur kaldı.[13]

Commodore Perry 1854 donanması

Olay, ülkeyi 1600 yılından beri yöneten Tokugawa klanının birdenbi-

re meşruiyetinin sorgulanması ve *samurai* sınıfı içinde özellikle Güneybatı Japonya'nın zaten ezelden beri Tokugawa'nın hasmı ve düşmanı olarak 1600 yılında meydan muharebesinde yenildikleri için mecburen "sadakat yemini" etmiş olan Satsuma ve Choshu beyliklerinin sert muhalefeti ve sonunda isyanına yol açmıştı. Üstelik Kyoto'da tahtta bulunan İmparator Komei (Meiji imparatorunun babası), bu kapitülasyon anlaşmasına yabancı düşmanı olduğu için onay vermekten imtina etmişti. Dolayısıyla, muhalefete göre Shogun, imparatorun onayını almayarak affolmaz bir sadakatsızlık suçu işlemiş; ülkeyi temsil eden imparatorun şerefine halel getiren "barbar" Batılılara boyun eğmişti. Sonuç olarak, ülkede hakim olan düşünce yapısında eski klan-aşiret kan davaları ve düşmanlık söyleminin hakim olduğunu belirtmekte yarar var. Japon modernleşmesinin başlangıcı olan bu dönemin kesinlikle modernite/gelenek, Doğu/Batı gibi sofistike kavramlarla tartışılmadığı; tam tersine, 1858 anlaşmasının neden olduğu bu rejim krizinin, toplumun feodal yapısındaki bir iç savaş zemininde meydana geldiği hatırlanmalıdır.

Bakufu hükümetinin başı Shogun lesada da haklıydı. Birkaç yıl önce, 1838'de, Çin İmparatorluğu'nun afyon ticaretini yasaklamasıyla patlak veren İngiltere-Çin Savaşı'nın 4 yıllık bir kıran kırana mücadele sonunda İngiliz donanmasının üstün askeri teknolojisi karşısında Çin'nin hezimetiyle sona ermesi ve Çin İmparatorluğu'nun İngiltere ile imzaladığı Nanjing Antlaşması Japon kamuoyuna hemen ulaşmış ve üst düzey *samurai* çevrelerce büyük bir kaygı ile karşılanmıştı. İngiltere'ye kapitülasyonların yanı sıra Hong Kong adasının verilmesiyle ağır bir tazminat ödenmesini içeren Nanjing Antlaşması'yla Çin İmparatorluğu, bölge tarihinde ilk defa bir yabancı "barbar" ülkeye büyük ödünler vermişti. Bunun sonucunda Doğu Asya'da hakim olan görüş; Japonya gibi görece küçük çevre devletlerinin bin yıldan fazla süredir kabul ettiği Çin merkezli devletlerarası Doğu Asya diplomasi geleneğinin alaşağı edildiği ve artık bütün bölge devletlerinin "yükselen Batı"yı temsil eden İngiltere'ye karşı korunmasız ve yalnız oldukları düşüncesiydi. Çinli alim Wei Yuan (1794-1897)'in 1844 yılında yazdığı eser Afyon Savaşı'nı ayrıntılı olarak anlatmıştı. *Samurai* alim Shionoya Toin (1809-1867) tarafından Japoncaya uyarlanan eserin kopyaları Japonya'da yaygın bir şekilde okunuyordu. Ayrıca Mineta Fuko (1817-83) *Kaigai Shinwa* adlı eserinde Afyon Savaşı'nın felaket olaylarını çarpıcı bir şekilde resimlendirerek yayımlamıştı. Tokugawa yönetiminin hafızasında Çin'in hezimeti yer etmiş; daha 10 yıl öncesinin sıcağı sıcağına hatırlanan dış dünyadaki bu ürkütücü gelişmelerini göz önünde bulunduran Shogun, ülkenin bir saldırıya karşı mevcut olumsuz koşulları nedeniyle (*samurai*'ların ellerindeki tüfekler 17. yüzyıldan kalma Akdeniz arkebüzleriydi), yenilgisinin ve ülkenin işgalinin kesinliğinden emindi. Batılı devletlerin saldırganlıklarını tahrik etmek istemediği için 1858 yılında imparatorun onayını almadan Batılı devletler ile kapitülasyon anlaşmalarını imzalayan ve ülkenin askeri ve siyasi yönetiminden sorumlu olan Shogun'un gerekçesi ülkeyi Batılı emperyalist güçlerin saldırısından korumaktı.[14]

Ancak, 1861 yılında Shogun adına anlaşmayı imzalayan Tokugawa üst düzey yöneticisi Ii Naosuke, bir grup radikal *samurai* tarafından Shogun'un kale kapısından çıkarken suikaste kurban edildi. Bununla birlikte, yeni anlaşmayla ülkeye gelen yabancılar kızgın *samurai*'ların saldırılarına uğruyorlardı. Nitekim, Satsuma ve Choshu, Güneybatı Japonya'daki kıyılarının yakınından geçen Avrupalı ve Amerikan gemilerine "top ateşiyle" istenmediklerini belirtiyorlardı. Shogun'a muhalefetin arttığını gören İmparator Komei durumu daha da kızıştırıp, 1862 yılında bütün "barbarların" ülkeden kovulmasını emretti. Güneybatı'daki Kyushu adasının güçlü beyliği Satsuma ile İngiltere, Ağustos 1863'te kısa bir savaş dahi yaşadılar. Satsuma *samurai*'larının Amerikalılardan satın alınan modern toplarla, sahil kenti Kagoshima'yı tamamen alevler altında bırakan yedi gemilik İngiliz donanmasını şaşırtıcı bir direnişle karşı karşıya bırakınca, sonunda iki taraf anlaşmaya razı oldu.[15]

Ülkedeki iç savaşvari çatışma ortamını gören İngiltere, bu kısa savaştan sonra Satsuma ile yakın bir ilişki kuracaktır. Satsuma'ya savaş

Matthew Calbraith Perry

gemileri ve silah satmaya başlayan İngiliz tüccarlarının arabuluculuğu ile genç Satsuma *samurai*'ları, Choshu *samurai*'ları ile beraber, dünya gücü İngiltere'yi tanımak için Tokugawa'nın son yıllarında, beyliklerinin mali desteği ile Londra'ya, University College London'da okumak üzere ilk defa yurt dışına öğrenciler yollayacaklardı. Japonya ve İngiltere'nin 1902 yılında taçlandırılan İngiliz-Japon ittifakının temellerinin bu çatışma ile atıldığı söylenebilir. İngiltere'nin hızlı bir dönüş yaparak artık Tokugawa karşıtı unsurları destekliyor olması, Batılı büyük devletlerin uluslararası politikalarının Japonya'daki gidişat üzerinde paydaş bir rol oynadığını göstermesi açısından manidardır. İngiltere birkaç yıl sonra çıkacak olan iç savaşta asi güçleri destekleyecektir. İngiltere'ye karşı hep rakip bir dünya siyaseti yürütmeye çalışan Fransa ise Tokugawa Shogunluğu'na yanaşacak, Bakufu'nun ordusunun modernleşmesi için yardım adımları atacaktır.

Prenses Kanin Chieko (1872-1947) Vatanperver Hanımlar Cemiyeti'nin Başkanı

Selçuk Esenbel koleksiyonu

Meiji Restorasyonu böylece 1858 Anlaşması'nın tetiklediği *samurai* güçleri arasındaki iç savaşın sonucunda geldi. Tokugawa Shogunluğu hükümeti ile Satsuma-Choshu ordularının çatıştığı 1867 yılındaki iç savaşta asi güçler, hükümet güçlerini yenerek bir "sürpriz" yarattılar. Shogunlara karşı İmparator Meiji'nin ideolojik desteğini alarak iktidara geçen Satsuma ve Choshu *samurai*'larının kurduğu yeni hükümet, 1868-1877 yılına kadar neredeyse on yıl boyunda ülkenin çeşitli bölgelerinde çıkan *samurai* ve köylü isyanlarını askeri harekatlarla cebren bastırmak durumunda kalmıştır.

Meiji Restorasyonu ile yeni devlet Shinto ve Budizm birlikteliğini zorla keserek Shinto'yu ayrı bir "milli din" olarak kurup, imparatorun "kutsal" kökenlerini vurgulayan yeni bir modern milliyetçilik ideolojisinin temeli haline getirmiş; Japon ulusal kimliğinin bu tarihi kutsal imparatorluk hanedanına bağlılığının ve sadakatinin, vatana bağlılık ve sadakat olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Modern eğitim yoluyla sivil ve askeri okullarda öğretilen bu imparatorluk temelli milliyetçilik anlayışının Japon halkının kesintiye uğratılan gerçek gelenekleriyle çok az bir ilintisi vardır. Aslında bunlar, yaşayan geleneklerin modern devlet eliyle yeniden düzenlenmesi ve hatta yoktan var edilmesiyle ortaya çıkmış, "icat edilmiş" geleneklerdi.

Meiji Restorasyonu'na bu şekilde bakınca, uzun vadede bir Batılılaşma ve başından beri dış dünyaya zorla açılmış olmanın bıraktığı bir Batı karşıtlığı ile karışmış çelişkili tavırlar içeren bir tarihi süreç görülür. Bu tutumlar ile iç içe geçen kanlı bir iç savaş sonucunda eski rejim Tokugawa hükümetinin ortadan kaldırılması ve yeni bir rejimin kurulması sarsıcı ve bunalımlı süreçlerdir. Dış dünyaya açılmanın Batılı emperyalist güçlerin zorlamasıyla gerçekleşmesi, Japon modernleşmesinin Batılılaşarak sadece Batı'ya karşı ayakta kalma düşüncesinin reformun yapısıyla birlikte temel pragmatizmini açıklar.

19. yüzyılda ülke çapında bir buhran, isyan ve iç savaş sonucunda, kaybedenlerin cezalandırılması hatta liderlerinin idamları gibi olaylar zinciri içinde doğan Meiji Restorasyonu, modern Japon devletinin uzun bir müddet bu bölgelerden gelenlere karşı itimatsızlık duymasına yol açmıştır. "Kaybeden" beyliklerden gelenlerin kamu hizmetinde yükselmelerine karşı olumsuz tutumlar sergilenmiştir. Bu gibi nedenlerle 150 yıl öncesinin bir hadisesi olsa bile Meiji Restorasyonu Japonya'da bilhassa büyük şehirlerin dışında hala "hassas" bir tarih olarak algılanmaktadır. Olaydan 150 yıl sonra bile, kazananlar ve kaybedenler arasında ikircikli bir ilişki yaşandığını Başbakan Şinzo Abe'nin, Meiji Restorasyonu'nun kazananlar tarafındaki Choshu Beyliği'nin önemli bir üst düzey *samurai* ailesinin torunlarından olması dolayısıyla, siyasi açıdan kaybedenlere "nispet" yapmış gibi görünmemek için 150. yıl için büyük kutlamalardan kaçınmasından anlamaktayız.

Bu özel sayıdaki çalışmalar; Ali Akkemik'in Meiji ekonomisi, Erdal Küçükyalçın'ın Meiji Japonya'sında laikliğin doğuşu, Oğuz Baykara'nın Japon modern edebiyatının doğuşu konularını inceleyen makaleleri ile Meiji Japonya'sının 150 yıl sonra tarihsel sürecine çeşitli boyutlardan bakarak, Meiji Restorasyonu ve Japon modernleşme dönüşümüne yeni bir ışık tutmaktadırlar.

DİPNOTLAR

1 İbrahim'in doğum yılı çeşitli kaynaklarda 1857 veya 1853 gibi verilmektedir. Bu çalışma, en son Tokyo Tama Rei mezarlığında bulunan mezar taşında teyit edilen doğum yılını kullanmaktadır.

2 Abdürreşid İbrahim, *Alem-i İslam ve Japonya'da İntişar-ı İslamiyet* (İstanbul: Ahmed Sakı Bey Matbaası 1327/1910-11); *Alem ı İslam: Japonya'da İslamiyet'in Yayılması* (İstanbul: İşaret, 2012) yeni Türkçe versiyonu

3 Nadir Özbek, "Abdürreşid İbrahim (1857-1944), The Life and Thought of a Muslim Activist", Yüksek Lisans Tezi, 1994, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü.

4 İsmail Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı,1997).

5 *Toplumsal Tarih*, 1995 Temmuz ve Ağustos, Abdürreşid İbrahim Özel Dosyası ve Selçuk Esenbel, "İslam Dünyasında Japonya İmgesi: Abdürreşid İbrahim ve Geç Meji Dönemi Japonları", ss. 18-27.

6 Selçuk Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012); *Japan, Turkey, and the World of Islam* (Leiden: Brill, 2011).

7 Selçuk Esenbel, "Japan's Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power 1900-1945" *The American Historical Review*, October 2004: 1140-1170.

8 Okan Haluk Akbay (Ed), *Türk-Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşid İbrahim. Bildiriler* (Konya: Konya Japon Kültür Merkezi, 2012), s. 231.

9 Engin Demir, *Japonya'da Bir Osmanlı Seyyah Kadı Abdürreşid İbrahim* (İstanbul. MAÇ İletişim. 2017), 97

10 Age, s. 139. Doğrubilgi için bakınız. Takushoku Daigaku, *Tanaka Ippei Isuramu Nihon no Senkaku*, (Tokyo: Takushoku University, 2002), s. 359.

11 Demir, s. 108.

12 Meiji reformları için bakınız Esenbel, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı*, 2012.

13 Francis Hawks, *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan, Performed in the Years 1852, 1853 and 1854 under the Command of Commodore M.C. Perry, United States Navy*. (Washington: A.O.P. Nicholson by order of Congress, 1856; originally published in Senate Executive Documents, No. 34 of 33rd Congress, 2nd Session). ABD Kongre yayınlarından biri olan Perry seferinin resmi tarihinin ilk baskısı Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesinde mevcuttur

14 Kitaoka Shin'ichi, "Japan-China Joint History Research Report" *Modern and Contemporary History* Volume 1, March 2011; John Dower, elektronik makale, Mineta Fuko (1817-83) Kaigai Shinwa 海外新和 Deniz aşırı ülkeler hakkında yeni hikayeler); R. H. van Gülik, "Kakkaron A Japanese Echo of the Opium War" Monumenta Sinica Vol. 4, No 2 (1940): 478-545; Masuda Waiarō, *Japan and China: Mutual Representation in the Modern Era* (London: Routledge Curzon,2000).

15 Şasaki Suguru 佐々木 克, Bakumatsu-shi 幕末史 (Tokyo: Chikuma Shinsho. 2014); Meiji Restorasyonuna giden sürecin İngilizce ayrıntılı anlatımı için bkz. W. G. Beasley, *The Meiji Restoration* (Stanford: Stanford University Press, 1972)

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz
AJANS PRESS
medya analizi
İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ
BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!
Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden
Ajans Press, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz
raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.
444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

MEİJİ RESTORASYONU: EKONOMİK REFORMLAR VE MODERNİZASYON

K. ALİ AKKEMİK

M.Ö. 3. yüzyılda yazılmış bir Çin klasiğinden alıntı, "Zengin Devlet, Güçlü Ordu" anlamına gelen Fukoku Kyōhei sloganıyla yola çıkan ve bu yıl 150. yıldönümü kutlanan Meiji Restorasyonu (Meiji Ishin), Japon tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Meiji rejimi öncesinde dış dünyaya büyük ölçüde kapalı olan Japonya; 1854'te önce ABD'ye, ardından diğer Batılı ülkelere vermek zorunda kaldığı kapitülasyonlarla büyük bir travma alacak, ardından devlet öncülüğündeki Batılılaşma ve sanayileşme hamleleriyle çok kısa sürede yüksek hızlı bir kapitalist kalkınma gerçekleştirecektir.

Yaklaşık iki buçuk asır (1603-1868) süren Edo döneminde (veya diğer adıyla Tokugawa dönemi) dış dünyaya kendini büyük ölçüde kapatmış olan Japonya'da siyasi, toplumsal ve ekonomik sistem, toplumu kast sistemi şeklinde örgütlemişti ve feodal-tarımsal üretime dayanıyordu. Otonom yerel lordlukların Tokugawa Klanı'ndan gelen bir askeri diktatörün (*Shōgun*)' mutlak siyasi gücünün devamlılığını kabul ettikleri bir merkezi devlet sistemi tesis edilmişti. Bu dönemin sonlarına doğru sosyal ve ekonomik gelişme-

Meiji Restorasyonu'nun 150. yılında düzenlenen fuardan bir görüntü, Bakumatsu-Meiji Restorasyonu Anma Müzesi, Saga, Saga, 2018

https://editors-saga.jp/editors/editorssaga/2018031818.html

ler de meydana gelmiş, günümüz Japon kültür unsurlarının çoğu bu uzun süren barışçıl dönemde ortaya çıkmış veya yerleşmiştir. 1854 yılında Amerika'nın zorlamasıyla limanlarını bu ülkenin gemilerine açmak zorunda kalan Japonya'da önce Amerika'yla, daha sonra diğer Batılı ülkelerle kapitülasyon anlaşmaları imzalandı. Bu, Japonya için çok büyük bir travmaydı.

Batı tehdidine verilen ilk tepki yabancı düşmanlığı oldu. Ancak, ekonomik ve teknolojik güç açısından Japonya, Batı'dan çok daha geri kalmış bir ülkeydi. Bunun anlaşılması uzun sürmedi. Yabancı düşmanlığı Satsuma (günümüzde Kagoshima) ve Chōshū (günümüzde Yamaguchi) bölgelerindeki liderler tarafından Batılı ülkelerle 1861-1863 yıllarında çatışmaya girecek boyutta şiddetliydi. Ancak, alınan yenilgiler üzerine bundan ders çıkarılarak modernleşmenin gerekliliği anlaşıldı. İlginç bir şekilde, yabancı düşmanlığının en yoğun olduğu bu bölgelerde daha sonra yabancı ülkelerden uzmanlar davet edilerek ordunun ve sanayinin modernleştirilmesine başlandı. Batı ile bu şekilde gelişen ilişkiler sayesinde Batı'nın üstünlüğünü kavrayan merkezi idarenin otoritesinden uzakta, ülkenin batı ucundaki Satsuma ve Chōshū lordları askeri alanda modernleşme ve sanayileşme hamleleri başlattı.

Batı'dan gelen tehlikeyi kavrayan ve modernleşme yoluyla Japonya'nın geleceğini kurtarmayı hedefleyen bir grup devrimci aydın, sahip oldukları askeri ve ekonomik gücü kullanarak 1867 yılında *Shōgun*'a karşı isyan başlattılar. Japonya'nın, yanı başındaki Çin gibi Batı güdümüne girmesini engellemek isteyen bu milliyetçi aydınlar, 1868 yılında *Shōgun*'u devirmeyi başardılar. Başarılı olmalarının önemli bir nedeni, merkezi otoriteden daha ileri seviyede modernize edilmiş askeri güce sahip olmalarıydı. İdareyi ele alan bu aydın-elitler hızla Japonya'da modernleşme ve Batılılaşma hareketi başlattılar. Siyasi sistem, yaklaşık yirmi yıllık bir süre içinde imparatorun hiyerarşinin tepesinde yer aldığı parlamenter, Batı tipi meşrutiyetçi bir şekle kavuştu. Bu hareketin önderleri, bir kısmı Batı ülkelerinde eğitim ve inceleme amacıyla da bulunmuş olan, çoğu günümüzdeki Chōshū, Satsuma, Tosa (günümüzde Kōchi) ve Hizen (günümüzde Saga) bölgelerinden gelen entelektüellerdi. Bu entelektüeller, sadece modern bir devlet kurmakla kalmadı, Japonya'nın askeri gücünün temelini oluşturacak ekonomik modernleşmeyi de başlattı. Sadece çeyrek yüzyıl sonra, Japonya Rusya'yı savaşta yenerek bir Avrupalı gücü savaşta yenen ilk Asyalı devlet olacaktı. Meiji Restorasyonu ile birlikte modern ekonomi kurumları tesis edildi, 1880'lerin başlarına dek devlet öncülüğündeki sanayileşme hamlesiyle model fabrikalar kuruldu ve daha sonra bunlar özel sektöre devredilerek hızlı bir kapitalist kalkınma gerçekleştirildi. Aynı zamanda demiryolu, iletişim ve posta gibi alanlarda altyapı yatırımları gerçekleştirilerek modern ekonomik büyümenin temelleri inşa edildi.

Sakamoto Ryōma (3 Ocak 1836 - 10 Aralık 1867)

https://alchetron.com/Sakamoto-Ry%C5%8Dma

Meiji rejiminin sloganı M.Ö. 3. yüzyılda yazılmış bir Çin klasiğinden alınan, "Zengin Devlet, Güçlü Ordu" anlamına gelen *Fukoku Kyōhei* idi. Bu amaçla ekonomik, sosyal ve siyasal kurumlar reformlarla modernleştirildi. Bu yazıda, Japonya'nın 19. yüzyılın son otuz yılındaki ekonomik modernizasyon ve sanayileşme serüveni kısaca tartışılmaktadır.

MERKEZİ DEVLETİN KURULMASI VE SİYASİ REFORMLAR

Uzun dönemde kapitalist tarzda ekonomik büyüme ve kalkınmanın devamlılığı için en önemli şartlardan biri mülkiyet hakları ve hukukun üstünlüğü gibi önemli kanunların tesisi ve etkin çalışmasıdır. Meiji öncesi Japonya'da (Edo dönemi) kapitalist gelişime yönelik hareketlenmeler vardı. Gelişmiş bir para ekonomisi ve ticaret yolları vardı ve henüz ileri derede olmasa da ipekli dokuma başta olmak üzere sanayi üretimi gerçekleştirilmekteydi. Ancak, uzun dönemde sanayileşmeyi destekleyecek

siyasi kurumlar yoktu. Edo döneminin sonlarında, 19. yüzyılın başlarında klasiklerin yanında Batı eğitimi de veren okullarda yetişmiş bazı aydınlar, mevcut siyasi sistemin eleştirisini yapıyorlardı. Örneğin, 1867 yılında henüz 31 yaşında suikast sonucu öldürülen Sakamoto Ryōma, feodal sistemin kaldırılarak demokratik bir sistemin kurulmasını öneriyor, bu şekilde Japon devleti ve toplumunun modernleşerek sömürgeleştirilmekten kurtulacağını savunuyordu.

20. yüzyılın başlarında Tōkyō'dan bir görünüm

http://www.ndl.go.jp

Meiji Restorasyonu'nun başlarında idareyi ele alan, yeni rejimin elit bürokratları olan aydınlar (Itō Hirobumi, Yamagata Aritomo, Ōkuma Shigenobu, Ōkubo Toshimichi, vb.) uzun süredir Batı ile ilişki içindeydi ve Batı'daki kurumlar hakkında bilgi sahibiydiler. Amaçları, modern kurumlara sahip merkeziyetçi bir ulus devlet kurmaktı. Dönemin şartları içinde Batılı ülkeleri örnek alarak modern bir idari yapılanmaya gitmek isteyen bu aydınlar, 1871-1873 yılları arasında Başbakan Iwakura Tomomi başkanlığındaki bir heyeti gelişmiş ülkelerdeki modern sistemleri incelemek üzere dünya turuna gönderdi. Daha sonraları Japonya'nın elit politikacıları olarak görev yapan heyet üyeleri, Avrupa ve Amerika'nın teknolojik üstünlüğü ve modern kurumlarından etkilendiler ve bunları Japonya'da da kurmaya giriştiler. Çok sayıda öğrenci de bu ülkelere gönderildi.

Meiji rejiminin gerçekleştirdiği iki önemli idari reform eğitim sistemi ve toprak reformudur. 1872 yılında başlayan eğitim reformunda Fransız eğitim sistemi model alınarak eğitim sistemi modernleştirildi. Eğitim sistemi aynı zamanda milliyetçilik üzerine kurulmuştu. Böylece beşeri sermayede dışa bağımlılık azaldı.

Bir diğer önemli reform, toprak/vergi reformuydu. Bu reform, kapitalist ekonomik sistemin özünü oluşturan özel mülkiyetin temelini oluşturdu. Eski sistemde yıllık vergiler pirinç olarak ödeniyordu ve vergi miktarı önceden belirlenen bir hasat değeri üzerinden oranlanarak hesaplanıyordu. 1873 yılında başlayan toprak reformu ile bu vergi kaldırıldı ve toprağın değeri belirlenerek, bunun yüzde 3'üne denk gelen vergi nakit olarak devlete ödenmeye başladı. Toprak reformunun başında toprak sayımı yapıldı ve toprak sahiplerine topraklarının değerini gösteren toprak bonoları verildi. Bu bonolar ile toprak sahipliği devlet garantisine alındı. Mülkiyet haklarının korunmasında bu reform önemli bir rol oynamıştır. Bu bonolar teminat olarak ticari işlemlerde de kullanılıyordu.

AYDINLANMA, BATILILAŞMA VE EKONOMİK KALKINMA

Eğitim ve toprak reformları Japonya'da ekonomik ve toplumsal modernleşmenin başarılı olmasında kilit rol oynamıştır. Modern ekonomik kurumların oluşmasında Meiji dönemindeki aydınlanmayı ve ekonomik kalkınmayı kolaylaştıran bir politik sistemin kurulması da önemli rol oynamıştır.

Modern kapitalist kalkınmayı kendine vizyon olarak belirlemiş olan Meiji aydınları, bunun üstyapısını oluşturacak siyasi sistem konusunda ikiye bölünmüştü. Bu aydınların hemfikir oldukları konu, modernleşme ve özgürlüktü. Avrupa ve Amerika'da ekonomik ve sosyal kalkınmanın altında bunların olduğunu gördükleri için Japonya için de gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Anlaşamadıkları konu ise, bunun derecesi ve zamanlaması idi. Büyük saygı duyulan ve modernleşme yanlısı iki aydın olan Fukuzawa Yukichi ve Ōkubo Toshimichi'nin öncülüğünü yaptığı iki karşıt hareket vardı. Japonya'yı yarı gelişmiş bir ulus olarak değerlendiren Fukuzawa, modernleşmenin geleneklerin terk edilerek Batı uygarlığının benimsenmesi yoluyla hızla gerçekleşeceğini düşünüyordu. Japonya için demokrasinin henüz lüks olduğunu düşünen Ōkubo, siyasi partiler arası tartışmalarla politika yapmanın zor olduğunu, meşruti monarşinin en uygun siyasi rejim olduğunu düşünüyordu. Feodal geleneklerin hâlâ güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğünü ve halk aydınlanmasının henüz gerçekleşmediğini belirten Ōkubo'ya göre ancak güçlü bir siyasi otorite ile reformlar yapılabilirdi. Bu tepeden inmeci Jakoben yaklaşım, demokrasi için acele edilmemesi gerektiğini, zamanla siyasi rejimin demokrasiye evrileceğini savunmaktaydı.

Fukuzawa'nın fikirleri Meiji siyasi elitleri arasında rağbet gördü. Batılılaşma hızla şekilsel olarak da gerçekleşti; Batılı elbiseler ve günlük eşyalar, Batılı giyim ve yemek zevkleri halk arasında hızla yayıldı. Sadece 20-30 yıllık bir süre zarfında Japonya, insanların Avrupalılar gibi giyindiği, yediği, içtiği bir ülkeye dönüştü. Tüm bunlar rejim tarafından tepeden inmeci bir şekilde ve çoğu zaman baskıyla yapıldı. 20. yüzyılın başlarında Tōkyō'yu gösteren resme bakıldığında Batı etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Batı'daki yaşam tarzının yanı sıra, bilimsel yenilikler de hızla Japonya'ya tanıtılmaktaydı. 1869 yılında telgraf Japonya'ya tanıtılmış; Tōkyō-Yokohama arasında atlı araba seferleri, 1872 yılında ise tren seferleri başlatılmıştır. 1874 yılında Tōkyō'da gaz lambaları ile ışıklandırma başlamış, 1876'da pazar günü resmi tatil ilan edilmiş, telefon 1876'da Amerika'da icat edildikten hemen bir yıl sonra Japonya'ya

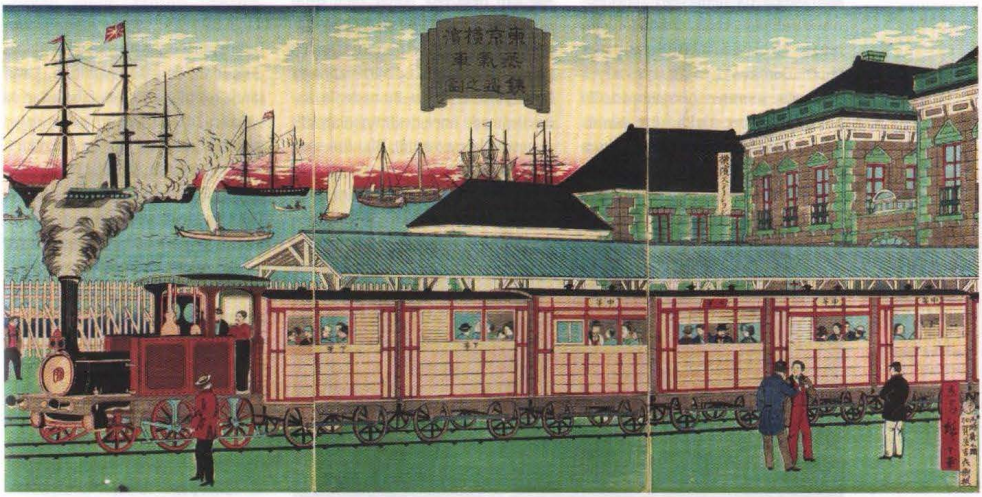
da tanıtılmıştır. Batılı yaşam tarzı yüceltilirken, Japonya'nın Batı'nın gerisinde kalmasının nedeni olduğu iddia edilen bazı gelenekler de terk ediliyordu. Örneğin, yüzyıllar önce Çin'den geldiği için yabancı bir din olarak görülen Budizm belirli bir süre aşağılanmış ve Meiji aydınlarının milliyetçi bakışının yansıması olarak Japonların milli dini olan *Shintō* ön plana çıkarılmış, Buda heykellerine ve tapınaklarına saldırılar dahi yaşanmıştır.

Fakat bu gelişmelerden hoşnut olmayanlar da vardı. Eski askeri sınıf mensupları (*samurai*), vatandaşlık kavramının benimsendiği yeni rejimde imtiyazlarının ellerinden alınması ve zorunlu askerlik gibi uygulamalarla saygınlıklarını kaybetmiş; toprak reformuyla da mali durumları sarsılmıştı. Modernleşme taraftarı olsalar da, bu eski askerler arasında Japon geleneklerinin dejenere edildiği gerekçesiyle Meiji rejimine karşı çıkanlar da vardı. Uzun süreden beri yabancıların ülkeden kovulması fikrini savunan bu eski askerler, yoğun olarak ülkenin güneybatı bölgelerinde yaşıyorlardı. Bu askerler 1877 yılında isyanlar çıkardılar ancak bu isyanlar kanlı bir biçimde bastırıldı. Böylece siyasi birlik kesin olarak sağlandıktan sonra, sırada siyasi rejimin parlamenter sisteme dönüştürülmesi vardı.

1874 yılında, otoriter Meiji rejimini eleştirerek katılımcı demokrasi ve liberalizmi savunan bir entelektüel olan Itagaki Taisuke, *Jiyū Minken Undō* (Özgürlük ve Sivil Haklar Hareketi) adlı bir hareket başlattı. Meiji rejimi için özgürlükler ve demokrasi acil olarak önemli değildi. Kendilerine önemli bir toplum mühendisliği rolü biçen bu aydınlar oligarşisi, hızlı modernleşme için fikirlerini ve politikalarını hızla fiiliyata geçirme eğilimindeydi. Itagaki'nin hareketi güçlendi ve bu oligarşiden bir süre sonra anayasal düzenin kurulması ve sivil özgürlüklerin tesisine karar verdi. Parlamento 1890 yılında açıldı ve seçimler yapıldı. Ancak, Japonya uzun süre Meiji rejiminin kurucu oligarşisi tarafından idare edildi.

Batılılaşma hızla şekilsel olarak da gerçekleşti: Batılı elbiseler ve günlük eşyalar, Batılı giyim ve yemek zevkleri halk arasında hızla yayıldı. Sadece 20-30 yıllık bir süre zarfında Japonya, insanların Avrupalılar gibi giyindiği, yediği, içtiği bir ülkeye dönüştü.

Meiji rejimi, ülkeyi sömürgeleşmekten kurtarmakta başarılı oldu. Ancak, dönemin modasına uygun olarak kendisinin de Doğu Asya'da yayılmacı emelleri vardı. Ekonomik ve sosyal modernleşme ilk sonucunu 1894-1895 Çin-Japon Savaşı'nda verdi. Savaş Japonya'nın kesin zaferiyle sonuçlandı ve imzalanan Shimonoseki Antlaşması ile Çin'in kuzeyindeki Liaodong Yarımadası ve Taiwan Adası Japonya'ya geçti. Bu zafer ile Japonya, Avrupa ülkeleri tarafından Asya'nın en büyük gücü olarak kabul edildi. Ancak, Japonya'nın Asya'da güçlenmesi Batılı güçleri tedirgin de ediyordu. Avrupa ülkeleri Japonya'yı Liaodong'dan çekilmeye zorladılar. Japonya çekildikten sonra burayı Rusya işgal etti. Bu durum, Rusya ile savaşa giden yolu açacaktı. İngiltere ile 1902 yılında bir ittifak kuran Japonya, 1904-1905 yıllarındaki savaşta Rusya'yı mağlup etmeyi başardı. Bu, Asyalı bir devletin Avrupalı bir sömürgeci ülkeye karşı kazandığı ilk askeri zaferdi. Böylece, Japonya dünya siyaset sahnesinde gücünü ispatladı ve bundan

Tōkyō-Yokohama arasında çalışan buharlı tren (1875)

https://ocw.mit.edu/ans7870/21f/21f.027/throwing_off_asia_01/toa_vis_04.html

sonra Batılı ülkeler Japonya'nın emperyalist amaçlarını engellemeye değil, sınırlandırmaya çalıştılar. Japonya'nın emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek için seçtiği ilk yer hemen yanı başındaki Kore (1910) oldu. Kore'den sonraki hedef Çin ve sonrasında tüm Doğu Asya olacaktı (1931-1945).

Sanayileşme yoluyla kapitalist kalkınma stratejisine Shokusan Kōgyō (üretimi artırma ve sanayiyi geliştirme) adı verilmişti. Bu stratejinin hedefi altyapının geliştirilmesi, kamu işletmeleri ile sanayi üretiminin artırılması ve yabancı ülkelerden teknoloji transferiydi.

EKONOMİK ALTYAPI VE SANAYİLEŞME HAMLESİ

Yukarıda özetlenen merkezi ve güçlü bir devletin kuruluşu sürecinde, Meiji aydınlarının büyük ekonomik hedefleri vardı. Büyük bir askeri güce sahip olmak için güçlü bir ekonomiye de sahip olmak gerekiyordu. Bunun için sanayileşme ve altyapı olmazsa olmazdı.

1868 yılında Meiji rejiminin önündeki acil işlerden biri ülkenin altyapısının inşasıydı. Bu amaçla deniz ulaşımının, posta ve telgraf şebekelerinin, sonrasında da demiryolu şebekesinin kurulması gerekiyordu. Meiji hükümeti bu alanlarda büyük yatırımlar yaptı. Demiryolu inşası için büyük miktarda sermaye gerekiyordu. Bu amaçla dış borç alındı. 1872 yılında Tōkyō-Yokohama hattı açıldıktan sonra, ülkenin değişik bölgelerinde büyük bir demiryolu ağı inşa edildi. Bunun için yabancı mühendisler istihdam edildi. Bu demiryollarının bir kısmı devlet, bir kısmı da özel sektör tarafından inşa edilerek işletildi.

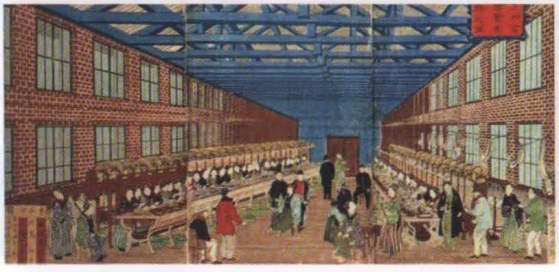
Meiji hükümetinin güçlü devlet yaratma vizyonunun en önemli unsuru modern sanayilerin kurulmasıydı. Ancak sanayileşme açısından Meiji döneminin başında şartlar olumlu değildi. Ülkedeki ekonomik kaynaklar (fiziksel ve beşeri sermaye) ile teknolojik yeterlilik Batı ülkeleriyle karşılaştırılamayacak kadar geriydi. İpekli dokuma ve tarımsal ürünler dışında çok az ihracat ürünü vardı. Milliyetçi bir anlayışa sahip olan ve Batı'daki gibi kapitalist bir sanayileşmenin gerekliliğine inanan Meiji elitleri için milli burjuvazinin yetiştirilmesi de önemliydi fakat sermaye sınırlıydı.

Ticarette uzmanlaşmış olan Mitsui gibi bazı aileler büyük sermaye birikimi sağlamışlardı ancak sanayileşme için hem risk almak hem uzun dönemli yatırımlara girişmek gerekiyordu. Kısa vadeli kârları uzun vadeli yatırımlara tercih eden tüccarlarla bunu yapmak zordu. Bu nedenle, sanayileşmede önce devletin inisiyatifi almasına karar verildi. Bir süre sonra, özel girişimciler sanayiye yönlendirildi ve özel girişime dayanan kapitalist bir sanayileşme ile kalkınma stratejisi benimsendi. Devlet, çeşitli şekillerde rant alanları yaratarak özel sektörün milli kalkınma ideolojisini benimsemesini sağladı. Japon sanayi sermayesi bu dönemde Meiji liderleri ile uyumlu bir şekilde sanayileşmeye ve kalkınmaya katkı sağlamıştır. Devlet ve iş dünyası arasındaki uyumun katkısıyla sanayileşme hızla gerçekleştirilmiştir.

Sanayileşme yoluyla kapitalist kalkınma stratejisine *Shokusan Kōgyō* (üretimi artırma ve sanayiyi geliştirme) adı verilmişti. Bu stratejinin hedefi altyapının geliştirilmesi, kamu işletmeleri ile sanayi üretiminin artırılması ve yabancı ülkelerden teknoloji transferiydi. Başlarda devletin üstlendiği sanayileşmede en büyük rolü özel sektör oynadı. Sanayileşme için öncelikle temel ihtiyaçlardan biri olan tekstil sanayisinin geliştirilmesi gerekiyordu. Bunun için büyük maliyetli yatırımlara ihtiyaç vardı ve başarısızlık riski de yüksekti çünkü teknoloji transfer edilerek yapılan tekstil ürünleri yabancı pazarlarda gelişmiş Batılı ülkelerin ürünleriyle rekabet edecekti. *Shokusan Kōgyō* politikası ile tersaneler ve silah imalatı gibi askeri amaçlarla kurulan sanayi tesisleri de dahil olmak üzere askeri harcamalar için hükümet bütçesinin yaklaşık beşte biri kullanıldı. Bu ağır sanayi tesisleri devlet tarafından işletiliyordu.

Sanayi üretimi sadece askeri amaçlarla sınırlı kalmadı. 1870'li yıllarda doğrudan devlet tarafından kurularak işletilen "model fabrikalar"da yabancı ülkelerden uzmanlar davet edilerek modern üretim teknikleri ithal edildi. Bu fabrikalar öncelikli olarak iplik ve ipekli dokuma gibi Japonya'nın önemli ihracat sanayilerinde ve ithal ikamesi amacıyla pamuklu dokuma sanayilerinde kuruldu. Bunun ardından, makine, çimento, tuğla ve cam gibi sanayilerde de model fabrikalar kuruldu. Hükümet, bu şekilde kendi işletmeleri yoluyla modern makinelerin ve modern teknolojinin kullanımını özendirdi.

Hafif sanayilerin yanı sıra, güçlü bir sanayi altyapısı için gemi yapımı baş-

Dönemin en ileri teknolojisini kullanan ipek fabrikalarından biri olan Tomioka İpek Fabrikası

https://japan-magazine.jnto.go.jp/jntozwm/wp-content/uploads/tomioka_01.jpg

Tōkyō'da 1877 yılında hizmete veren bir buharlı gemi

https://ecw.mit.edu/ans7870/21f.027/throwing_off_asia_01/image/2000_528a-c_steamship.jpg

ta olmak üzere ağır sanayi tesisleri de kuruldu. Meiji döneminden önce 1857 yılında Nagasaki'de modern bir tersane kurularak başlayan bu ağır sanayi hamlesi, Meiji döneminde hızlandırıldı ve buharlı gemi üretimi için tersaneler kuruldu. Tersanelerde sadece ticari ve askeri amaçlarla gemi yapımı değil; çelik, motor, makine ve askeri mühimmat üretimi de yapılıyordu.

Meiji dönemindeki başarılı sanayileşmenin arka planında ülkeye davet edilen yabancı uzmanlar ve bu sayede gerçekleştirilen teknoloji tranferi vardır. Yabancı uzmanların Japonya'ya davet edilmesi Meiji döneminden kısa bir süre önce başlamıştı. Özellikle kara ve deniz kuvvetlerinde modernleşme amacıyla İngiltere ve Fransa'dan uzmanlar davet edilmişti. Meiji döneminde hem özel sektör hem devlet tarafından davet edilen çok sayıda yabancı uzman Japonya'da önemli hizmetlerde bulunmuştur. Daha 1874 yılında kamu sanayi tesislerinde 213 yabancı mühendis istihdam ediliyordu.[2] Bu uzmanlar alanlarında tanınmış, kaliteleri tartışılmaz entelektüeller ve teknisyenlerdi; kendi ülkelerinde de prestijleri yüksekti. Onları Japonya'ya çekebilmek için çok yüksek ücretler ödenmiştir. Sayıları 500 civarında olan yabancı uzmanların ücretlerinin toplamı 1874 yılında Sanayi Bakanlığının bütçesinin üçte biri kadar büyüktü. Yabancı uzmanlar, Japon teknisyenlerin ve işçilerinin eğitilmesini de üstlenerek önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, yabancı ülkelere gönderilen öğrenciler de Japonya'ya döndüklerinde yeni teknolojileri tanıtmıştır.

Burada göz ardı edilmemesi gereken nokta, Japonya'da Edo döneminden beri var olan, *monozukuri* adı verilen üretimdeki mükemmeliyetçilik anlayışıdır.[3] Bir ürünün yapılışı anlamına gelen *monozukuri*, üretimde kalite ve mükemmelliğin önemini vurgulamaktadır. Modern sanayi işletmelerinde de bu kültür devam ettirilmiştir. Fabrikada çalışan işçiler ile mühendisler üretim hattında yan yana çalışıyorlardı. Batı ülkelerinde görülmeyen bu durum, işe duyulan saygının ve ustalığa kadar giden yolda sabırlı ve gayretli çalışmaya verilen değerin bir yansımasıydı.[4]

1881 yılında Maliye Bakanlığına atanan, Fransa'da öğrendiği liberal iktisat ideolojisini benimsemiş Matsukata Masayoshi, kamunun sanayileşmede üstlendiği yatırımlarla birlikte bozulan kamu maliyesini iyileştirmek için özelleştirmelere girişmiştir. Model fabrikalar ve çeşitli kamu şirketleri çoğu zaman değerinin altında satılarak özel sektöre devredilmiştir. Böylece, özel sektörün ekonomide hakim konuma gelmesi sağlanmıştır. 1880'li yıllarda tekstil, demiryolu ve bankacılık alanlarında faaliyet gösteren birçok özel şirket kuruldu. Bunların bazıları ileride büyük holding şirketlere dönüşecekti. Matsukata, 1882 yılında para basma yetkisini özel bankalardan alarak *Nihon Ginkō* (Bank of Japan) adıyla kurulan bir merkez bankasına verdi.

KAPİTALİST BÜYÜME

Japonya'da özel sektöre dayalı kapitalist gelişme, 1880'li yılların başlarında kamuya ait sanayi işletmelerinin özelleştirilmesi ile hızlandı. Dönemin en ileri teknolojilerini kullanan bu tesisler, özel sektörde sanayi üretiminin ve uluslararası pazarlarda rekabet gücünün artması açısından önemli avantajlar sundu. Her ne kadar bu tesisler özel sektöre geçtiyse de devletin bu fabrikalar üzerindeki kontrolü devam ediyordu. İşin bir başka yönü daha vardı. Özelleştirmeler siyasi bağlantılar ile yürüyor ve rant arayışındaki büyük sermaye grupları devlet ile bu bağlamda sıkı ilişkiler kurarak bu rantın devamlılığını sağlıyordu.[5] Devletle bu şekilde bir ilişkiye giren sanayi sermayesi, böylece devletin bir ajansı gibi çalışıyordu. İlişki içinde oldukları siyasi elitlerin himayesi altında, devletin emperyalist ve milliyetçi politikalarının uygulanmasında ekonomi ayağını

1870'li yıllarda tekstil fabrikalarında kullanılan iplik çevirme tezgahları ve burada çalışan kadın işçiler

https://ocw.mit.edu/ans7870/21f.027/throwing_off_asia_01/toc_vb_04.html

üstlendiler. Bir kısmı Edo döneminde biriktirdikleri sermayeye dayanan bu büyük aile firmaları, gerçekleştirdikleri hızlı sermaye birikimi sayesinde kısa süre içinde *zaibatsu* adlı büyük şirket gruplaşmalarına dönüştüler. Bu gelişme, Meiji rejimi liderlerinin milli sanayici ve milli burjuvazi geliştirme stratejisine de uygundu. Sanayi liderlerinin de bu bilince sahip olduğu iddia edilebilir. Meiji döneminde 500'ün üzerinde anonim şirketin kurulmasına doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunarak kapitalizmin babası olarak anılan ünlü sanayici ve girişimci Shibusawa Eiichi, bir özel girişimciden çok devletin bürokratı gibi davranıyor, şirketlerin kuruluşlarında ve ticari kararlarında hükümetin politikalarına uygunluğu esas alıyordu.

1890'lı yıllara, kapitalist gelişme iyice hızlanmıştı. Çin-Japon Savaşı'nda (1894-1895) kazanılan zafer, Çin'den alınan savaş tazminatı ve Taiwan Adası'nın kolonileştirilmesi gibi faktörlerin de katkıda bulunduğu olumlu ekonomik koşullar altında çok sayıda şirket kuruldu. Bu şirketlerin çoğu ortaklıklar ve anonim şirketler şeklinde kurulmuştur. Bu amaçla hisse senedi piyasalarının gelişimi teşvik edildi. Böylece, kurulacak yeni sanayiler için kaynak yaratmak mümkün oldu. Öte yandan, bu yeni şirketlere yatırım yapan çok sayıdaki hissedarın genellikle hisselerini aldıkları şirketlerin faaliyetleri hakkında bilgileri yoktu, sadece kısa vadede kâr elde etmeyi umuyorlardı. Diğer bir deyişle, bu hissedarların çoğunluğunu sanayici olarak değil, "rantiyeci" girişimci olarak adlandırmak doğru olur.[6] Hissedarların kontrolünün zayıf olduğu bu şirketlerde yönetim genellikle karizmatik iş dünyası liderleri veya mühendisler gibi profesyonellere bırakılıyordu. Shibusawa Eiichi'nin bu yapının yerleşmesindeki rolünü vurgulamak gerekir.

Meiji döneminin kapitalist gelişme modeline bakıldığında, milliyetçi ve Doğu Asya'da gelişme emeline sahip bir bürokratik yapı güdümünde Batı ülkelerindeki gibi örgütlenen ekonomik kurumlar ve şirketlerin devlet ile işbirliği yaptığı bir ortamda, sanayileşmenin hızla sağlandığı görülmektedir. Japon şirketlerinin (özellikle tekstil şirketleri) gelişmesine katkıda bulunan bir yenilik, Batı ülkelerine yapılan ihracattı. Japon hükümeti, sanayi şirketlerinin ihracatını kolaylaştırmak amacıyla genel ticaret şirketlerinin (*sōgō shōsha*) kurulmasını ve gelişmesini destekledi.[7] Japonya'ya özgü bu şirketler, yabancı pazarlar hakkında araştırmalar yapıyor ve bunları ihracatçı firmalarla paylaşıyordu. Dünyanın çeşitli ülkelerinde açtıkları ofisler geniş bir ticaret ağı kuran bu şirketlerin en büyükleri, günümüzde de faaliyet gösteren Marubeni, Itōchū ve Mitsui Bussan idi.

Meiji döneminde sanayi sermayesinin yapısına bakıldığında, en büyük sermaye gruplarının Edo döneminde sermaye birikimi sağlamış, Meiji rejimi ile de güçlü ilişkiler kurmuş olan büyük aile şirketleri olduğu görülmektedir. Bu büyük şirketler zamanla gelişerek farklı alanlarda faaliyet gösteren şirketler kurdular ve büyük şirket gruplaşmalarına dönüştüler. Bu dönemde Almanca tabirle *konzern* olarak ifade edilen bu gruplara, finansman için kullandıkları bir grup bankasının etrafında kümelendikleri için finansal klik anlamına gelen *zaibatsu* adı verildi. *Zaibatsu* liderleri Meiji siyasi oligarşisinin modernleşme ve Batılılaşma hedeflerinin yanı sıra ekonomik çıkarlarına uyduğu için emperyalist politikalarını da destekliyordu. Dönemin en büyük *zaibatsu*ları Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo, Yasuda ve Kōnoike idi. Bunlara daha sonraları Nissan, Toyota, Riken ve Nomura gibi yenileri eklenecekti.

Sanayileşmenin bu erken aşamalarında işçiler kötü şartlarda çalışıyordu. Özellikle tekstil fabrikalarında çalışma şartları çok ağırdı. Günde 14 saat çalışan işçiler sadece 15 dakika yemek molası veriyordu ve ayda sa-

dece iki gün tatil yapıyorlardı. Özellikle kırsal kesimden gelen ve çoğu kadın olan işçiler çok düşük ücretlerle çalıştırılıyordu ve uzun çalışma saatleriyle istihdam ediliyordu. Kadın işçiler erkeklerden daha az kazanıyorlardı. Pamuk iplik sanayisinde kadın işçilerin ortalama ücreti 1890'lı yıllarda erkek işçilerin yaklaşık yarısı kadardı.[8] Düşük ücretler Japon şirketlerine yabancı pazarlarda fiyat rekabetinde avantaj sağlıyordu. Henüz 1880'li yıllarda başlayan gece vardiyası sistemi ile üretimde büyük artış da sağlanıyordu.

İşçiler çok sık iş değiştiriyorlardı. Tekstil sektöründe işe yeni başlayan işçilerin yüzde 65 kadar büyük bir kısmı ilk altı ay içinde iş değiştiriyordu.[9] Diğer bir deyişle, Japonya'da kapitalist gelişme sürecinde oldukça hareketli bir emek piyasası vardı. İşçilerin şirketlerine bağlılıkları ve hayat boyu aynı işte çalıştıkları hayat-boyu istihdam sistemi, çok sonraları, 1930'lu yıllarda askeri rejimin zorlamasıyla başlamıştır.

Olumsuz çalışma şartlarına rağmen Edo döneminde küçük ve kalabalık köyler halinde örgütlenmiş olan Japon toplumunda grup halinde iş yapmaya (imece) yatkın bir kültür gelişmişti.[10] Aslında, Meiji rejiminin eğitim sistemi Batı'daki gibi bireycilik ve faydacılığa dayanan bireyler yetiştirmeyi amaçlıyordu. Fabrikalarda ise çok sayıda işçinin disiplin içinde ve iş bölümü yaparak çalışması gerekiyordu. Çoğu kırsal kesimden gelen işçilerin bu yeni iş kültürünü benimsemesi çok zor olmadı.

Öte yandan, her ne kadar disiplinli çalışmaya yatkın olsalar da, olumsuz çalışma şartlarının bir süre sonra işçilerle işverenleri karşı karşıya getirmesi kaçınılmazdı. Sanayileşme sürecinde sermayenin tarafını tutan Meiji rejimi, işçi-işveren anlaşmazlıkları ortaya çıktığında, 1899 yılından itibaren çıkardığı bazı kanunlarla asgari çalışma yaşını 12'ye, 15 yaş altındaki kadın işçiler için günlük azami çalışma saatini ise 12 saate indirdi. Bu iyileştirmeler(!) bile çalışma şartlarının ne kadar ağır olduğunu göstermektedir.

HIZLI SANAYİLEŞME NASIL SAĞLANDI?

Meiji döneminin, İngiltere'nin bir buçuk asırda ancak sağlayabildiği ekonomik kalkınma ve sanayileşme hamlesini sadece yarım yüzyıla sığdırabilmesi büyük bir başarıdır. Bu başarının ardındaki temel etkenler yukarıda açıklanmıştır. Ancak bu denli büyük bir hamle için gerekli finansal kaynakların nasıl ve nereden geldiğini de bilmek gerekir.

Meiji döneminin ilk otuz yılındaki reformlar ve sanayileşme için yapılan kamu harcamaları için kullanılabilecek kaynaklar, vergiler ve iç borçlanma idi.[11] Dış borçlanma toplam kaynakların sadece küçük bir bölümünü oluşturmuştur. 1877 yılında iç borçlar 213 milyon yen, dış borçlar 27 milyon yendi. 1885 yılında iç borçlar 223 milyon, dış borçlar 16 milyon yendi. Dolayısıyla, iç borçlar daha önemliydi. Bankalar için devlete borç vermek kazançlı bir iş olarak görülüyordu. Selçuk Esenbel, tarımla uğraşan kırsal bölgelerden alınan ağır vergilerin sanayi yatırımlarına yönlendirildiğini belirtmektedir.[12] Diğer bir deyişle, devlet tarımdan sanayiye servet transferi gerçekleştirmiştir. Tarımda yaratılan artık, sanayileşme için önemli bir kaynak olmuştur.

Başlarda dış borçlar iş borçlar kadar önemli değildi ancak Japonya'daki hızlı ekonomik kalkınmanın Avrupalı yatırımcıların yatırım iştahını kabarttığı görülmektedir. 1897 yılında altın standardı benimsendikten sonra döviz kurunun istikrara kavuşması kur riskini ortadan kaldırdı ve yabancı sermaye Japonya'ya akmaya başladı. Yabancı sermaye stoku 1904 yılında milli gelirin dörtte biri kadar büyüktü. Yabancı sermayenin en kazançlı gördüğü alan demiryolları gibi altyapı yatırımlarıydı. Meiji rejimi yabancı sermayeyi kullanmaktan çekinmiyordu ancak altyapı yatırımlarının mülkiyeti ve işletmesi kesinlikle yabancılara devredilmedi. Meiji bürokratları ekonomi milliyetçisiydi, yalnızca teknoloji transferi için, belirlenen sınırlı sayıda sanayide yabancı şirketlerin Japonya'da üretim yapmasına izin verdiler. 20. yüzyılın başlarında (1910'lu ve 1920'li yıllar), General Electric, IBM, Nestle, Shell, Siemens, ve Westinghouse gibi yabancı firmalar Japonya'da üretime başladılar ve Japon şirketleriyle ortaklıklar kurdular.

Bu yazı, Meiji döneminde gerçekleştirilen modernleşme serüveninin ekonomik kalkınma açısından kısa bir tartışmasını yapmıştır. Tartışmanın kapsamlı hali için 2019 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından çıkacak olan *Japonya'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi I: Savaş Öncesi Dönem (-1945)* başlıklı kitabımıza başvurulabilir.

K. ALİ AKKEMİK
YAMAGUCHI ÜNİVERSİTESİ
EKONOMİ FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

DİPNOTLAR

1 Japon yazı sisteminin Latin harfleri ile gösterilişinde sık kullanılan ō ve ū sembolleri, ilgili sesli harfin uzatılarak okunacağını göstermektedir. Örneğin, Japonya'nın başkenti Tokyo olarak bilinmektedir. Bu şehrin adının doğru yazılışı Tōkyō'dur. Bu yazıda, Japonca kelimelerin orijinal okunuşuna sadık kalınmıştır.

2 H. Sasada, *The Evolution of the Japanese Developmental State: Institutions Locked in by Ideas*. London: Routledge, 2013, s. 25.

3 Kenichi Ohno, *The Economic Development of Japan: The Path Traveled by Japan as a Developing Country*, Tokyo: GRIPS Development Forum, 2006, s. 65.

4 Shogo Koyano, "Technology of Traditional Industry and the Role of Craftsmen", Japanese Experience of the UNU Human and Social Development Programme Series No. 1, United Nations University, 1979.

5 Sasada, a.g.e., s. 24

6 Nakamura Muneyoshi, "Matsukata Defure Kara Dai-Ichiji Sekai Taisen Made", Hamano Kiyoshi, Ioku Shigeluko, Nakamura Muneyoshi, Kishida Makoto, Nagae Masakazu, Ushijima Toshiaki (der.), *Nihon Keizai-Shi – Rekishi Ni Yomu Gendai–1600-2000* içinde, Tōkyō- Keiō Gijuku Daigaku Shuppankai, s. 109.

7 Kazutoshi Maeda, "General Trading Companies in Pre-War Japan: A Sketch", Shinichi Yonekawa (der.), *General Trading Companies: A Comparative and Historical Study* içinde, Tokyo: United Nations University Press, s. 92–110

8 Katō Kazuburō, *Mengyō ni okeru Gijutsu Iten to Keitai*, Kokuren Daigaku Ningen to Shakai no Kaihatsu Program Kenkyū Hōkoku, Tokyo: United Nations University, 1979

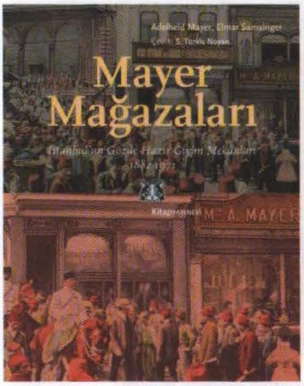
9 Gary R. Saxonhouse, Robert M. Stern ve Gavin Wright, *The Japanese Economy in Retrospect: Selected Papers by Gary R. Saxonhouse, Volume 1*, Singapore: World Scientific, 2010, s. 38

10 Nakamura, a.g.e., s. 112-114

11 Selçuk Esenbel Tözeren, "Japonya'da Toprak Düzeni ve Kapitülasyonlar", *Toplum ve Bilim*, 25-26, s. 39-58

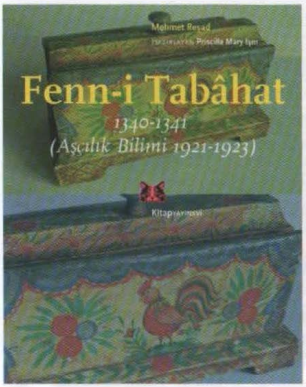
12 Selçuk Esenbel Tözeren, a.g.e

2018 Armağanları!

Mayer Mağazaları
İstanbul'un Gözde Hazır Giyim Mekânları 1882-1971

Adelheid Mayer, Elmar Samsinger
Çeviri S. Türkis Noyan
269 sayfa, Ocak 2018
İnsan ve Toplum Dizisi

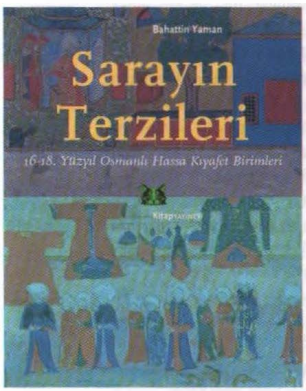
Fenn-i Tabâhat 1340-1341
(Aşçılık Bilimi 1921-1923)

Mehmet Reşad
Hazırlayan Priscilla Mary Işın
370 sayfa, Şubat 2018
Sahaftan Seçmeler Dizisi

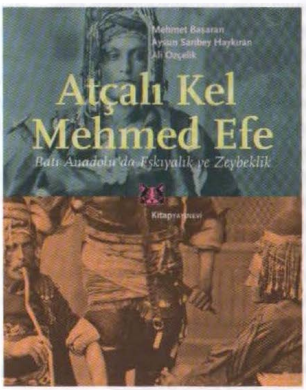
On Altı Batıkta Dünya Tarihi

Stewart Gordon
Çeviri Zülal Kılıç
302 sayfa, Nisan 2018
Tarih ve Coğrafya Dizisi

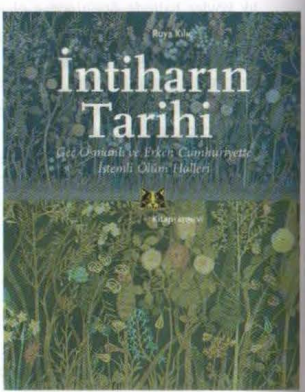
Sarayın Terzileri
16-18. Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri

Bahattin Yaman
79 sayfa, Mayıs 2018
Tarih ve Coğrafya Dizisi

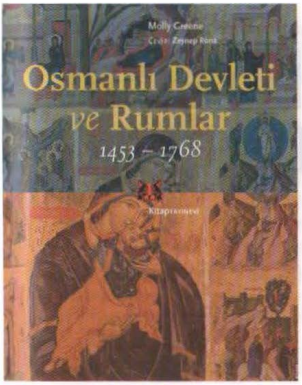
Atçalı Kel Mehmed Efe
Batı Anadolu'da Eşkıyalık ve Zeybeklik

Mehmet Başaran,
Aysun Sarıbey Haykıran, Ali Özçelik
328 sayfa, Haziran 2018
İnsan ve Toplum Dizisi

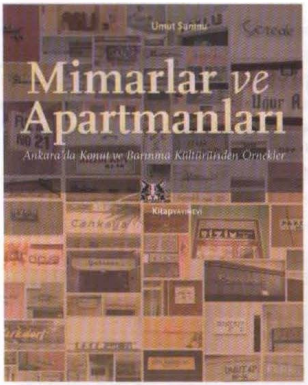
İntiharın Tarihi
Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyette İstemli Ölüm Halleri

Rüya Kılıç
125 sayfa, Temmuz 2018
İnsan ve Toplum Dizisi

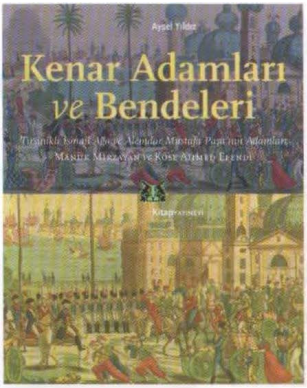
Osmanlı Devleti ve Rumlar
1453–1768

Molly Greene
Çeviri Zeynep Rona
168 sayfa, Ekim 2018
İnsan ve Toplum Dizisi

Mimarlar ve Apartmanları
Ankara'da Konut ve Bannma Kültüründen Örnekler

Umut Şumnu
155 sayfa, Kasım 2018
İnsan ve Toplum Dizisi

Kenar Adamları ve Bendeleri
Tirsinikli İsmail Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa'nın Adamları
Manuk Mirzayan ve Köse Ahmed Efendi

Aysel Yıldız
330 sayfa, Aralık 2018
Anı ve Yaşam Dizisi

Tarih Severler Edebiyat da Sever

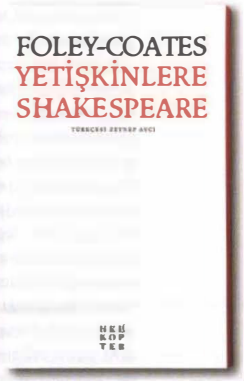
Dafnis ile Hloi'nin Aşkı
Longos
Çeviri Zeynep Avcı
87 sayfa, Mayıs 2018
Roman

Kaybolup Giden Bir Kadın
Willa Cather
Çeviri Faruk Ersöz
120 sayfa, Mart 2018
Roman

Küçük Kahraman
Dostoyevski
Çeviri Hazal Yalın
79 sayfa, Haziran 2018
Öykü

Yetişkinlere Shakespeare
Foley-Coates
Çeviri Zeynep Avcı
384 sayfa, Ocak 2018
İnceleme

İNTERNET SATIŞ **www.kitapyayinevi.com** (212) 294 65 55
GENEL DAĞITIM **Ana Kitabevi** (212) 526 99 40 - 41

KitapYAYINEVİ

MEİJİ DÖNEMİNDE DİL, ÇEVİRİ VE MODERN JAPON EDEBİYATI

OĞUZ BAYKARA

Geleneksel Japon edebiyatından modern Japon edebiyatına geçişi sağlayan en önemli faktörler Meiji Döneminde (1868–1912) gerçekleşen dil devrimi ve çeviri etkinliğidir. Özellikle romanda yaşanan köklü dönüşüm her şeyden ziyade bu iki olgu sayesinde gerçekleşmiştir.

DİL DEVRİMİ

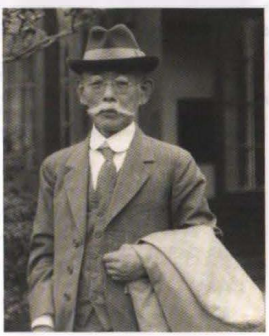
Japonya'daki dil devriminin amacı sadece yeni bir edebiyat dili yaratmak değil, yeni fikirleri aktaracak çağdaş bir "yazı" dili icat etmek ve bunu herkesin kullanılabileceği ortak bir araca dönüştürmekti. Nitekim konuşma ve yazı dilini birleştirme ilkesi başarılı olunca yazarların ana dillerinde ifade gücü artmış, düşüncelerini daha net ve yalın bir şekilde yansıtılabilmişlerdir. Karatani, söz-yazı birliğinin kuruluşundan hemen önceki 1890'lı yıllarda kalem oynatan yazarların metinlerine bakıldığında bu farkın çok barız bir şekilde görülebileceğini belirtir. Dönüşümden önceki Japon edebiyatının bakış açısı ile modern Japon edebiyatının bakış açısı aynı değildir. Modern öncesi Japon edebiyatının yazarları bir manzarayı betimlerken gördüklerini değil, daha önceki dönemlerde üretilmiş metinleri esas almışlardır. Modern Japon edebiyatının bakış açısı ise, konuşma ve yazı dili birliğinin getirdiği epistemolojik dönüşümün içinde keşfedilmiştir.[1] Bu epistemolojik dönüşüm de batı dillerinden yapılan çevirilerle gerçekleşmiştir.

Tsubouchi Shoyo (1859-1935)

Dil devrimleri genellikle devlet ideolojisinin ya da devlet politikasının bir parçası olarak planlanan ve uygulamaya konan programlardır.[2] Ne kadar ilginçtir ki, Japonya'da böyle bir durum söz konusu değildir. Söz-yazı birliği hareketi şairler, öykücüler, romancılar gibi edebiyatla uğraşan kalem erbabı tarafından ortaya konmuştur.[3] Dolayısıyla *Genbunitchi* hareketi 1868'dan 20. yüzyılın başına kadar devlet desteği olmadan yıllarca yalnız başına yoluna devam etmiş ve ancak 1900 yılında resmiyet kazanmıştır.[4]

Dil devrimi, Japon dilinde terim olarak *genbunitchi* şeklinde ifade edilmekte olup, Türkçeye "söz-yazı birliği" ya da "konuşma ve yazı dilinin birleştirilmesi" olarak çevrilebilir. Nanette Twine'a göre, *Genbunitchi* hareketi iki aşamada gerçekleşmiştir. Bu hareket birinci aşamada halkı ana dilinde eğitmiş, ikinci aşama ise edebiyat dilini halkın anlayabileceği hale getirmiştir[5].

Meiji döneminde *Genbunitchi* terimini ilk kullanan, bu hareketin en büyük savunucusu Kanda Kōhei olmuştur. Batı çalışmaları uzmanı ve Hükümet Planlama Dairesi memuru olan Kanda, Tokyo'da yayımlanan *Gakushikaiin Zasshi* dergisinin Şubat 1885 tarihli sayısında kısaca şunları yazmıştır: "Şayet *Genbunitchi* hareketinde başarılı olmak istiyorsak, her şeyden önce rahatça okunabilecek bir yazı diline geçmemiz lazım. Bunun için de konuşma dilini esas almamız gerekiyor. Konuşma dilini ve yazı dilini birleştirmemiz ancak bu şekilde mümkün olacaktır".[6]

Tokyo İmparatorluk Üniversitesi profesörlerinden Mozume Takami ise 1886 yılında yazdığı *Genbunitchi* (Konuşma ve Yazı Dilinin Birleştirilmesi) adlı eserinde şunları söylüyordu:[7]

> İnsanın kendi içinden gelen duygular doğal, ona başkalarından yansıyan duygular ise dolaylıdır, samimi değildir ya da ölüdür. Geleneksel olsa bile basmakalıp, papağan gibi tekrarlayıp durduğumuz, işlevini yitirmiş yazı dilimizi yavaş yavaş terk etmemiz gerekiyor. Ağzımızdan çıkan sözleri aynen telaffuz ettiğimiz gibi yazıya geçirmenin zamanı geldi. Fakat ne yazık ki öyle olmuyor. Soyut ve keyfi telaffuzlar içeren geleneksel yazı dilimize, ben de dâhil, öyle alışmışız ki bir türlü vazgeçmek istemiyoruz. Bu yüzden daha epey bir zaman yazı dilimiz bize üstünmüş gibi gelecektir. Fakat bu tamamen bir alışkanlık meselesidir ve istersek değiştirebiliriz.

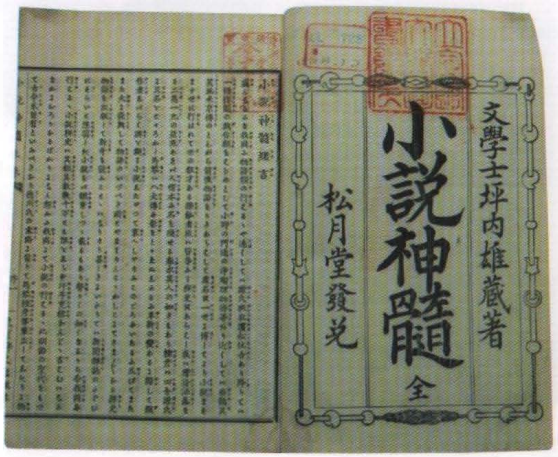
Konuşma dilinin yazı diline aktarılmasını savunan Mozume, bunu hissedilen ihtiyaçtan dolayı istiyordu. Fakat ona göre yine de alışmış olduğu Çince harfler daha güzeldi. Onun bütün amacı Çin karakterleriyle yazılmış olan ölü dili atıp daha canlı ve insanların duygularını daha rahat ifade edebilecekleri bir dile geçmekti. Ancak konuşma ve yazı dilinin birleştirilmesi, bu amaca uygun bir alfabenin yaratılması onun yetkilerini aşıyordu.

Batıyı tanıyan aydınlar ve edebiyatçılar, Avrupa ve Amerika'da konuşma diliyle yazı dili arasında büyük bir uçurum olmadığının farkındaydılar. Meiji devrimlerinin büyük mimarlarından Fukuzawa Yukichi, Kato Hiroyuki ve yukarıda adı geçen Kanda Kohei gibi aydınlar, çağdaş bir ülke kurabilmek için halkın mutlaka kendi anadilinde eğitilmesi gerektiği kanısındaydılar. Bu nedenle *Genbunitchi* hareketi Batılılaşma sürecinde acil çözüm bekleyen milli bir dava haline geldi. Pek çok köşe yazarı bunlara destek verdi. Ancak bu harekete karşı olan geniş bir aydın kitlesi mevcuttu; üstelik bu insanlar Meiji hükümetinde görev yapıyorlardı. Dolayısıyla *Genbunitchi* hareketi 1868 ile 1900 yılları arasında devletin eğitim politikası olarak beklenen evrimi geçiremedi; 20. yüzyılın başına kadar hep ağır aksak bir şekilde ilerledi. Ancak 1900 yılında toplanan Dil Kurultayı'nın aldığı kararlarla resmi olarak uygulamaya sokulabildi. Amacı Japon dilini geliştirmek; konuşma dilini kitap, makale, çeviri gibi yazılı metinlerde resmi yazı dili haline getirmekti. Milli Eğitim Bakanlığı 1902 yılında Japon Dil Kurumu'nun yeni kurallarını eğitim ve öğretime uyarlayan yeni ders kitapları ve eğitim malzemeleri hazırlattı. Böylece ulusal standart dilin temelleri atılmış oldu. *Kambun* yani Japoncalaştırılmış Çince dersleri de 1909 yılından itibaren yavaş yavaş ilk ve orta öğretim müfredatından kaldırıldı.[8]

Bu değişimin basın ve edebiyat alanında büyük yankıları oldu. Yazar, çevirmen, eleştirmen ve aynı zamanda *Tokyo Nichinichi Shinbun* gazetesinin sahibi olan Fukuchi Gen'ichirō 1885 yılının Ağustos ayında kendi gazetesinde yazdığı bir makalede o günün edebiyat dünyasında geçerli olan yazı üsluplarının bir tahlilini yaparak, konuşma dilinin sözcük dağarcığının üstün niteliklerine dikkat çekti.[9] *Genbunitchi* ilkesinin tümüyle uygulanmasını savunmasa bile dilde sadeleşmeyi, edebiyatta konuşma dili üslubunu destekliyordu. Yazının ve dilin sadeleşmesi geniş halk kitlelerinin eğitilmesine yardımcı olacaktı. Fukuchi'nin tavrı biraz çekinceli olsa da, önemli bir gazetenin başyazarı olarak çok geniş bir okuyucu kitlesine *Genbunitchi* hareketinin sesini ve önemini duyurdu.

Bu akımın edebiyat dünyasında daha büyük yankıları oldu. Aynı yıl İngiliz edebiyatı profesörü, romancı, eleştirmen Tsubouchi Shōyō'nun *Romanın Özü* (*Shōsetsu Shinzui*) adlı edebiyat eleştirisi çalışması gazetede tefrika edilmeye başladı ve bir yıl sonra kitap haline getirildi. Shōyō, Batı romanını, özellikle de İngiliz romanını ve Shakespeare'i çok dikkatli bir şekilde inceledikten sonra Japon roman ve öykü sanatındaki zayıf noktaları ve eksiklikleri keşfetmiş, Japon edebiyatında neler yapılabileceği konusundaki ilerici fikirlerini bu kitapta toplamıştı. Kitap biri beş, diğeri altı bölüme ayrılmış iki kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısımda yazar genel bir bilgi verdikten sonra romanın gelişiminden, amaç, tür ve faydalarından bahsediyor, ikinci kısımda ise romanın ilkelerinden, dili, konusu, kahramanları ve anlatı yöntemlerinden bahsediyordu.

Çağdaşlık yanlısı bir yazar olan Tsubouchi Shōyō konuşma dili hakkında şunları söylüyordu:[10]

Tsubouchi Shoyo, *Shosetsu Shinzui* (Romanın Özü). Meiji döneminde modern roman üzerine yazılan ilk deneme

Konuşma diliyle yazan yazarlar haliyle gündelik bir dil kullanırlar. Konuşma dili açık, kolay anlaşılır olmasının yanı sıra canlı, doğal, son derece güçlü ve akıcı bir niteliğe sahiptir. Kelimeler ritmine ve sedasına uygun olarak seçildiği takdirde insan ruhunun derinliklerini yansıtan en samimi, en karmaşık düşünceler bile bu dille zarif bir şekilde ifade edilebilir. Bu nedenle konuşma dili hem Çin hem de Batı romanında salt anlatının dışında kalan her yerde, örneğin diyaloglarda önemli bir ifade aracı olarak kullanılmaktadır.

Bütün bu avantajlarına rağmen, maalesef Japon yazınında henüz konuşma diline özgü bir üslup mevcut değildir. Bizim yazı dilimizle konuşma dilimiz çok farklıdır. Yerel dilin yazıya aktarılması durumunda seslerin bayağılaştığı, en zarif hikâyenin bile kabalaştığı ve adileştiği görülür. Ayrıca bizim ülkemizde birbirine yakın köylerde bile neredeyse

Futabatei Shimei (1864-1909)

İngilizce ile Fransızca arasındaki farkı aratmayacak şive farkları vardır.

Romanda kahramanların kişilik çözümlemeleri ve sınıfsal koşulların ve betimlenmesi son derece önemlidir. Şayet yazar alt sınıftan bir insanın hayatını betimliyorsa kullandığı dilin kahramanın karakterine uygun olarak avam dili olmasında fayda vardır. Uygun kullanıldığı takdirde kaba ve hoyrat dil, onu konuşan insanın hayatındaki gerçekleri yansıtacaktır. Bu nedenle hiç kimse Japon romanında konuşma dili üslubuna yer olmadığını iddia edemez. Nitekim İngiliz romancılarından Dickens ve Fielding hiçbir eleştiri almadan kendi eserlerinde sık sık ve korkusuzca argo kullanmışlardır. Bağlama uygun olduğu takdirde bozuk şiveler, en anlaşılmaz lehçeler bile kullanılabilir, hatta bunların kullanımı romanın anlatım gücünü daha da arttıracaktır.

Shōyō'ya göre ideal roman dilinin, geçmişin Saray edebiyatında kullanılmış olan süslü, zarif yazı dili olmadığı görülüyor. Dil çağdaş ve gerçekçi halk dili olmalıdır; ancak bayağılıktan da kaçınmak gerekmektedir. Nitekim yazar Japonca olarak kaleme aldığı bu yazısında eski ile yeninin karışımı olan bir edebi dil kullanmıştır.

Romanın Özü'nün yayımlandığı 1886'dan itibaren bazı yazarlar, aşağılanan konuşma dilinin aslında ne kadar önemli bir kitlesel iletişim aracı olduğunun farkına vardılar. Tsubouchi, anadilde yazmanın bir edebiyat ilkesi haline getirilmesini istiyordu ve bu fikrinde haklıydı. Onun bu gerçekçi duruşu çok geçmeden meyvesini verdi. Tokyo Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda Rus edebiyatı okumuş ve hem Turgenyev hem de Dostoyevski'den çok etkilenmiş olan Futabatei Shimei, 1887'de *Ukigumo* (Gökte Gezen Bulutlar) adlı romanını yayımladı. Bu kitap Japon edebiyat tarihinin ilk çağdaş romanıdır.[11] Meiji devrinde geçen roman, sorunlarıyla boğuşan bir delikanlıyı ele alır. Karakterler Tokyoludur ve kullandığı dil Tokyo şivesidir. Yapıtını klasik edebiyat dilinin basmakalıp sınırlamalarından bağımsız olarak vücuda getirmiştir. Shōyō da bu genç romancıya eserinin her aşamasında danışmanlık yapmıştır. *Ukigumo* Futabatei'in edebi yeteneğine olduğu kadar, Tsubouchi'nin titiz eleştirel rehberliğine de çok şey borçludur.[12] Genç yazar Rus edebiyatından yaptığı çevirilerinde de aynı sade üslubu devam ettirerek edebiyat çevrelerini, özellikle zamanın genç yazarlarını derinden etkilemiştir. Yamada Bimyō, Saganoya Omuro, Mori Ōgai ve Uchida Rōan gibi sayıları otuzu aşan yazar konuşma dilini kullanarak çeşitli çeviri ve telif eserler vermişlerdir.

Ne var ki bazı bilim insanları Meiji devrinin ilk yirmi yılının sonunda Batılıların kültürel istilasına uğradıklarını iddia edince, edebiyatçıların çoğu bunun geleneklerin yitirilmesi anlamına geldiğini düşünerek 17.-18. yüzyılın diline ve üslubuna döndüler.

Yenilığın öncülerinden olan Yamada Bimyō, sade dille yazı yazmaya karşı gelişen tepkiyi hayretle izleyerek şiire döndü; Futabatei Shimei ise yazı yazmayı bıraktı. Ancak 1884-1885'te Japonya'nın Çin'e karşı kazandığı zaferden sonra Japon diline verilen önem artmaya başladı. Anadillerine hem kendi edebiyatlarında hem de kazanılan topraklarda önem vermek zorundaydılar.[13]

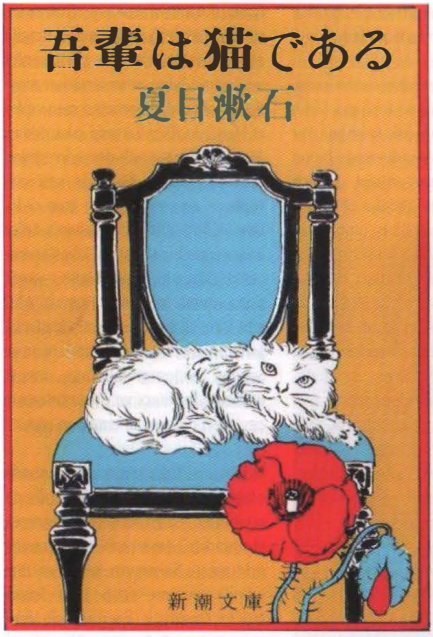
Sadeleşmenin en acımasız muhaliflerinden biri olan Ozaki Kōyō bu devirde Futabatei'yi ve Yamada'yı gölgede bırakan *Tajō Takon* (Gözyaşı ve Pişmanlık, 1896) adlı bir eser yazarak her telden çalan yeteneğini vurgulamak istedi; fakat sonradan yeni dilin özellikle tüccarlara özgü olduğu zehabına kapılarak eski müzeyyen dile döndü.

1900'lere doğru şair ve eleştirmen Masaoka Shiki'nin önderliğinde *Shaseibun* ekolü (betimleyici ekol) ortaya çıktı. Masaoka, Batı resim sanatının insanı, mekânı ve olayı betimlerken ne kadar nesnel ve gerçekçi davrandığını ilgiyle gözlemlemişti. Onlar da mekân, olay ve insanları betimlerken aynı teknığı edebiyat alanına taşıyabilirlerdi. Genç yazarlar İmparator Meiji devrinde doğan, o devirde eğitim alan yeni kuşağın insanları olduklarından, geçmiş edebiyat kültürlerine karşı derin bir bağlılık hissetmiyorlardı. Yeni üslubu kendi amaçlarına uygun olarak kabul etmekte ve kullanmakta hiçbir sakınca görmediler. Bu grubun iki önemli siması Shimazaki Tōson (1872-1943) ve Natsume Sōseki'dir (1867-1916). Özellikle Sōseki'nin *Waga Hai wa Neko* (Benim Adım Kedi, 1905) adlı yapıtı sade, öz, akıcı oluşuyla ve "betimleyici ekol"ü temsil etmesi sebebiyle büyük beğeni kazandı. O zamana kadar sade dil hor görülerek dışlanmıştı. Bu anlayışın yanlış olduğunu ilk kez kanıtlayan Sōseki oldu ve bu eseriyle diğer genç yazarları sade dil konusunda yüreklendirdi.[14]

Shizenshugi (doğacılık) ekolünün yazarları da betimleyici ekolün sade dile karşı azalan ilgiyi yeniden canlandırabileceğini ve sonunda konuş-

Futabatei Shimei, *Ukigumo* (Yüzen Bulutlar). Meiji döneminde yazılan ilk modern Japon romanı

Natsume Soseki, *Wagahai wa Neko de Aru* (Benim Adım Kedi) Meiji Japon toplumunu hicveden bir roman (solda)

Natsume Soseki (1867-1916) (sağda)

ma diliyle yazma ilkesini herkese kabul ettirebileceğini düşünüyorlardı. Aralarında Tayama Katai, Tokuda Shūsei, Shimazaki Tōson gibi betimleyici ekolden çok etkilenen yazarların da bulunduğu doğacı ekol, bazı yönlerden betimleyici ekolden farklıydı. Betimleyici ekole göre yazar tamamen objektif bir gözlemci gibi davranmak zorundaydı. Doğacı ekol ise, insanların duygusal hayatının derinliklerine inmeyi ve buradaki gerçekleri mümkün olduğu kadar samimi bir şekilde tasvir etmeyi öngörüyordu. Bu nedenle kişisel itiraf, doğacı yapıtların en önemli özelliklerinden biri haline geldi. Ayrıca amaçlarına en uygun anlatı dilinin birinci tekil şahıs olduğu üzerinde anlaştılar. İlke olarak sade ve yalın bir konuşma diliyle yazmaları gerekiyordu.

1905 yılında sade dille yazılan romanların sayısı yüzde 78'di; bu oran 1906'da yüzde 91, 1908'de yüzde 98 oldu, 1908'de ise neredeyse yüzde yüzü buldu.[15] Sade dil evrim geçirerek daha edebi bir hale geldi. Yazarlar sade dili kişiliklerine, ilgi alanlarına, özel üsluplarına uygun olarak kullanmaya ve geliştirmeye başladılar.

Shizenshugi akımının yükselmesinden hemen sonra ortaya çıkan bir başka akım ise *Shirakaba* (akkayın ağacı) okuludur. Mushanokōji Saneatsu, Shiga Naoya, Satomi Ton gibi idealist genç yazarlar bir araya gelerek 1910 yılında *Shirakaba* adlı bir dergi çıkarmaya, eserlerini burada yayımlamaya başladılar.

ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi Japonlar, Çin'den aldıkları simgelerle ana dillerini yazıya dökmeye başardıkları 6. yüzyıldan itibaren tam 1000 yıl sadece Çinceden çeviri yaptılar. Bu durum 16. yüzyılda Portekizce ve İspanyolca ile tanışıncaya kadar böyle devam etti. Japonların *Nanban-Ryu* (Güneyli Barbarlar) adını verdikleri Portekizliler ve İspanyollar bu ülkeyi sadece Hıristiyanlıkla değil Batı tıbbıyla da tanıştırmışlardır. 16.-17. yüzyıllarda din, bilim ve edebiyat alanında Avrupa dillerinden yapılan küçük çaplı ilk çeviriler bu diller üzerinden gerçekleşti. Ancak Tokugawa hükümeti Hıristiyanlığı politik bir tehdit olarak gördüğünden, misyonerlik yapan Portekizlileri ve İspanyolları 1638'de Japonya'dan kovdu ve kitap da dâhil olmak üzere, Batıya ait malların ülkeye girmesini yasakladı. Sadece "ticaret" amacıyla Japonya'da bulunan *Komo-Ryu* (Kızıl Saçlılar) adını verdikleri Hollandalılar ise bu operasyondan muaf tutuldu.[16]

Hollandalılarla çalışan tüccarlardan ve samuraylardan bazıları bu dili öğrenmeyi başarmıştı. 1641 yılında Hollandalıların resmi olarak Nagazaki'deki Dejima adasına yerleştirilmeleriyle, *Rangaku* (Hollanda çalışmaları) ve Hollandaca çevirmenlik çok gözde ve itibarlı bir mesleki faaliyet alanı haline geldi. 18. yüzyılın sonlarına doğru çevirmenlik eğitimi başarılı bir sisteme oturtulmuştu. Çevirmenlere *tsuji* denirdi ve bu meslek babadan oğula geçerdi. Çocuklar on yaşlarında Hollandaca öğrenerek başladıkları eğitimi tamamladıklarında bir sınava girerler, çevirmen olmaya hak kazanırlar ve zamanla meslekte yükselirlerdi[17].

Tsuji'ler tarafından tercüme edilen metinler büyük ölçüde edebi olmayan çalışmalardı. Ticaretle ilgili belgelerin dışında ilk tercüme edi-

Shiga Naoya (1883-1971)

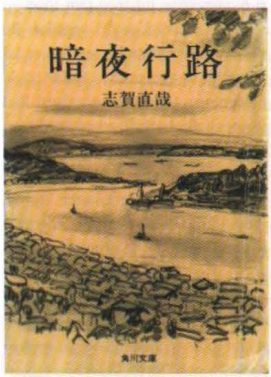
len çalışmalar tıbbi metinler oldu. Latince yazılmış anatomiyle ilgili ilk eser Hollandaca versiyonundan 1682 yılında tercüme edildi. Zamanla bazı çevirmenler bu alanda o kadar ilerlediler ki, sonradan meslek değiştirip hekimlikte karar kıldılar. Tıp çevirilerini bilim, askerlik ve beşeri bilimler alanındaki çeviriler takip etti.

Yabancı dil merakı Edo'ya sıçradı. Burada bir resmi çeviri bürosu kuruldu. Tıp başta olmak üzere cerrahlık, eczacılık, fizik, kimya, astronomi, coğrafya, haritacılık ve ansiklopedi alanında önemli eserler çevrildi. Çeşitli isim değişikliklerine uğrayan bu kurum 1899 yılında bugünkü Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi'ne dönüşmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar İngilizce, Japonya'da hiç bilinmeyen bir dildi. Nitekim Japonya'daki ilk Amerikan Konsolosu Japon yetkililerle buluştuğunda, İngilizcesi Hollandaca konuşan bir Amerikalı tarafından önce Hollandacaya, sonra da Hollandaca bilen bir Japon tarafından Japoncaya tercüme edilmişti. Bu kuralı 1860'lar ile 1870'ler arasında ilk yıkan, genç Japon dilbilimcisi İngiliz Sir Ernest Satow oldu. Satow'un Japonca bilgisi sayesinde, Hollandaca çeviri dili olarak kullanımdan kalktı ve böylece *tsuji*'lerin yazılı ve sözlü çevirideki altın çağı sona erdi.[18]

Özellikle Meiji reformlarıyla birlikte İngilizcenin yıldızı hızla parladı.

1867 yılında Şogunluğun tarihe karışmasından önce Japon toplumu farklı sınıflardan oluşan çok katmanlı bir toplumdu. Tokugawa devrinde Japon vatandaşı olmanın anlamı, sadece bir bölgeye bağlı olmaktı. Merkezî birliğini yeni kurabilmiş olan Meiji hükümeti ulusal bir kimliğin oluşmasına engel olan sınıfları ortadan kaldırdı. Ülkeyi illere, ilçelere ayırdı. Bu durum köylülerin kendi bölgesel kimliklerini devam ettirmelerine izin vermedi. Naoki Sakai'nin de söylediği gibi, Tokugawa döneminde aynı Japoncayı konuşan iki bölge bulmak mümkün değildi[19]. Bölgesel dil farklarının üstesinden gelmek demek, insanların birbiriyle anlaşmalarını temin etmek demekti.

Böyle bir ortamda çevirinin iki önemli işlevi vardı: birincisi reform için dışarıdan yeni fikirler getirmek, ikincisi ise bu fikirleri geliştirerek çağdaş ve yeni bir dil yaratabilmek. Kalkınma hamlesinin başladığı, çağı yakalamaya çaba harcanan o yıllarda önce iktisat, siyaset, felsefe, hukuk, teknoloji ve pozitif bilimlerdeki gelişmelerin çevrilmesine ağırlık verdiler. İmparator Meiji'nin tahta çıkışının altıncı yılını ifade eden Japonca kısaltmayı kendi gruplarına isim olarak alan bazı aydınlar, uygarlık ve aydınlanmayı yaymak, Batılı fikirleri topluma aşılamak, halkı cehaletten kurtarmak için 1874 yılında *Meirokusha*[20] Derneğini kurdu. Kurucu üyeler uygarlık yönünde ilerlemeye ant

Shiga Naoya, *Anya Koro* (Karanlık Gece Yolculuğu). Psikolojik roman

içmiş Fukuzawa Yukichi, NishiAmane, Mori Arinori, Nakamura Keiu gibi eğitimciler, bürokratlar, çevirmenler ve önemli bilim adamlarından meydana geliyordu. Derneğin mensupları Meiji'nin ilk yıllarında çıkardıkları *Meiroku Zasshi* adlı dergiyle eğitim, felsefe, politika alanında seslerini topluma en çok duyuran grup oldu. Üstelik Batı kültürü ve yabancı diller konusunda hiç kimseyle kıyaslanmayacak düzeyde derin bilgileri vardı. Çoğu zaten İngiltere, Fransa, ABD gibi Batı ülkelerini görmüş kişilerdi. John Stuart Mill, Herbert Spencer ve Samuel Smiles gibi Batının önemli iktisatçı, felsefeci ve düşünürlerinin çevirileri onların kaleminden çıktı.[21]

Fukuzawa Yukichi'nin 1866 yılında olağanüstü ilgi gören *Seiyō Jijō* adlı kitabında İngilizceden çevirerek alıntıladığı *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*, Nakamura Keiu'nun 1871 yılında tercüme ettiği John Stuart Mill'in *Özgürlük Üzerine* adlı eseri ve Nakae Chōmin'in 1882 yılında Rousseau'dan çevirdiği *Toplumsal Sözleşme* adlı yapıtı ülkenin çağdaşlaşmasında önemli rol oynayan çeviriler arasındadır. Meiji döneminin başına kadar *individual* (birey) genellikle *hitori* (birisi) olarak tercüme edilmiştir. Ancak *hitori* sözcüğü kaynak metinlerdeki anlamı kapsayamıyordu. Nakamura Keiu'nun 1872 yılında çevirdiği J.S. Mill'in *Özgürlük Üzerine* adlı yapıtındaki *individual* kavramı Japonya'daki *hitori* kavramıyla iki yönden örtüşmüyordu: Mill'e göre toplumun birey üzerinde uygulayacağı baskı ancak sınırlı olabilirdi. İkincisi ise bireyler egemenlik haklarını diledikleri gibi kullanabilirlerdi. Ancak Japonlar için *hitori* kavramının anlamı ve içeriği Batıdaki tanımıyla örtüşmüyordu. Nitekim Japonlara muğlak gelen buna benzer pek çok Batılı kavram vardı. Japonlara yabancı gelen bu tür kavramlara yeni karşılıklar bulmak, hatta yeni anlamlar yüklemek gerekiyordu[22].

Japon halkı Meiji devrinde çeviri eserlerle birlikte o zamana kadar hiç bilinmeyen, *society* (toplum), *individual* (birey), *freedom* (özgürlük), *rights* (haklar), *God* (tanrı),

nature (doğa), *aesthetics* (estetik) gibi yeni kavramlarla tanıştı. Bu kavramlar her ne kadar daha sonra gelen aydınların düşünsel arka planını yaratsa da, Meiji çevirmenlerini o sıralarda çok zor durumda bırakmıştı. Yeni kelime oluşturmak ya da var olan kavramlara yeni anlamlar yüklemek için eski Çinceden yararlanmaya çalıştılar; fakat bu sorun eski bilgilerle hallolmuyordu. Klasik çeviri yöntemleri ciddi hatalara, anlam ve anlatım bozukluklarına yol açıyordu. Asırlarca kullandıkları bu kültür dilinin sadece sembollerini kullanarak kendi dillerinde ve Çincede mevcut olmayan yepyeni kelimeler yarattılar.[43]

Tokugawa döneminde Avrupa edebiyatından çevrilen ilk edebi eser 1850'de Hollandaca çevirisinden Japoncaya aktarılan *Robinson Crusoe* adlı yapıttı; ancak yayımlanması Meiji dönemini buldu.[44]

Donald Keene, Meiji döneminde Batı edebiyatından yazılı çeviri yapan çevirmenleri üç grupta toplar. Birinci gruptaki çevirmenlerin amacı cahil okurları eğitmektir, bu nedenle okurlara "kıssadan hisse" verecek yapıtları çevirmeyi yeğlemişlerdir. İkinci gruptaki çevirmenler kitlelerden ziyade hayat görüşü olgunlaşmış, mürekkep yalamış, politik düşüncelerden ilham alan aydınlara hitap eder. Üçüncü grupta ise Batı edebiyatını "edebiyat" olarak seven ve bunu Japonlara "edebiyat" olarak sevdirmek isteyen çevirmenler vardır.[45]

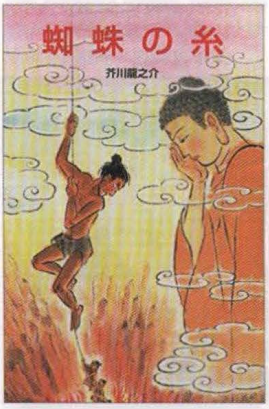
Birinci grupta yer alan Nakamura Keiu, önce Samuel Smiles'ın *Self Help* (*Kendine Yardım*) adlı eserini *Saikoku Risshi Hen* (Batılı İnsanların Başarı Öyküleri) adıyla 1870 de yayımlayarak Batılı insanların kendi gayretleriyle fakirlik zincirini nasıl kırıp para ve ün kazandıklarını anlatmıştır. Bu tür özgün fikirleri savunmak ve anlatılan konuları Japonların ahlaki değer yargıları ile ilişkilendirmek için bir taraftan da metne dipnotlar ilave ederek içeriği zenginleştirmeye çalışmıştır.

İkinci grupta Sakurada Momoe, Nakae Chomin gibi insan haklarını ve siyasal özgürlükleri savunan çevirmenler yer almaktadırlar. Örneğin Sakurada Momoe, Alexandre Dumas'nın *Memoires'un Medecin* (Bir Doktorun Anıları) adlı eserinin küçük bir bölümünü çevirdikten sonra 1882'de bir partinin yayın organı olan *Jiyûtô* (Liberal Parti) dergisinde tefrika etmiştir. Dumas'nın eserinde bir şarlatan olarak tanıtılan Cagliostro adlı kahraman Sakurada'nın çevirisinde insan hak ve özgürlüklerinin en büyük savunucusuna, partinin ilkelerini yayan bir militana dönüştürülmüştür. Ayrıca isim değişikliği yapılarak çeviriye *Nishi no UmiChishio no Saarashi* (Batı Denizinde Kan Dalgaları ve Küçük Fırtınalar) adı verilmesi yetkililerce kışkırtıcı bulunmuş, esere sıkı bir sansür uygulanmıştır. Ayrıca *Toplumsal Sözleşme* (Rousseau) ya da *Julius Caesar* (Shakespeare) gibi eserleri 1880'lerde Japoncaya kazandıran Nakae Chomin ve Tsubouchi Shôyô gibi aydın yazarların özgürlükçü politik görüşlerden ilham aldıklarını unutmamak gerekir.

Üçüncü grupta ise yabancı edebiyata edebi ve estetik değerler açısından bakan ve bu nedenle yaklaşan aydınlar yer alır ki Japon edebiyatına belki de en önemli katkılarda bulunan çevirmenler bunlardır. Bu çevirmenlerin asıl amacı Japonlara Avrupalıların duygusal hayatlarını anlatmaktır. Kültür ve uygarlıkta çok ilerlemiş olmalarına rağmen Batının insanı da en az Japonlar kadar duygusaldır. Bu alanda ilk çeviriyi yapan Oda Jun'ichirô İngiltere'de hukuk eğitimi almış bir Japon aydınıdır. Edward Bulwer-Lytton'ın *Maltravers* (1830) adlı

Akutagawa Ryunosuke (1890-1927)

Akutagawa Ryunosuke, *Kumono Ito* (Örümcek İpi). Evrensel ahlaki değerleri yücelten kıssadan hisseli öykü

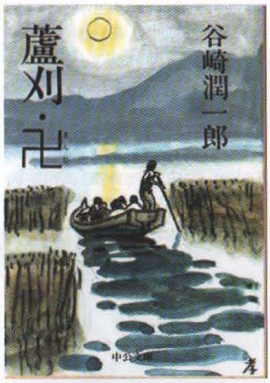
yapıtını okuyup çok beğenen Oda, önce bu romanı Çincesi çok ağır basan ağdalı bir edebiyat diliyle Japoncaya çevirir (1878); fakat çevirisini samuray kökenli kalem efendilerinden başka kimsenin anlamadığını fark ederek dil konusunda yüz seksen derecelik bir dönüş yapar. Kadın ve çocukları da

Tanizaki Jun' İchiro, *Ashikari-Manji*. Japon toplumundaki erkek-kadın ilişkilerine odaklanan iki roman bir arada

hedef kitlesinin içine katmak maksadıyla yeni baskıda (1883) eserin dilini sadeleştirerek bazı üslup değişiklikleri yapınca Çiçekler *ve Söğütler Üstüne Bir Bahar Hikâyesi* adlı çevirisi satış rekorları kırar.[26] Roman kahramanı Maltravers, kendine ve kariyerine olan saygısından dolayı karşısına çıkan kadınlarla maceraya girmeyi reddedip yalnız bir kadına bağlı kalmakla, Japon okurların takdirini kazanmıştır.

Asahina Chisen'in 1885'te Edward Bulwer-Lytton'dan yaptığı *Kenelm Chillingly* adlı romanın çevirisi *Keishidan* Japon edebiyat tarihinde bir dönüm noktası oldu. Asahina Chisen bu romanı Japoncaya tercüme ederken aslına öyle sadık kaldı ki Japon dilindeki geleneksel edebi ifadelere hiç yer vermediği gibi, İngilizce bilmeyen insanların kafalarının karışacağı konusundaki itirazlara da hiç kulak asmadı.[27] Keene, kaynak metne odaklanan bu genç çevirmen ve çeviri süreci hakkında şunları söyler:[28]

> Kıdemli çevirmen Morita Shinken bile bu çevirinin Japoncasını anlamakta zorluk çektiğini itiraf etmiştir. Buna rağmen yine de bu çeviriyi över, çünkü ona göre bu eser Batı edebiyatından yapılan gerçek anlamdaki ilk tam çeviridir. Çevirinin Japoncası doğal olamaz, çünkü İngilizce-

deki deyim ve ifadeler birebir çevrilmiştir; fakat bu durum sadece çevirileri değil, Japonca dilinin tümünü etkilemiştir.[29] Örneğin, İngilizcedeki *"He put his hat on his head"* gibi sıradan bir ifade, "O, kendi şapkasını kendi kafasının üstüne koydu" şeklinde Japoncaya çevrildiği için, genellikle zamir kullanmayan Japonlara önceleri çok tuhaf gelmiştir. Fakat İngilizce romanlarda zamirlerin sık kullanımı ve bunun Japoncaya aynen aktarılması çevirilerde bu dilde bazı zamirlerin doğmasına neden olmuştur. Örneğin, İngilizcedeki *"he"* için *kare*, *"she"* için de *kanojo* gibi karşılıklar türetilmiş ve bu şahıs zamirleri kısa zamanda Japon dilinde kullanılan sıradan kelimeler haline gelmiştir. Ayrıca İngilizcedeki *"to pay attention"* gibi bir deyim Japoncaya *chui wo harau* (dikkat ödemek) olarak birebir çevrilmiştir. Zamanla bu ve buna benzer yabancı ifadeler Japoncaya mal olmuş, birkaç kuşak sonra da bunların başka bir dilden gelen yabancı unsurlar olduğu unutulmuştur.

Çin şiirinin teşbih, mecaz ve imgeleri Japon edebiyatında nasıl özümsendiyse, zamanla İngilizce sözcükler de Japon dilinde kimlik kazanmıştır.

Meiji döneminin ilk otuz yılında modern Japon edebiyatına damgasını vuran çeviri etkinliği nispeten kısa sürmüştür. Çağdaş yaşamın ve düşün hayatının ihtiyaçlarını karşılamak için çevirmenler ve dilbilimciler en çok bu dönemde yeni sözcükler türetmiş, yabancı dillerden kelimeler almış ve dilbilgisi kuralları ithal etmişlerdir. Her edebi, kültürel ya da bilimsel çeviri Japon okurların kelime dağarcığını genişletmiş, dillerini zenginleştirmiştir. 19. yüzyılın sonunda Avrupa edebiyatından etkilenmeyen Japon yazar, çevrilmeyen kitap hemen hemen yok gibidir. Hatta bazı kitaplar defalarca yeniden çevrildiği için çevirilerin kalitesi artmış, çeviri geleneği yerine oturmuştur. İngilizcenin haricinde Fransızca, Almanca, Rusça, Çince, Flamanca, Portekizce, Klasik Yunanca, Latince gibi diğer dillerinden de çeviriler yapılmıştır; ancak İngilizcenin bu dönemdeki üstünlüğü asla tartışılamaz.

Meiji devrindeki çeviri edebiyatın Japon edebiyatında özel bir önemi vardır. Japon yazarları Batı'nın klasik ve modern edebiyatını ilk kez bu dönemde okumuş ve özümsemişlerdir. Böylece Batının roman ve hikâye gibi kurmaca türleri bu dillerden yapılan çeviriler arayıcılığıyla Japon Edebiyatı çoğuldizgesinin[30] merkezine oturdu.

Genç yazarlar Batı edebiyatının girişiyle birlikte yepyeni edebi üsluplar, normlar, modeller ve türler keşfetmişlerdir. Bu da Japon edebiyatında çağı takip eden evrensel bir sanat anlayışının doğmasına ve yenilikçi akımların sanatın her dalında hızla yayılmasına neden olmuştur. Bu dönemde *komünizm, dadaizm, anarşizm, epikürcülük* ve *estetikçilik* de dâhil olmak üzere pek çok akıma rastlanır. Ancak bunlar arasında Doğacılık akımı ve ona tepki olarak doğan Shirakaba Akımı yeni Japon edebiyatını derinden etkilemiştir. Her iki akım da Ben-Romanı türünde yapıtlar üretmiştir.

Tanizaki Jun' İchiro (1896-1965)

SON SÖZ

Bu yazımızın amacı Meiji dönemi Japonya'sında meydana gelen dil, edebiyat ve çeviri alanındaki devrimsel nitelikteki yenilikleri ve modern Japon Edebiyatının doğuşunu irdelemek olup Osmanlı ile karşılaştırmalı

bir çalışma yapmak değildir. Ancak Meiji dönemini kendi tarihimizle kısaca karşılaştıracak olursak bizde de dil, edebiyat ve çeviri alanlarında benzer değişim ve dönüşümlerin başladığını fakat–belki de İmparatorluğun tarihsel konumundan dolayı- daha yavaş ve cılız bir şekilde cereyan ettiğini görürüz. Örneğin Tanzimat dönemindeki uygarlaşma hareketi dilin bünyesinde de değişikliklere yol açmış, hatta 1876 I. Meşrutiyet anayasasının on sekizinci maddesinde resmî dilin Türkçe olduğu ve devlete hizmet edecekleri kişilerin Türkçe bilmeleri gerektiği belirtilmiştir. Resmî dilin Türkçe olduğu ve devlete hizmet edecek kişilerin Türkçe bilmeleri gerektiğine dair hükümler 1908 İkinci Meşrutiyet anayasasına da alınmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet sadeleşmeyi öngörmesine rağmen daha sonra gelen Serveti Fünun (1896-1901), Fecri Ati (1909-12), Milli Edebiyat (1911-23) ve Milli Mücadele Edebiyatı (1918-22) dönemlerinde Türk yazı dili yine de bünyesindeki Arapça Farsçanın etkilerinden kurtulamamış dilin sadeleşmesi Cumhuriyet Döneminde mümkün olmuştur. Ancak 1924 anayasasında kanunun ikinci maddesi olarak Türkiye Devletinin resmî dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Harf devriminden sonra ise sadeleşme sistematik bir şekilde ivme kazanmıştır.

Osmanlı döneminde de Batı Edebiyatından yapılan çevirilerin Tanzimat'la birlikte başladığını ve ilk romanların çeviri yoluyla edebiyatımıza girdiğini gözlemlemekteyiz. Önce tanınmış Fransız romanlarından çevrilmiş örnekler görülmektedir. İlk romanımız, tercüme bir eser olan Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'un *Les Aventures de Telemaque* adlı romanından çevirdiği *Telemak* (1859)tır. Daha sonra bunu Victor Hugo'dan *Les Miserables/ Sefiller (Mağdurun Hikâyesi/1862)*, Daniel Defoe'den *Hikâye-i Robenson* (1864), A. Dumas'tan *Monte*, Bernardin de Saint-Pierre'den *Paul ve Virginie* (1873) gibi eserler takip etmiştir. İlk romanlarımız ise yine çevirmenler tarafından Batıya öykünerek kaleme alınan Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-ı Talat-u Fıtnat*'ı(ilk yerli roman/1872/1875), Ahmet Mithat'ın Ahmet Mithat'ın *Hasan Mellah* (ilk macera romanı /1874); *Hüseyin Fellah* (1875) ve *Felatun Beyle Rakım Efendi*(1875) gibi eserleridir.[30]

İstatistiklere bakıldığında 1860-1908 yılları arasında 48 yıl boyunca Osmanlı devletinde sadece 11,117 eser basıldığı, bunlardan 2533'ünün edebi, geri kalanının dinsel, resmi ve pozitif yayınlar olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu edebi eserler arasında çeviri kitapların sayısı azdı.[32] Meraklı okur kitlesinin ve okuryazar oranının çok yüksek olduğu Japonya'da ise bu rakamlar çok yüksekti, öyle ki 1895 yılında faaliyet gösteren ünlü Japon gazetelerinin günlük tirajları 75,000 - 140,000 arasında değişiyordu.[33] Bu rakamlar 2018 yılında bile bazı Türk gazetelerini kıskandıracak niteliktedir. Bu nedenle Türkiye'de Cumhuriyet döneminde de, güçlü ve canlı bir yayın hayatı gerçekleşmemiştir.

Kısaca yineleyecek olursak, Meiji Döneminde gerçekleşen dil devrimi ve çeviri etkinliği geleneksel Japon edebiyatını dil, biçim ve içerik olarak tarihin tozlu sayfalarına gömmüş, yeniliklerin temelini atmış ve modern Japon edebiyatının doğumunu müjdelemiştir.

OĞUZ BAYKARA
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
ÇEVİRİBİLİM BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Karatani Kōjin (2011) *Derinliğin keşfi, Modern Japon Edebiyatının Kökenleri*, Çev. Devrim Ç. Güven ve İnan Öner (İstanbul: Metis, 2011):214.
2 Özlem Berk, *Translation and Westernisation in Turkey* (İstanbul: Ege Yayınları, 2004): 93.
3 Karatani, 2011: 215.
4 Nanette Twine, "Genbunitchi Movement: Its Origin, Development, and Conclusion", *Monumenta Nipponica*, C. 33, No. 3, Güz (1978): 355.
5 Age: 339.
6 Tomi Suzuki, *Narrating the Self* (Stanford: Stanford University Press, 1996): 42.
7 Age: 43.
8 Twine, 1978. 355.
9 Age: 341.
10 Tsubouchi Shōyō (1972) *Shōsetsu Shinzui*, (*The Essence of the Novel*), çev. Nanette Twine, (elektronik edisyon) https://archive.nyu.edu/html/2451/14945/shoyo.htm
11 Twine, 1978: 350.
12 Donald Keene, *Japanese Literature of the Modern Era Fiction: Dawn to the West* (New York: Columbia University Press, 1998): 109.
13 Twine, 1978: 352.
14 Age: 353.
15 Age: 354.
16 Sugimoto Tsutomu (1990) *Nagasaki Tōji Monogatari. Kotoba to Bunka no Hon'yakusha* (Tokyo: Sōtakusha, 1990): 25-31.
17 Age: 52.
18 Kondo Masao ve Judy Wakabayashi, "Japanese Tradition", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Mona Baker, Gabriela Saldanha (ed.) (Londra:Routledge, 2009): 471.
19 Naoki Sakai, *Translation and Subjectivity: On Japan and Cultural Nationalism* (Minneapolis and London: University of Minnesota Press): 2.
20 *Meirokusha közrüğü "İmparator* Meiji'nin 6. Saltanat Yılı" anlamına gelmektedir.
21 Alex Murphy, "Traveling Sages: Translation and Reform in Japan and China in the Late Nineteenth Century", *Studies on Asia, Series IV*, C. 1, No 1, (2010): 29-56.
22 Niculina Nae, "Concept Translation in Meiji Japan", *Translation Journal*, C. 3, No. 3 (1999).
23 Murphy, 2010: 53-54.
24 Aynı yapıtın başka bir çevirmen tarafından yapılan farklı çevirisinin 1857 yılında resmi olarak yayımlandığını biliyoruz.. Keene, 1969: 75.
25 Keene, 1998: 63-64.
26 Yanagida, 1961: 14.
27 Yanagida, 1961: 36.
28 Keene, 1998: 68.
29 **Kültürün derin değişimler yaşamakta olduğu bir dönemde çeviri normlarının değişmekte olduğunu görüyoruz. Gideon Toury çeviri normlarının da değişken olduğunu, tarihsel değişim süreçlerinde bazen birkaç normun aynı anda birlikte ve rekabet halinde olabileceğini vurgular. Bunları da genellikle ana norm, eski norm ve yeni norm olmak üzere üçe ayırır. Meiji Japonyasında bu normlar kıyasıya mücadele etmektedir. Bkz.** Gideon Toury, *Descriptive Translation Studies and Beyond* (Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins, 1995): 62-63.
30 İtamar Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı (*polysystem theory*) çeviri olgusunu dinamik bir sistem içerisinde ele alan ilk kuram olması bakımından çeviribilime yeni bir bakış açısı sunmuştur. Itamar Even-Zohar, "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem", *Poetics Today*, 11:1, (1990): 45-51.
31 Suzan Başarslan, http://www.derindusunce.org/2010/11/08/turk-romanının-tarihcesi.
32 Ali Nejati Doğan, http://blog.milliyet.com.tr/turkiye-de-yayincilik---osmanli-devleti-nde-kitap-yayinciligi/Blog/?BlogNo=195709
33 Yasuko Takezawa, "Translating and Transforming 'Race': Early Meiji Period Textbooks", http://www.pressreference.com/Gu-Ku/Japan.html

JAPONYA'DA LAİKLİĞİN DOĞUŞU

ERDAL KÜÇÜKYALÇIN

Dinin dayatttığı ağır ritüeller ve tapınakların hak talepleri için yürüttüğü lobi faaliyetlerinden bunalan imparatorlar, çözüm olarak iki rahibi Budizmi iyice öğrenmeleri ve siyasete müdahale etmeye niyetlenmeyecek yeni birer tarikat kurmaları ümidiyle Çin'e gönderir. Fakat bu yeni tarikatların da güçlenip siyasette söz sahibi haline gelmesi, Meiji döneminin başladığı Japonya'da, Budizmin tasfiyesi sürecini başlatır. Tapınakların yıkıldığı veya dönüştürüldüğü bu kanlı şiddet dönemi bir din adamının laiklik fikrini ülkeye tanıtmasıyla son bulacaktır.

M.Ö. 6. yüzyılda Kuzey Hindistan'da ortaya çıkan Budizm; yüzyıllar içerisinde kurucusu Gautama Buda'yı tarihi bir kişilik olarak kabul eden güney kolu (Hinayana) ile her çağda yeni Budaların olabileceğini, dolayısıyla da inançlı her Budist'in "Budalaşma" potansiyeli taşıdığını kabul eden kuzey kolu (Mahayana) olmak üzere iki mezhepe bölünerek tüm Asya kıtasına yayılmıştır. Hinayana Güneydoğu Asya'ya yayılırken, Mahayana; Orta Asya üzerinde Çin, Kore ve nihayet 6. yüzyılın ortalarında Japonya'ya ulaşmıştır. Bin yıldan uzun süren bu süreçte Budizm yerel tanrıları Bodisatva yani "Ermiş" (Buda'ya dönüşmüş, aydınlanmış insan) statüsüyle kendi panteonunda yer vererek karşılaştığı tüm yerel inançları gövdesinde eritmiştir. Budizm, Orta Doğu kökenli tek tanrılı dinlerden farklı olarak yerel tanrıları, kutsalları reddetmez; aksine onları kabul yoluyla kapsar ve hazmederek ilerler. Öte yandan, tek tanrılı dinlere benzer bir şekilde tapınakları, manastır ve rahipleri, hiyerarşisi, sembolleri, ibadet yöntemleri, defin hizmetleri ile örgütlü bir din olup tüm dinler gibi organizasyon yeteneği ve kurumsallaşma eğilimi taşır.

JAPONYA'DA BUDİZM

Gevşek bağlarla bağlı bir klanlar federasyonu görünümündeki Japonya'da Budizmin yer edinişi, Tang Hanedanlığı döneminde Çin'den ithal edilmiş olan idari ve cezai kanun küllıyatı (Ritsuryo Kanunları) ile aynı döneme (Asuka Dönemi: 592-710) rastlar ve toplumu örgütleme yeteneği ile merkezi devletin oluşumunda önemli bir rol alır. Japonya'nın yerel inanışı olan Şintoizm (Tanrıların Yolu) ise rahatsız edilmedikçe insanların işine karışmamış, sayısız kaminin (kutsal ruhlar) doğaları gereği ses-

Nara Budizminin en büyük temsilcisi Tödaiji Tapınağı. 751 yılındaki açılış töreni 10.000 rahibin katılımıyla tam bir gövde gösterisine dönüşmüştü

siz kalmasıyla Budizm tarafından sistematik bir şekilde büyük oranda asimile edilmiştir. Japon tarihinde bu asimilasyon sürecine "Kami ve Budaların birliği" (Şinbutsu şūgō) adı verilir. Nara dönemine (710-794) gelindiğinde 16 metre yüksekliğinde bir Buda heykeline sahip büyük Tōdai-ji Tapınağı (günümüzde UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil olup halen görülebilir) merkezde olmak üzere, Budizm başkent Nara'da zaferini ilan etmişti. Ancak dönem ve coğrafyadan bağımsız olarak tarih boyunca tüm dini yapılanmalarda görüldüğü şekilde Nara Budizmi de giderek artan tımar, bağış ve ticari etkinlikleri sayesinde ekonomik, yönetici elite yakınlığı sayesinde ise siyasi güç kazanarak devleti etkisi altına almaya başlamıştı. Dinin dayatttığı ağır ritüeller ve tapınakların hak talepleri için yürüttüğü lobi faaliyetlerinden bunalan imparatorlar önce "inziva sistemi" (insei) ile küçük yaştaki çocuklarını tahta geçirip perde arkasından idareyi devam ettirerek bu baskıdan kurtulmaya çalışmışsa da bu yeterli olmayınca kurtuluşu başkenti taşımakta bulmuşlardır. Hatta İmparator Kanmu'nun (salt. 781-806) sonraları Kyoto olarak anılacak olan bu yeni şehir için uygun gördüğü isim, Heian-kyō, "barış ve sükunetin başkenti" anlamına gelmekte olup arayışını yansıtır gibidir. Şehir, 1868 yılında İmparator Meiji'nin Tokyo'ya taşınmasına kadar tüm imparatorlara ev sahipliği yaparak kesintisiz bin yıl Japonya'nın resmi başkenti olmaya devam etmiştir.

Öte yandan, Kanmu fiziksel olarak Nara'daki yerleşik düzenden uzaklaşmakla kalmayıp Nara Budizminin Japon toplumsal hayatında oluşturduğu tahakkümü kırmak amacıyla devlet eliyle yeni yapılar kurmayı hedeflemiş ve Kūkai (774-835) ile Saichō (767-822) adlı iki rahibi Budizmi iyice öğrenmeleri ve siyasete müdahale etmeye niyetlenmeyecek yeni birer tarikat kurmaları ümidiyle Çin'e göndermiştir. Bu iki rahipten ilki gerçekten de başkentin uzağında, Kōya adlı bir dağa çekilerek dünyevi işlerden uzak yaşamış ve ezoterik Şingon tarikatını kurmuşken, diğeri, yani Saichō ise başkentin hemen yanındaki Hiei Dağı'na yerleşerek zamanla Nara Budizmini mumla aratacak denli siyasi ve ekonomik güç sahibi olacak Tendai tarikatının temellerini atmıştır. 15. yüzyıla gelindiğinde Tendai; iyi eğitimli, disiplinli savaşçı rahiplerden (*sōhei*) oluşan ordusuyla başkentteki siyasi olaylara müdahil olmanın yanı sıra kendi içinden doğarak büyüme eğilimine girdiğini gördüğü Nichiren ve Jōdo Shinshū tarikatlarını silah zoruyla yok etmek üzere rahatlıkla saldırılar düzenleyebilmiştir. Ancak bu son iki tarikat yine de hayatta kalmış; Nichiren şehirli esnaf ve Jōdo Shinshū ise köylüler arasında örgütlenmeyi başarmıştır.

Başkenti Nara'dan Kyoto'ya taşıyan İmparator Kanmu (salt. 781-806)

Tennō hyakunin shō yondai, Heibonsha, 1988

Uzun süren Genpei İç Savaşı'ndan (1180-1185) zaferle çıkan General Minamoto Yoritomo (1147-1199) "şogun" sıfatıyla ülkenin de facto hakimi konumuna ulaştığında askeri, siyasi ve ekonomik tüm yetkileri kendisinde toplayarak Kamakura'ya (günümüzde Tokyo'nun güneyinde) yerleşmiş ve Japonya'nın ağırlık merkezini değiştirmiştir. Kamakura dönemi (1185-1333) ile başlayan bu çift başlı devlet düzeni Meiji dönemine kadar devam edecek ve imparatorların dünyevi gücü sembolik bir düzeye indirgenecekti. Meiji Restorasyonu'nun ülkeye getirdiği en büyük değişiklik işte bu çift başlılığı bitirerek tüm erkleri imparatorun şahsına geri vermesidir.

Öte yandan, Kamakura şogunları da dinin devlet işlerine karışmasını engelleme ihtiyacını hissediyorlardı. Bu nedenle yerleşik tarikatlar yerine görece yeni gelmiş olan ve mal, makam edinme gibi dünyevi işleri reddeden Zen Budizmini desteklemişlerdir.

Savaşçı Rahip (*Sōhei*)

K Ogawa, Military Costumes of Old Japan, 1893

Zen'in savaşçı sınıf olan samuraylar arasında yayılmasıyla Japonya'nın genel dini yapısı ana hatlarıyla belirginleşmiş oluyordu.

MEİJİ RESTORASYONU VE BUDİZMİN TAKİBATA UĞRAYIŞI

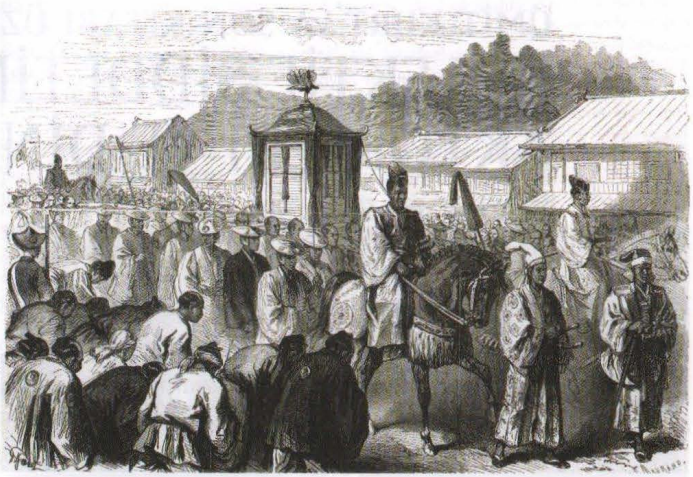
Komodor Matthew Perry'nin (1794-1858) komuta ettiği Amerikan "Kara Gemileri"nin Japonya'ya ulaşarak Sekigahara Savaşı'ndan (1600) beri dışa kapalı yaşayan ülkeyi dışa açılmaya zorlaması iki yüz elli yıldır uyumakta olan toplumsal fay hatlarını tetiklemiş ve önüne geçilemez bir değişim başlatmıştır. Savaşan beylikler (Sengoku) iç savaş dönemini bitiren bu savaşta kaybeden tarafta yer aldıkları için, ardından başlayan Edo dönemi (1603-1868) boyunca dezavantajlı bir konuma düşen gruplar Tokugawa Şogun Hanedanlığı'na husumetlerini unutmamışlar ve Satsuma ile Chōshū bölgelerinin kurduğu ittifaka katılarak büyük bir isyan hareketi başlatmışlardır. Şogunluğun imzalamaya zorlandığı, yabancılara ticaret ayrıcalıkları tanıyan antlaşmaları reddetmekle başlayan bu hareket giderek bizatihi şogunluk sisteminin reddine dönüşmüştür. Ancak hareketlerini meşru kılmak için ideolojik bir dayanağa ihtiyaçları vardı. Bu dayanağı geleneksel Japon kültürünün simgesel temsilcisi imparatorun şahsında buldular. Ulusal kimliğin uyanışında liderlik rolünü imparatordan daha iyi kim oynayabilirdi ki? Artık sloganları "İmparatorluk Sisteminin Yeniden Doğuşu" (*ōsei fukkō*) olmuştu.

İmparator Meiji'nin Edo'ya girmesi ile şogunluk devrinin kapanmasına uzanan bu süreçte köylüler arasında örgütlendiği için en büyük tarikat konumunda bulunan Jōdo Shinshū başta olmak üzere; sorun çıkarmamaları için Tokugawa şogunları tarafından baskı altında tutulan Budist tarikatları devrim hareketine büyük maddi destek ve insan kaynağı sağlamışlardır. Oysa ki yeni hükümetin ilk kararlarından biri, imparatorluk düzeninin tam anlamıyla tesis edilebilmesi için onun temsil ettiği Şintoizm inancının tüm Japon toplumuna hakim olması

1853'te Komodor Matthew Perry komutasında Edo'ya (Tokyo) gelerek ikiyüz elli yıl boyunca dünyadan izole yaşayan Japonya'yı dışa açılmaya zorlayan ve Japon tarihinde "Kara Gemiler" olarak anılan gemilerden biri.

gerektiği ve dolayısıyla da "yabancı" bir inanç olan Budizmin Japon ruhu için diğer yabancı inanç sistemleri gibi zararlı olduğu ve elimine edilmesi gerektiğiydi. Budist tarikatları hiç beklemedikleri bu hamle karşısında hazırlıksız yakalanmışlardı. Yeni sistemin ideologlarının kafasında Budizme yer olmadığı anlaşılıyordu. Sürece "Kami ve Budaların ayrılması" (Şinbutsu *bunri*) adını verdiler ve ülke çapında topyekün bir takibata giriştiler. 1875 yılına kadar birçok Budist tapınağı Şinto tapınağına dönüştürüldü, cemaatlerin sahip olduğu mülklere el konuldu, rahip olmak yasaklandı, Buda heykelleri yıkıldı, yer yer şiddet olayları da yaşandı. Meiji Restorasyonu Budistler açısından tam bir kabusa dönüşmüştü. Muhataplarını ikna edecek bir çözüm bulamazlarsa Japonya'da Budizmin yok olması tehlikesi ile karşı karşıyaydılar.

İmparator Meiji'nin Edo'ya Girişi

Le Monde Illustre, 20 Şubat, 1869

LAİKLİĞİN DOĞUŞU

İlginçtir, Japonya'ya din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiği düşüncesini, yani laiklik fikrini tanıtan bir din adamıydı. Batılı gelişmiş ülkelerdeki sistemleri tanımak amacıyla düzenlenen Iwakura Diplomatik Misyon Heyeti'ne (1871-73) her kesimden temsilci katılmıştı. Gruba Budist cemaatleri temsilen katılan rahip Shimaji Mokurai'in (1838-1911) amacı dini kurumları incelemek ve mümkünse yaşanmakta olan sorunlara bir çözüm önerisi getirebilmekti. Aynı zamanda gazeteci Fukuchi Genichiro ile birlikte Türkiye'yi ziyaret eden ilk Japon olma özelliği de taşıyan Mokurai; Hristiyan, Yahudi ve Müslüman ülkelerdeki dini kurumları incelemiş ve Paris'ten gönderdiği bir mektup/makalede şöyle demiştir: *"Siyaset ve din birbirinden ayrıdır. İkisinin bir olmasını talep etmek mümkün değildir. Siyaset insanlar içindir ve insanları şekillendirmek ile ilgilenir. Din ise kutsal olanla ve kalpleri şekillendirmekle ilgilidir. Siyasetten farklı olarak din uluslar arasındaki sınırları aşar..."*

Mokurai; tüm yetkililere Budizmin yabancı değil Japon olduğunu, Şintoizmin bir din değil imparatorun siyasetinin bir parçası olduğunu ve dolayısıyla vatansever tüm Budistlerin hem Kamilere hem de imparatora saygı duyduklarını anlatan mektuplar yazmış; Japonya'da da gelişmiş ülkeler gibi inanç hürriyeti olması gerektiğini vurgulayarak bunun teminatının laik bir devlet ve din kurumlarının devlet işlerine, devlet kurumlarının da din işlerine karışmaması olduğunu anlatmıştır. Böylelikle din-devlet ayrımı (*seikyō bunri*) kavramı Japonya'nın gündemine girmiştir.

Laiklik fikrini Japonya'ya getiren Budist rahip Shimaji Mokurai (1838-1911)

M. Murakami, Shimaji Mokurai'den, Minerva Shobo, 2011

1876 yılı başında hükümet inanç özgürlüğünü kabul ederek Budizme yönelik takibatı resmen bitirmiştir. Öte yandan, 1868-77 yılları arasında önce hükümetteki yedi bakanlıktan biri olarak tasarlanan Din İşleri İdaresi, sürecin sonunda İçişleri Bakanlığına bağlı "Tapınak ve Sunaklar Genel Müdürlüğü" olarak düzenlenmiştir. Diyanet İşleri, günümüzde de halen İçişleri Bakanlığına bağlı bir departman olarak faaliyet göstermekte olup, devletin dini kurumlar üzerinde mali işlerinin denetlenmesi dışında herhangi bir tasarrufa veya yaptırım gücüne sahip değildir. Devletin, ayrım yapmadan her vatandaşa ve gruba eşit mesafede olmasının modern hukuk devletinin temel bir gerekliliği olduğu kabul edilir ve devlet eliyle herhangi bir dini gruba destek verilmesi kanunen mümkün değildir. Zira Japon tarihi belirli bir dini gruba pozitif ayrımcılık yapılması durumunda o grubun önce ekonomik olarak güçlendiğinin, sonra da kendi çıkarını gözetmek amacıyla siyasete müdahil olma eğilimi gösterdiğinin örnekleri ile doludur. Japonya'da bizatihi bir din adamı, bir Budist rahip tarafından önerilerek benimsenen laiklik, hem din hem de siyaset alanlarını korumak ve olası çatışmaları engellemek için vardır ve her iki taraf için de elzemdir.

ÜMİT KURT'LA SON KİTABI ÜZERİNE SÖYLEŞİ:

KOLEKTİF ŞİDDETİN YEREL AKTÖRLERİ VE DİNAMİKLERİ

EMRE CAN DAĞLIOĞLU

Ümit Kurt'un İletişim Yayınları'ndan çıkan Antep 1915-Soykırım ve Failler *kitabı eylül ayında raflardaki yerini aldı. Kudüs'te bulunan Polonsky Academy'de araştırmacı olan Kurt, bu kitabında Ermeni Soykırımı'nın dinamiklerini Antep ölçeğinde ortaya koyarken, soykırımı burada mümkün kılan üç faile ve onların bu organize kötülüğün parçası ve uygulayıcısı oldukları süreçlere odaklanıyor. Kurt'la soykırım sürecinin işleyişi ile şiddetin tarihini yazmanın ve Ermeni Soykırımı tarihyazımının sorunları üzerine konuştuk.*

Ümit Kurt

Yeni kitabınızda küçük çaplı aktörlerin Ermeni Soykırımı'nı nasıl mümkün kıldığını Antep özelinde inceliyorsunuz. Kitapta üzerinde durduğunuz üç hikaye çerçevesinde, sıradan insanları faile/katile dönüştüren soykırım mekanizmasının nasıl işlediğini anlatabilir misiniz?

Aslında bunu kolektif/kitlesel şiddet mekanizmalarının işlemesi olarak adlandırmanın sürecin katmanlı ve girift yapısını anlamak açısından daha anlamlı olduğu kanaatindeyim. Bunun şiddet mekanizmalarının artçı şoklar ve son tahlilde patlamalar şeklinde temayüz etmesinin payandalarını teşkil eden ortamı yani deyim yerindeyse bir çeşit "şiddet tiyatrosunu" daha net gösterdiğini düşünüyorum. Soykırım ve kitlesel kıyımlar/katliamlar gibi organize kötülük eylemlerine iştirak eden failleri harekete geçiren temel motivasyonlar arasında söz konusu yıkım gerçekleştikten sonra kurulacak olan iktidar bloğunun onlara sağladıkları siyasi ve ekonomik ayrıcalıklardan/avantajlardan yararlanmanın yanı sıra kurbanlara ait mal ve mülkleri ele geçirme amacı da var elbette. Sıradan failler, aşırılıklarla malul bu eylemlerde sergiledikleri performans ile birlikte, bu eylemleri planlayan ve organize eden iktidara verdikleri her türden destek ve gösterdikleri rıza ölçüsünde kendi kişisel çıkarlarını tahkim ederler. Esasında burada soykırım ve kitlesel şiddet eylemlerinde aktif bir biçimde yer alan faillerin birçoğunun sıradanlığı ile karşı karşıyayız. Hannah Arendt, Yahudi Soykırımı bağlamında bunu "kötülüğün sıradanlığı" olarak tanımlar. Burada fail ile şiddetin ilişkisi öyle bir noktaya gelir ki, fail gerçekleştirdiği eylemin bir suça iştirak değil, bilakis normal bir görev olduğuna inanır. Zira ben de bu kitapta birçok sıradan insanın hangi şartlar altında ve nasıl bir sosyal çevrede ölüm makinelerine dönüşebildiğini veya dönüştürüldüğünü anlatmaya çalıştım. Elbette geniş ölçekli süreçlerin sonucunda meydana gelen soykırımları ve kolektif imha eylemlerini ifa eden aktörler son derece farklı ve çoklu amaçlar ve saiklerle bu süreçlere dahil olurlar. İlaveten, soykırımsal süreçlerde ve anlarda/kiplerde söz konusu motivasyonlar değişebilir. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta fail açısından soykırımcı bir özne olmanın yarattığı sorumsuzluk halidir. Sıradan failler dahil oldukları eylemlerin bir suç teşkil ettiğini veya ahlaki bakımlardan yanlış olduğunu duyumsamazlar çünkü onların nezdinde bu eylemler doğru ve haklıdır. İşte bu durum açıklanması elzem olan nokta. Söz konusu kişileri sadist, psikopat ve anormal olarak nitelemek, geçmişlerinde yaşadıkları travmalar nedeniyle bu hale geldiklerini iddia etmek bu sıradan insanların nasıl bir kitlesel katliam failine dönüşebildiklerini açıklamakta yetersiz kalıyor.

Bu minvalde, kitapta bahsettiğiniz Ali Cenani, Ahmet Faik ve Yasin Kutluğ'u nasıl tanımlarsınız?

En başta bir noktanın altını çizeyim: soykırım gibi kitlesel bir suç eyleminin faili olmak yalnızca bu üç kişiye içkin bir durum değil. Bu minvalde

gerek failler, gerekse de motivasyonları arasında geçişkenlikler ve esneklikler bakidir. Ne Ali Cenani, ne Ahmet Faik ne de Yasin Kutluğ bu dünyaya bir fail olarak gelmemiştir. Bu minvalde çalışmamda duruma, kişiye ve konjonktüre göre pozisyon alan oportünist-konformist bir fail olarak Ali Cenani'nin; İttihatçı ideolojiye ve fikriyata göbekten bağlı bir fail olarak Ahmet Faik Erner'in; basit bir askeri sevkiyat memurluğundan mebusluğa ve İstiklâl Mahkemesi üyeliğine kadar devletin üst kademelerine yükselme arzusuyla yanıp tutuşan kariyerist bir fail olarak Mehmet Yasin Sani Kutluğ'nun hayat hikâyeleri üzerinden bir insanlık durumu ve deneyimi olarak soykırım failliğini sorunsallaştırıyorum. Soykırım eylemini organize bir kötülük olarak tarif etmek mümkün olsa bile her üç failin de böyle bir kötülükle donanımlı olduğu iddiasında değilim. Esasında bu durum soykırım gibi kitlesel şiddet edimlerini gerçekleştirenlerin yaptıkları eylemi neden sıradan gördüklerinin de bir cevabı. Antep yerel düzlemde Ermeni Soykırımı'nı biçimlendiren bu dinamiklerin ete kemiğe büründürüldüğü bir yerdi. Antep Ermenilerinin imhası sürecinde yerel elitlerin ve eşrafın aktif katılımının altında yatan en önemli etmen Ermenilere ait mal, mülk ve zenginliği elde etme motivasyonu idi. Daha da önemlisi, bu motivasyon bu süreçten çıkar elde edenleri birbirlerine ve İttihatçı rejime daha da bağ(ım)lı hale getirdi. Ermenilere yönelik imha politikalarını gerçekleştirmek için İttihat ve Terakki tavizlerde bulunmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla, Antep'teki Müslüman elitleri İttihat ve Terakki iktidarına ve onun imha siyasalarına dahil eden motivasyon ortak bir ideolojik prensipten ziyade bu faillerin kendi kişisel çıkarlarıdır. Bu tutum karşılığında İttihat ve Terakki, suç ortaklığının ölçeğini büyük ölçüde genişletmiş ve bir anlamda aslında suçu tabana yaymıştır. Burada suç ortaklığından kasıt yalnızca soykırım başladıktan sonra faillerin veya bu süreçten nemalananların dahli değildir; aynı zamanda toplumun değişik kesimlerinin evvelemirde Ermenilerin imhasını desteklemesi ve buna rıza göstermesidir. Bu destek ve rıza rejime ve onun ideallerine olan bağlılıklarının test edildiği adeta bir turnusol kağıdı işlevi görmüştür.

Son dönemde giderek gelişen Ermeni Soykırımı tarihyazımı hem kullanılan kaynaklar hem de odaklanılan coğrafya açısından farklı bir yöne evriliyor. Son kitabınızı bu tarihyazımındaki yeri itibariyle nasıl değerlendirirsiniz?

Son derece doğru bir tespit. Benim bütün meramım bu olayın gerçekleştiği mahallere odaklanmak. Esas itibariyle şiddetin patlama anının ve müteakip sürecin ete kemiğe büründüğü yerlere bakmak. Soykırım dediğimiz bu devasa şiddetin boyutlarının bu mahallerde nasıl kuvveden fiile çıktığını görmek. Bunun içinde tehcir başta olmak üzere, fiziksel şiddet, zorla din değiştirme, servetin talanı vb. gibi süreçler var. Şiddet anlarında fail ve kurban arasındaki karmaşık ilişkiyi anlayabilmek, her iki aktörün de aldığı pozisyonları ve durumsallıkları görebilmek önemli. Talat, Enver, Cemal, Bahaddin Şakir, Dr. Nazım, Ziya Gökalp, Dr. Reşid gibi İttihat ve Terakki hiyerarşisinin tepesinde/çekirdeğinde yer alan ve katliamları organize eden failler "ideolojik elitler" olarak temayüz etmiştir. Kompleks olmasına ve çeşitlilik arz etmesine karşın ideolojik bağlılık söz konusu failler arasında son derece önemli bir ikili fonksiyonu yerine getiriyor. İdeoloji, faillere motivasyon ve bu sayede birbiriyle çatışan çeşitli çıkarlara sahip aktörlere ortak bir yönelim sağlıyor. İttihat ve Terakki'nin soykırımı koordine ettiği zemin ve ortam da bu çeşitlilikle malul. Kitlesel katliamlara katılan bir faili harekete geçiren temel motivasyonları intikam duygusu, kariyerizm, açgözlülük, talan ve sürüyle ortak hareket etme olarak sıralamak mümkün. Faillerin çoğu kurbanları kişisel olarak tanır zira önceleri onlarla komşuluk ilişkileri çerçevesinde veya iş arkadaşı olarak göreceli de olsa uyum içinde yaşamıştır.

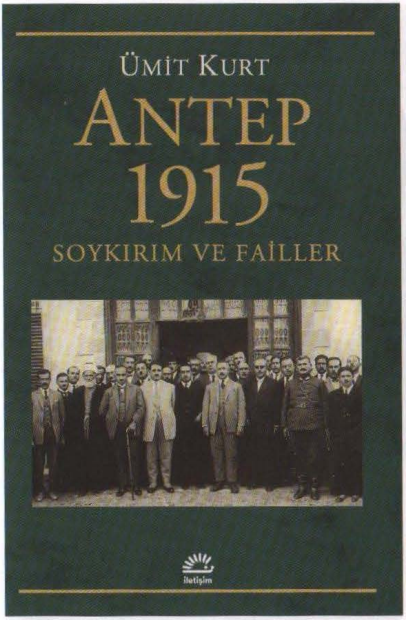
Birinci Cihan Harbi sırasında Yasin Sani Kutluğ (sol başta ayakta kırbacıyla)

T.B.M.M. Gaziantep Milletvekili Ali Cenani, 1922 (sağdaki fotoğraf)

Halil İbrahim Yakar arşivinden

Kitabımda, toplu katliamların gerçek dinamiklerini anlamak için odak noktasını gayri şahsi kurum ve soyut yapılardan, bu katliamları gerçekleştiren kanlı canlı aktörlere kaydırmaya çalışıyorum. Holokost özelinde sıradan faillere ilişkin önemli çalışmaları bulunan Christopher Browning'in vurguladığı üzere, eğer sıradan Sırplar, Hırvatlar, Türkler, Kamboçyalılar ve Çinliler soykırım failleri olabiliyorlarsa, burada dikkat edilmesi gereken nokta, sıradan Almanların bilişselliğini ve kültürünü aşan insan doğasının evrensel veçheleridir. Browning'e göre, soykırım failliği insan deneyiminin bir parçasıdır ve dolayısıyla insana dair

kavramlarla açıklanmalıdır. Ermeni Soykırımı özelinde sıradan faillerin edimlerine ve biyografilerine yoğunlaşan bu çalışmamın tam da bu özelliğiyle bir ilk olma iddiasını taşıdığını rahatlıkla ifade edebilirim. Aslında bir anlamda bu faillerin soykırım sürecindeki gündelik hayat pratiklerine de ilk defa odaklanıyoruz. Bir noktanın altını çizmekte fayda var: Ermeni Soykırımı literatüründe dört başı mamur bir "fail çalışmaları" oluşturmak için atılması gereken ilk adım zulüm siyasetinin dinamikleri, kırımın bürokrasisi, İttihat ve Terakki liderliğinin altındaki faillerin biyografileri, deliliğin ötesinde kitlesel katliamlara iştirak eden faillerin motivasyonları ile ırkçı nefret, öldürme eylemi ve mekânı arasındaki etkileşime odaklanmak. Pek tabii, mevcut kaynakların yetersizliği ve kıtlığından dolayı Yahudi Soykırımı, Kamboçya, Ruanda, Bangladeş ve Bosna örnekleri ile karşılaştırıldığında Ermeni Soykırımı özelinde faillerin motivasyonlarına dair yapabileceğimiz analizlerin kapsamı sınırlı. Ve ayrıca soykırım faillerinin davranışlarının anlaşılması ve açıklanmasına ilişkin araştırmacılar arasında bir konsensüs yok. Bir grup araştırmacı bu davranışları anormal olarak betimliyor ve buna neden olan kültürel, ideolojik ve psikolojik faktörler üzerine yoğunlaşıyor. Zira bu fikriyata göre bu tür katliamlara iştirak edenler normal olandan sapmış kişilerdir, zaten toplumların çoğu soykırım suçu işlemezler ve hakeza bu toplumlara ait insanların birçoğu da soykırım faili değildir. Bunlar "olağanüstü kötülük"ten doğan eylemlerdir ve anormal dönemlerde vuku bulur. Bu çalışma söz konusu yaklaşıma itiraz ediyor ve etnik temizlik ve soykırım gibi kitlesel katliamların "sıradan" ve "normal" insanlar tarafından da işlenebileceği iddiasını taşıyor. Burada söz konusu kişilerin sıradanlığından kasıt işledikleri ve ortağı oldukları suçun niteliğini algılama biçimleri ve buna yönelik tavır alışları.

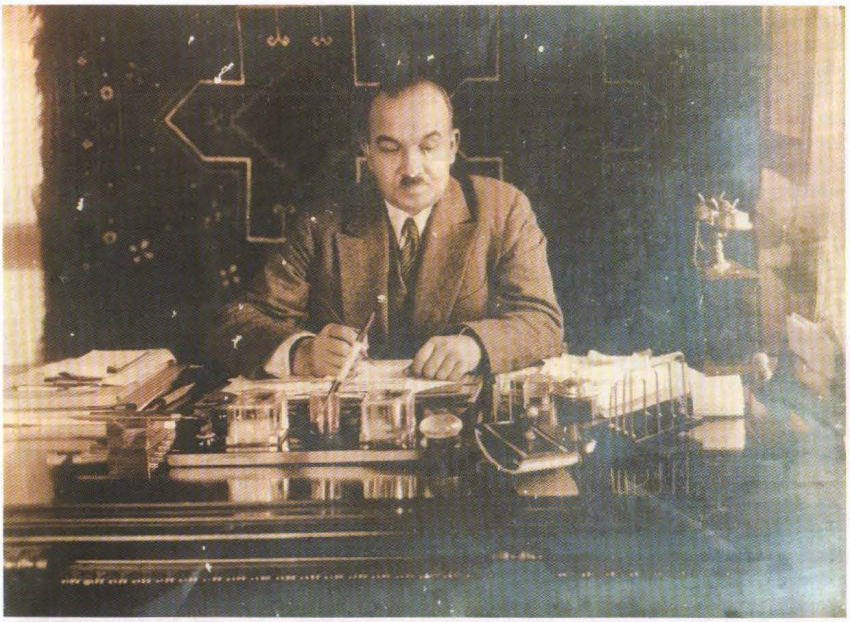
Ümit Kurt, *Antep 1915-Soykırım ve Failler*, İletişim Yayınları (1. Baskı, Eylül 2018)

Ermeni Soykırımı'nın tarihyazımı açısından merkeze odaklanan genel bir anlatımın olanakları ve sınırları nelerdir?

Ermenilerin topyekûn imhası modern tarihte ilk defa bir hükümetin vatandaşı olan belirli bir grubu siyasi bir problem olarak mülahaza etmesi ve bu problemin söz konusu grubun ortadan kaldırılmasıyla çözüme kavuşacağına inanmasıdır. Bu pek tabii söz konusu iktidarı elinde tutan aktörlerin yaptığı bir seçimdir, tercihtir. Bu noktada hükümetten ne kastettiğimizi somutlaştırmakta fayda var. Ermeni Soykırımı dendiğinde Osmanlı hükümeti ifadesi yalnızca o dönem merkezi otoriteyi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası'nı, onun mensuplarını veya bu partinin teşkil ettiği iktidar bloğunu kapsamamakta. Söz konusu merkezi otoritenin vilayetlerdeki, sancaklardaki, mutasarrıflıklardaki ve kasabalardaki sivil ve askeri bürokratları ile buralardaki eşrafın temsil ettiği yerel elitlerden müteşekkil başka bir iktidar bloğu da bulunmakta. Esas itibariyle yerel düzlemde iktidarı elinde tutan ve merkezi otoritenin siyasalarına yön veren bu aktörlerdi. Ermeni Soykırımı'nın gerçekleşmesi sürecinde bu unsurların rolü çoğu zaman merkezi otoriteden daha aktif, etkin ve işlevsel olmuştur. Ermeni Soykırımı'nı merkezi hükümetin veya merkezden hareket eden bir güç odağının verdiği kararın pürüzsüz ve kusursuz bir biçimde uygulanması olarak değerlendiren yaklaşımlar bu olayın yerel inisiyatiflerin hayati derecede rol oynadığı son derece karmaşık, birbiriyle tutarsız eylem repertuarlarından müteşekkil bir süreç olduğu gerçeğini gözden kaçırıyorlar. Bu dönemi çalışan tarihçilerin ve araştırmacıların Ermenilerin imha edilmesi gibi oldukça girift bir tarihsel sürecin farklı aşamalarında yer alan faillerin davranışlarının karmaşık ve ihtilaflı boyutlarına odaklanmaları gerekiyor. Bunu yaparken, kurbanlar ve failler arasındaki Primo Levi'nin imlediği "gri bölge" Ermeni Soykırımı özelinde de ihmal edilmemesi gereken önemli bir nokta. Ermeni Soykırımı yelpazesi geniş bir failler grubu tarafından gerçekleştirilmiş kitlesel bir katliamdır. Bu kolektif suça dahil olan bireyler koşullar ne olursa olsun kendi kararları doğrultusunda bu cinai eylemlere iştirak etmişlerdir. Bu nedenle bu noktada bireysel sorumluluk esastır. Bu kırımın yalnızca İttihat ve Terakki'nin başını çektiği bir grup tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmek her şeyden önce olayın kitlesel boyutunu ve bu suçlara kendi iradeleriyle katılmış insanların bireysel ve kolektif sorumluluklarını göz ardı etmemize neden olur. Bu minvalde, odak noktamızı İttihat ve Terakki elitlerinden sıradan faillere doğru değiştirerek yeni bir paradigma geliştirmek gerekiyor. Zira bu soykırımın sorumluluğu sadece merkezi hükümet ve İttihat ve Terakki elitleri ile sınırlandırılamaz. Ermeni Soykırımı irrasyonel bir ırkçı nefret motivasyonuyla değil; oldukça kompleks ideolojik, politik ve ekonomik saiklerle gerçekleştirilmiştir.

İttihat ve Terakki elitleri derken de aynı amaca aynı yöntemlere ulaşmayı hedefleyen bir insan grubundan mı bahsediyoruz?

Ben gerek İttihat ve Terakki Partisi'ni teşkil eden unsurların, gerekse partinin Merkez Komitesi üyelerinin 1915-1917 süreci başta olmak üzere imparatorluğun kaderine dair farklı

Ali Cenani Ticaret Bakanıyken, İstanbul 1924

HarunCenani arşivinden

gündemleri ve pozisyonları olduğunu düşünüyorum. Zaten olması gereken de budur. Son derece farklı politik, kültürel ve etnik arka planları olan bu aktörleri "merkezi iktidar" gibi monolitik ve durağan bir kalıba sokmak soykırım gibi bir şiddet olayını anlamamızı ve geçmişte olmuş bir vakayı yeniden kurgulamamızı ve yorumlamamızı zaten zorlaştırıyor. Soykırım söz konusu karar alıcı aktörler için masada duran siyasalardan sadece bir tanesiydi. Bunu tercih etmeyebilirlerdi. Ancak savaş başta olmak üzere birçok farklı dinamik onlara bu yönde bir karar alma, böyle bir seçim yapma alternatifini sundu. Buradaki temel mesele aksiyonun kendisidir. Söz konusu aksiyonun adı, varlığınıza tehdit olarak gördüğünüz bir grubu sizin için etkisiz ve tehdit teşkil etmeyecek bir duruma getirmek yani imhadır. İmhanın soykırımcı bir nitelik kazanması, ilgili şiddet aksiyonlarının radikalleşmesi ve dozajını artırmasıdır. Bu aksiyonu gerçekleştirenleri, bu edimleri yerine getirenleri merkezi de olsa yerel de olsa aynı kalıbın içinde koyarak değerlendiremezsiniz. Bunun yanında bir de mağdur/kurban olan grubun siyasi temsilcileri ve karar alıcılarının da pozisyonlarını, stratejilerini, tavırlarını ve bunlar arasındaki güç ilişkilerini göz önünde bulundurmanız gerekiyor. Fail ve kurban grupları arasındaki etkileşimleri, huzursuzlukları, anlaşmazlıkları ve bütün bunların sonucunda almış oldukları kararların niteliğini ve onları bu kararları almaya iten süreçleri dikkatli tarihsel okumalara tabi tutmamız lazım. Aksi takdirde Ermeni Soykırımı'nı mümkün kılan dinamikleri anlamamız hakikaten zorlaşır. Zira karşımızda başta Holokost, Kamboçya ve Ruanda olmak üzere bunlarla karşılaştırıldığında gerçekleşebilme ihtimali ve beklentisi en düşük olan bir soykırım vakası bulunmakta.

Merkezden birçok vilayete açık ve net bir imha emri gönderilmiş bile olsa bir tarihçi olarak benim açımdan esas olan bu emrin ilgili kişi, kurum ve gruplar tarafında nasıl karşılandığı, buna nasıl tepki verildiği ve buna göre nasıl bir pozisyon alındığıdır. Bunu anlayabilmenin tek yolu olay mahalline inmek yani yerele odaklanıp, buradaki aktörlerin birbirleriyle olan iletişim ve etkileşimlerine, her bir grubun siyasi gündemine göz atmaktır. Bizim işimiz soykırımın olup olmadığını göstermek, bunu ispat etmek olmamalı. Tarihçi olarak tek görevimiz, olmuş olanı bütün değişkenleri, mevcut bütün anlatıları ve kaynakları dikkate alarak ortaya koymak olmalı.

Daha geniş bir perspektiften bakarsak, Ermeni Soykırımı çalışmaları şiddet ve diğer soykırım literatüründe nerede duruyor?

Diğer soykırım olaylarıyla karşılaştırıldığında, Ermeni Soykırımı'nın mikro ölçekte yeterince çalışılmadığını düşünüyorum. Yani olayın gerçekleştiği mahallerde nasıl husule geldiği, soykırıma cevaz veren, onu mümkün kılan unsurların nasıl temayüz ettiği, soykırım yapmaya karar verenleri bu noktaya getiren motivasyonların ve süreçlerin neler olduğu ve Osmanlı Ermenilerinin başına bunlar gelirken Rus Çarlığı'nda ve Avusturya-Macaristan gibi imparatorlukların bünyesinde bulunan farklı etnik gruplara karşı uygulanan şiddet politikalarının aynı iklimden beslenip beslenmediğinin karşılaştırmalı bir gözle analizi gibi çeşitli konular hala araştırılmayı bekliyor. Şöyle bir örnek

Garouj Karamanukyan ve ailesi, Antep

Mihran Minasyan arşivinden

vereyim: Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Çarlığı Alman, Yahudi ve Müslümanlar başta olmak üzere etnik olarak Rus olmayan kendi vatandaşlarını "düşman/yabancı vatandaş" kategorisi altında değerlendirip adeta bir etnisite rejimi uygular. Bu rejim tamamıyla ayrımcı, ayrıştırıcı ve yıkıcı şiddet içeren politikaları haizdir. Ancak yalnızca Osmanlı İmparatorluğu bu yıkım dinamiğini soykırıma kadar götürmüştür. Bunun yanında Avusturya-Macaristan Devleti askeri güvenlik bahanesiyle birçok cinayetler gerçekleştirmiştir ancak bunlar hiçbir zaman soykırımsal sonuçlar doğurmamıştır. Bunun gibi karşılaştırmalı analizlerin yeni araştırma konularına kapı açacağına inanıyorum.

Tabii buradaki önemli handikaplardan bir tanesi Ermenice bilen araştırmacıların sayısının az olması, Osmanlı ve Genelkurmay arşivlerinde örneğin emval-i metruke başta olmak üzere tehcire ilişkin bazı kataloglarda yer alan belgelere erişimin olmaması. Bunun yanında benim gördüğüm önemli dezavantajlardan bir tanesi Holokost, Kamboçya, Ruanda ve Bosna gibi örneklerle karşılaştırıldığında Ermeni Soykırımı'nda tanıklıkların son derece sınırlı ve faillerin neredeyse tamamının ölmüş olması. Bu durum bizim bilhassa soykırım sürecine iştirak edenleri harekete geçiren itkileri tespit etmemizi zorlaştırıyor. İlaveten, Ermeni meselesini çalışan tarihçilerin ve araştırmacıların özellikle geç dönem Osmanlı tarihçilerinin sürekli bir belge yığını üzerinden bu konuyu ele almaya çalışıp meselenin kolektif şiddet veçhesini dikkate almamaları gibi bir durum da söz konusu. Kitlesel şiddet literatürünü işin içine katmadan ne 1894-97 Katliamları'nı, ne 1909 Adana Pogromu'nu ne de 1915'i bütünüyle değerlendirebilirsiniz. Şiddetin gündelik hayatımızın bir parçası olduğu gerçeğini akılda tutmamız gerekiyor. Kolektif şiddet meselesinin sosyal ve politik gündelik hayatın tarihi gibi alanlardan soyutlanması, hatta bazı çalışmalarda sadece belgeler üzerinden hareket edip, olayın toplumsal mekanizmalarının açıklanmaması Ermeni Soykırımı çalışmalarının temel eksikliklerinden.

Son olarak bir de işin psikolojik tarafı bana göre hep gözden kaçırılıyor. Ne demek istiyorum bir örnekle ifade edeyim: Osmanlı Balkan Harbi'nden yenik çıktığında, Bulgarlara ve Yunanlılara esir düşmüş çok sayıda İttihatçı vardı. Bahaddin Şakir de Bulgar zindanlarında çok ağır işkencelerden geçmiş ve burada esir hayatı yaşamıştır. Mayıs 1913'te serbest bırakıldığında onun için artık hiçbir Hristiyan unsurun Osmanlı topraklarında yaşamaya hakkı yoktur. Ermenilerin imhası sürecinde belki sahada en aktif rolü oynayan bu failin neden birer acımasız katile dönüştüğünü açıklamaya çalışırken bu tür psikolojik faktörlerin üzerine de kafa yormamız gerekir diye düşünüyorum.

Failler üzerine yapılan çalışmalara bakınca akla gelen ilk örnek tabii ki Holokost literatürü. Ancak faillerle halen konuşulabilen ve böyle çalışmaların yapıldığı Ruanda, Bosna ve Endonezya gibi örnekler de bu anlamda önemli. Sizce bu soykırımlara dair çalışmalar bize Ermeni Soykırımı'na dair neler öğretiyor?

Bu örnekler bize yerel dinamiklerin ne kadar önemli olduğunu; şiddetin dalgalar halinde nasıl tabana yayıldığını; sosyo-politik koşulların yıkıcı bir şiddet ortamının koşullarını nasıl hazırladığını; şiddet uygulayan aktörlerin/faillerin çeşitliliğini, normalliğini, sıradanlığını; birbirini

tanıyan, birbirine akrabalık ve komşuluk bağlarıyla bağlı olan sıradan ve normal insanların nasıl birbirini imha edecek noktaya gelebileceğini hem makro hem mikro ölçeklerde ortaya koyuyor. Bu bağlamda Ermeni Soykırımı'nın daha iyi anlaşılması ve açıklanması açısından bu örneklerin turnusol kağıdı işlevi görebileceğini ileri sürmek mümkün. Aslında cevabını aradığımız sorular oldukça basit: soykırım neden ve nasıl olur? Ancak meseleyi bu noktada karmaşıklaştıran şiddetin kompleks doğası ve içeriğidir. Soykırımı Talat, Enver, Cemal, Bahaddin Şakir, Dr. Nazım vb. aktörlerin gerçekleştirdiği bir olay olarak ele alan; bunu bir toplumsal mühendislik ve Türkleştirme-İslamlaştırma süreci çerçevesinde gören; sürekli belgeler üzerinde bir yıkım olayını kanıtlamaya girişen çalışmaların miadını doldurduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bahsi geçen örneklerle Ermeni Soykırımı literatürünün kurabileceği her diyalog ve iletişim söz konusu şiddetin karmaşık içeriğini gösterebilmek açısından son derece önemli.

Son olarak, Ermeni Soykırımı'nın gelişen literatürünün Osmanlı, Cumhuriyet ve Orta Doğu tarihçiliğinin gündemini ve seyrini nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

Ben Osmanlı-Türkiye tarihi açısından 1912-1922 dönemini kolektif/yıkıcı şiddet sarmalının en uzun 10 yılı olarak tanımlıyorum. Avrupa'daki topraklarının neredeyse tamamını kaybeden ve parçalanmaya başlayan bir imparatorluk, bu imparatorluğun Lozan'dan beri hukuki planda azınlık olarak nitelendirilen unsurlarının zorla yurtlarından edilmesi ve büyük ölçüde yıkımı, İttihatçı kadroların Anadolu'nun bütün sathına yaydığı ve yereldeki aktörlerin desteği ve yardımıyla gerçekleştirdiği kitlesel şiddet eylemleri ve bu topyekün kırım ve yıkım üzerinden yükselen bu şiddet sarmalını miras alan yeni ulus devlet. Bugün klasik anlamda Amerika ve Avrupa'da Orta Doğu tarihine giriş dersi veren tarihçilerin okuma listesine baktığınızda Osmanlı'yı saran şiddet dalgasının ürünü olan bu olayları içermeyen bir liste bulmamanız mümkün değil. Klişe bir söylem olacak biliyorum ancak yine de altını çizmekte fayda var: Orta Doğu'nun şekillenmesi, bu coğrafyada yaşayan toplulukların ulus devlet olma süreçleri, devlet-vatandaş ilişkileri, merkezi ve yerel siyasi elitlerin şekillenmesi gibi bütün süreçler Ermeni Soykırımı, Süryanilerin imhası, Osmanlı Rumlarının kovulması, bunun yanında Balkanlar'da ve Kafkasya'daki Müslümanların maruz kaldığı şiddet olayları da dahil olmak üzere Orta Doğu'nun her anlamda kaderini belirlemiştir. Bugün bu mecrada çalışan tarihçiler tam da bu saiklerle Osmanlı'da kitlesel şiddet meselesini ciddi şekilde, farklı kaynakları kullanarak karşılaştırmalı bir perspektifle çalışmaktadır. Bunun Osmanlı, Çarlık Rusya, Avusturya-Macaristan gibi çok uluslu ve çok dinli yapıların bilhassa imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde arka bahçelerinde nasıl şiddet tarlaları ektiğini anlamak açısından önemli olduğunu düşünüyorum. Bugün Orta Doğu, post-Ottoman yani Osmanlı sonrası bir tarihsel izleğin parçası olmakla birlikte aynı zamanda post-genocide yani soykırım sonrası bir tarihsel bağlamın da önemli bir dinamiğidir, bu sürecin ayrılamaz bir bütünüdür. Bana göre en azından bütüncül ve global tarih bağlamında Orta Doğu'yu anlamak isteyen tarihçilerin bunu göz önünde bulundurması esastır. Geldiğimiz noktada Orta Doğu'da IŞİD olgusunu, Ezidi Soykırımı'nın tarihsel öncellerini indirgemeciliğe kaçmadan anlamak ve açıklamak için Osmanlı'daki şiddet sarmalına ve bunun ortamını hazırlayan süreçlere, mekanizmalara, karar alıcı aktörlere ve dinamiklere göz atmak önemli bir tarihsel metodolojidir. Cumhuriyet tarihi açısından da bu böyledir. İmparatorluk ve Cumhuriyet arasındaki süreklilikler ve kopuşlar tarihçilerin malumu. Ancak bence burada dikkat etmemiz gereken nokta bu iki sürecin kendi içinde barındırdığı mikro anlatılar ve mikro tarihlerdir. Bilhassa Cumhuriyet tarihi özelinde gündelik hayatın farklı veçhelerini odağına alarak global, ulusal ve yerel tarih anlatıları arasında diyalog kurabilen çalışmaların önemli olduğunu düşünüyorum. Ermeni Soykırımı'nın bu anlamda bu tür anlatılara kapı aralayan boyutları olduğu kanaatindeyim.

Ticaret Bakanı Ali Cenani'nin (sol ön sırada elinde bastonu olan) 1924 Gaziantep Ziyareti.

Hafit İbrahim Yakar arşivinden

II. MEŞRUTİYET'E AMERİKA'DAN BAKIŞ: *NEW YORK TRIBUNE* GAZETESİNDE OSMANLI DEVRİMİ

PELİN HELVACI

20. yüzyılın başında Rusya ve Orta Doğu'da siyasi rejimler değişmekte, uzun yıllardan beri işlevsel olmayan anayasalar yeniden ilan edilerek parlamentolar yeniden açılmaktadır. Böyle bir siyasi iklimde Abdülhamit'in 33 yıl anayasasız sürdüğü hükmün bitişini ve yeni Anayasanın mecburen ilanını Makedonya İsyanı üzerinden okuyan Amerikan basınının önde gelen gazetesi New York Tribune, *Jön Türkler ile Abdülhamit arasındaki siyasi mücadeleye dikkat çekerek artık yeni bir dönemin başladığının altını çizmiştir.*

GİRİŞ

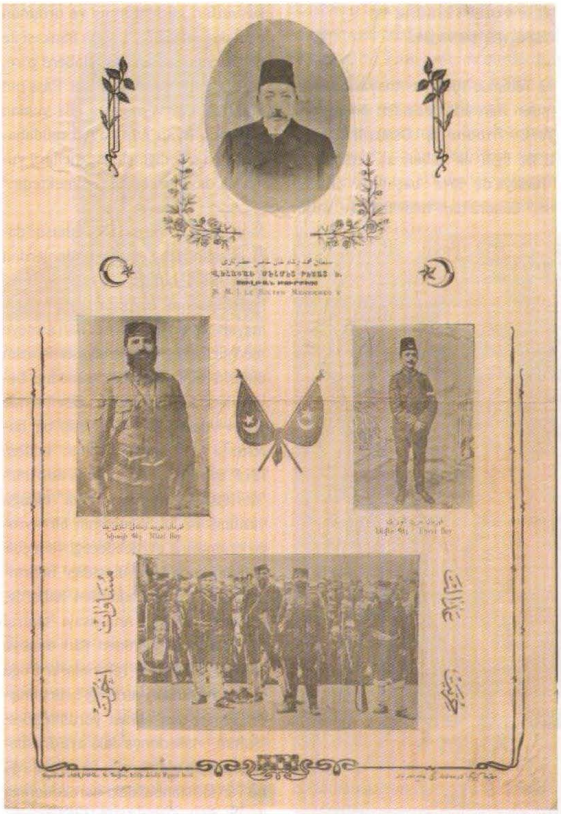
II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimi, toprak kayıpları ve devletin itibar kaybetmesinin yanında Osmanlı Devleti'nin komşuları Rusya'da 1905 yılında, İran'da 1906 yılında açılan parlamentolar Jön Türkler'in anayasa arayışlarını hızlandırmıştır. İngiliz Kralı Edward ile Rus Çarı Nikola'nın 9-11 Haziran 1908'de Reval görüşmesiyle Osmanlı topraklarının parçalanacağı beklentisinin ağırlık kazanması üzerine Jön Türkler, anayasal yönetime geçmek için Makedonya'daki III. Ordu ile isyan başlatmışlardır.[1] İstanbul tarafından isyanı bastırmak üzere gönderilen Şemsi Paşa'nın suikaste uğraması ve isyanın yayılması üzerine 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ikinci defa ilân edilmiştir.

Bu gelişme, yabancı basın tarafından yakın bir şekilde takip edilmiştir. Anayasanın uzun ömürlü olup olmayacağı, II. Abdülhamit'le Jön Türkler arasındaki iktidar mücadelesi ve devrimin gelişim süreci bu dönemde dış basında başlıca ele alınan konulardır. Yüzyılın başından itibaren yalnızca ekonomik nüfuzunu değil; parlamento, demokrasi, çoğulculuk ve ifade özgürlüğü gibi değerleri de ön plana çıkaran Amerikan yönetimi ve basını, Amerika kıtasındaki, Avrupa'daki ve Orta Doğu'daki bu yöndeki hareketleri dikkatle izlemiştir. New York merkezli Amerikan basınında da Osmanlı Devrimi, yabancı haberler sayfasının ilk konularından biridir. Anayasanın yeniden ilân edilmesi, *The Sun*, *New York Tribune* ve *New York Times* gibi önde gelen gazetelerde geniş yer bulmuştur. Diğer gazetelerden farklı olarak, *New York Tribune*'da devrimin hemen öncesinde, 23 Temmuz 1908'de başlayan haberler, özellikle ilk hafta fikir yazıları ve yorumlarla zenginleştirilerek Osmanlı Devleti hakkında hiçbir bilgisi olmayan okurun anlayacağı bir dille kaleme alınmıştır. Bu haberlerde, Tanzimat Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin geçirdiği reform süreci anlatılırken, fikir yazılarında gelecekle ilgili beklentiler yer almakta, başta sultan olmak üzere yönetici kademedeki isimler ve siyasi duruşları hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Bu haberler şu başlıklar altında toplanmıştır: Devrimin nedeni, başlangıcı ve kısa vadeli sonuçları; Osmanlı Devleti'ndeki dönüşümün dış basına yansıması ve bölgeyi bilen Amerikalı devlet adamları ile misyonerlerin yorumları. Bu haber, yazı ve yorumlar, Amerikan kamuoyunun II. Meşrutiyet hakkında doğrudan haber almasını sağlarken Amerikalı gazetecilerin beklenti ve öngörülerini göstermektedir.

DEVRİMİN NEDENİ, BAŞLANGICI VE KISA VADELİ SONUÇLARI

1870'lerden itibaren Makedonya'nın içinde olduğu Vilayat-ı Selase olarak bilinen Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde, gayrimüslim tebaanın hakları Rusya ve Avrupa tarafından sık sık gündeme getirilmiş, Osmanlı yönetiminden Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesine göre reform yapması talep edilmiştir. Bölgede nüfuzunun artmasını hedefleyen Rusya ile Osmanlı Devleti'nin savaştığı 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra, Batı da Balkanlar'daki gelişmeleri yakından izlemiş, zaman zaman bölgeye müdahale etmiştir. İlk müdahale, savaşın sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması (1878)'nın gözden geçirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu antlaşma ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlık kazanmış, Tuna'dan Ege Denizi'ne kadar Büyük

Bulgaristan Prensliği kurulmuş, Makedonya da bu prensliğe bağlanmıştı. Rus etkisinin artması demek olan bu antlaşmayı Batı kendisine tehdit olarak görmüş ve Berlin'de bir konferans toplanmıştı. Bismarck'ın başkanlığında toplanan Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın katıldığı Berlin Konferansı'nda Ayastefanos Antlaşması geçersiz sayılmış, yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Berlin Antlaşması'na göre Bulgaristan üçe bölünmüş, Tuna vilayeti Bulgaristan Prensliği'ne bağlanmış, güney bölgesi Doğu Rumeli adı altında özerk bir eyalet haline getirilmişti. Makedonya ise reformlar yapılması şartıyla Osmanlı idaresine bırakılmıştı.

II. Meşrutiyet Propaganda Afişi

Atatürk Kitaplığı Belediye Muteferrik Evrak Demirbaş No: Bel_Mtf_000705

Makedonya'daki ilk reformlar 1896'da gerçekleşmiş, Edirne vilayeti idari teşkilatının Rumeli ile birleştirilmesi kararı alınmış, harap kiliselerin tamiri ile adli, idari ve mali meseleler için atanan müfettişlerin görevleri belirlenmiştir. Reformlar arasında jandarmaya yüzde on oranında gayrimüslim tebaanın dâhil edilmesi, okulların yenilenmesi ve yenilerinin açılması, yol, köprü vb. bayındırlık işlerinin gerçekleştirilmesi, zirai ıslah için ödeme yapılması, aşar vergisinin yeniden düzenlenmesi ve adil vergi paylaşımı gibi konular yer almaktadır.[2] Eylül 1902'de başlayan ve Kasım ayının ortasında bastırılan Cuma-i Bala Ayaklanması sonrası Batı'nın bölgeye müdahalesini engellemek için II. Abdülhamit Makedonya ve İstanbul'da iki komisyon oluşturmuş, "Rumeli Vilayatı Hakkında Talimat" adıyla iki ana ve dört alt başlık altında 18 maddelik yeni bir düzenleme hazırlanmıştır. Türk, Bulgar, Rum, Arnavut, Sırp ve Ulahların yaşadığı bölgeyi yönetmek için bir Rumeli Vilayeti Umumi Müfettişliği kurulmuş, başına Hüseyin Hilmi Paşa tayin edilmiştir.[3] Müfettişliğe verilen talimatta valilere ticaret, ziraat, bayındırlık ve maarif işlerinin geliştirilmesinde kesin yetkiler verilmiş, bölgede idari işlerin daha hızlı yürütülebilmesi için kaymakamlıklar oluşturulması kararı alınmış, gayrimüslimlerin mali ve idari mevkilerdeki sayılarının artırılması, memur kadrolarının ehliyetli kişilerden oluşturulması, adli konularda adaletin sağlanması, vilayet gelirlerinin yüzde beşinin kamu yararına yatırımlara dönüştürülmesi için ayrılması gibi kararlar alınmıştır.[4]

Bu kararlarla bazı olumlu ilerlemeler kat edilmişse de, reform programını Batı ve Bulgaristan onaylamamış, bunun üzerine 1903'te Rusya ve Avusturya tarafından yeni bir plan hazırlanmıştır. Hükümet tarafından kabul edilen reformlar Makedonya'nın özerkliğini hedefleyen Makedon İhtilal Örgütü tarafından yeterli görülmeyince İlinden İsyanı başlamıştı. İsyan üzerine Rusya ve Avusturya-Macaristan yeni reform paketi hazırlamış, bu paketi büyük devletler de onaylamıştı. Buna göre, Avrupa'dan askeri ve sivil temsilciler Osmanlı Müfettişliği ile beraber çalışacaktı. Bu dönemden itibaren bölgede Bulgar ve Rum çetecilik faaliyetleri hız kazanmış, 1906'da Makedonya'daki Müslümanları savunmak üzere bir araya gelen Jön Türkler, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuştu. Cemiyet, 1907'de Paris'teki Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşerek Makedonya'daki çetelerle bağlantı sağlamış ve Makedonya'daki İkinci Ordu ile Selanik'teki Üçüncü Ordu'daki birçok subayı Jön Türk hareketine kazandırmıştı. Haziran 1908'de İngiliz ve Rus hükümdarlarının Reval'de bir araya gelerek Makedonya'da Osmanlı hâkimiyetini ortadan kaldıracağını iddia eden yeni bir reform paketi hazırlamaya başlamaları, Jön Türkleri Osmanlı Devleti'nin haklarını korumakta yetersiz kaldığını düşündükleri II. Abdülhamit rejimine karşı isyana sevk etmişti. İsyan, 24 Temmuz 1908'de Anayasanın yeniden ilân edilmesiyle sonuçlanmış ve II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır.[5]

NEW YORK TRIBUNE VE OSMANLI DEVRİMİ

24 Temmuz 1908'de Anayasanın yeniden ilân edilmesinden önce, *New York Tribune*'da Osmanlı Devleti ile ilgili ilk haber, 23 Temmuz'da "Türkiye'de Kriz" başlığıyla çıkmıştır.[6] Londra'dan bildirilen ve yarım

II. Meşrutiyet Kartpostal

İ.B.B. AtatürkKitaplığı Sayısal Arşivve e-Kaynaklar http://katalog.ibb.gov.tr/yordambit/yordam.php?-ac-arama&z&demirbas=Krt012074

sütunda verilen haberde, devrimin asıl nedeninin ordunun içine düştüğü mali durum ve askerin yaşam koşulları olduğu söylenmektedir. Gazete, Manastır'daki isyancıların Jön Türkler'in propagandasının etkisi altına girdiğini yazarken, Jön Türkler'in amaçlarını anayasal yönetim ve Avrupa'nın Makedonya'ya müdahalesine karşı çıkmak olarak belirtir. Habere göre, gizli çalışan Jön Türkler'in tüccar ve bürokrat olmak üzere her sınıftan destekçileri olmakla birlikte hareketin bir lideri yoktur. Gazete, sultanın anayasayı ilân etmesini beklemenin umutsuz olduğunu belirtirken, Jön Türkler'in sultanı hal ederek anayasal yönetime geçmeyi hedeflediğini yazmaktadır.[7] Sultan ise bu isyana bazı manevralarla karşılık vermektedir. İsyancılara karşı İstanbul'daki subayları terfi ettirmiş, Anadolu'daki askeri kuvvetleri güçlendirmiş ve ordunun mali durumu için Osmanlı Bankası ile görüşmeye başlamıştır. Habere göre, yeni atadığı Sadrazam Sait Paşa'nın ufak tavizler vermesine göz yuman sultanın, isyan Avrupa'nın müdahalesini engellediği için isyancılara yumuşak davranacağı beklenmektedir.[8]

New York Tribune'de, Manastır'daki isyanın daha önce görülenlerden daha ciddi olduğu, "siyasi devrimi" hedeflediği ve "özgürlük sevdalısı" olmayan Sultan'ın anayasa ilân etmeye mecbur kaldığı ama Anayasanın uzun ömürlü olmasının beklenmediği belirtilmektedir. Osmanlı Devleti'nde görev yapmış Amerikalı eski bir bürokrata ait olduğu tahmin edilen, I.N.F. imzasıyla çıkan yazıda devrimin "devletin içinde bir komedi" olduğu yazılmış ve "bu komedinin bir Avrupa dramasına evrilebileceği ve hiçbir ülkenin buna hazır olmadığı" belirtilmiştir.[9] Paris'ten bildirilen haberde, sultanın "hayalet" Anayasayı "teatral bir gösteriyle" yeniden ilân etmeye mecbur kaldığı ve reformlarla Doğu sorununa bir son vereceği belirtilmiştir. *Tempa*'den alınan yoruma göre: "Sultan, Makedonya'daki ayaklanmayı geçmişte olduğu gibi bastırabilirdi, ne var ki İstanbul'daki hareketlenme ile iki ateş arasında kalacağını gördükten sonra Anayasayı ilân etmekten başka çaresi kalmamıştı."[10]

Bu görüşün karşısında Anayasanın kalıcı olacağını düşünenler de vardır. Örneğin devletin içerde ve dışarda birçok olayla mücadele ettiğini yazan ve anayasanın ilân edilmesini "kısmet" olarak değerlendiren bir yazar, İngiliz Kralı John'un da Magna Carta'yı isteksiz imzaladığını hatırlatarak Osmanlı Anayasası'nın da "topallamaya" rağmen kalıcı olmasının beklendiğini yazmaktadır.[11] 23-24 Temmuz 1908'de başlayan Anayasanın ilân edilmesi, ilk aşamada ciddiye alınmamış, Makedonya'daki isyan merkeze alınarak sultanın bunu kolaylıkla bastıracağı düşünülmüş, yeni yönetimin de uzun ömürlü olmayacağı öngörülmüştür.

Sultan, isyanı bastıramasa da isyanın yankısını ve önemini bazı manevralarla azaltmaya çalışmaktadır. Kısa vadede görülen sonuçlar olarak nitelenebilecek bu manevraların başında sansürün kalkması ile görevden almalar ve yeni atamalar gelmektedir. *New York Tribune*'da sansürün kalkması hakkında şunlar denmiştir:

> Yirmi yıl boyunca haberden reklâma, her kelimede sansüre uğrayan basına gece yarısı "sultanın inayetiyle" sansürün kaldırıldığı bildirilmiş, basın yayın organlarına bundan sonra istediklerini yazabilecekleri söylenmişti. Ayrıca, her mektubu ve konuşmayı not eden jurnalciler de kovulmuş, onların başındaki İzzet Paşa (1852-1924) da "Arap çöllerinde küçük bir göreve" sürülmüştür.[12]

Gazetedeki habere göre, Hicaz Demiryolu Komisyonunun başına getirilen İzzet Paşa, Tarabya'daki Alman Büyükelçiliğine sığınmış, bir tekneyle denize açılarak, buradan İngiliz yük gemisi Maria'ya geçmiştir. Jön Türkler, İngiliz Büyükelçiliğine başvurarak Akdeniz'de seyreden Maria'yı durdurmak ve İzzet Paşa'nın teslimini istemiştir.[13]

En önemli değişiklik ise Sadrazam Ferit Paşa (1851-1914)'nın görevden alınarak, yerine (Küçük) Sait Paşa (1840-1914)'nın getirilmesidir. Sadrazamlıktan alınan Avlonyalı Ferit Paşa, 1902'de Makedonya isyanı sonucu oluşturulan Rumeli Islahat Komisyonu Başkanı'dır. Ocak 1903'ten itibaren sadrazam tayin edilen Paşa, meşrutiyetin ilânından iki gün önce sadrazamlıktan azledilmiştir. Anayasa taraftarı olan Paşa, bir süre Ayan Meclisi üyesi olduktan sonra 31 Mart Olayı'na kadar İzmir Valisi olmuştur.[14] Avlonyalı Ferit Paşa'nın yerine getirilen Sait Paşa ise anayasanın ilânından hemen önce, 22 Temmuz'da yedinci kere sadrazamlığa atanan deneyimli bir devlet adamıdır.[15] Bu süreçte, henüz siyasi sorumlu olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahsedilmemekte, devrimin arkasında "her kademedeki disiplini ve düzenli organizasyonu göz alan" ve "Mithat Paşa'nın izinden

giden" Jön Türkler'in olduğunun tahmin edildiği belirtilmektedir.[16]

DIŞ HABERLER VE YORUMLAR

New York Tribune'da Fransız, İngiliz, Alman, Rus ve Amerikan basınının başta Makedonya sorunu olmak üzere, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler hakkındaki yorumlarına geniş yer verilmiştir. Genelde Dış Politika sayfalarında yer alan haber ve yorumlarda birkaç cümleyle devletlerin resmi yorumları ve devrimden beklentileri özetlenmiştir. Buna göre, Fransız Dışişleri Bakanlığı, Avrupa'nın Jön Türkler'e karşı "iyi niyetli" tarafsızlık göstermesi ve herhangi bir gücün bu durumdan istifade etmemesi gerektiğini düşünmektedir.[17] İngiltere'de, Makedonya sorunu Avam Kamarasında görüşülmüş ve Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, sorunun Türkler tarafından çözülmesinden memnuniyet duyduğunu ve Avrupa'nın en çürümüş ülkesinin kendisini yenileme şansı elde ettiğini söylemiştir.[18] İngiliz basını, İstanbul'a büyükelçi atanan Sir Gerard Lowther'ın coşkuyla karşılanmasına değinse de bunun İngiltere'nin Jön Türkler nezdinde saygınlık kazanması için yeterli olmadığını belirtmektedir.[19] *New York Tribune*'a göre, hazinesi boşalmış olan Osmanlı Devleti'ne İngiltere'nin vereceği borç daha güvenilir bir intiba bırakacaktır.[20] Devrimin başarılı olmayacağını öngören haber şöyle devam etmektedir: "Çok hızlı giden ve Abdülhamit'in fanatik düşmanlarını heyecanlandırmayı başaran Jön Türkler, seslerini bir müddet çıkardıktan sonra Sultan'ın eli tarafından sinek gibi ezileceklerdir."[21]

New York Tribune'a göre, Alman basını ise bu sürece olumlu yaklaşmaktadır. Berlin'den bildirilen haber, Osmanlı Büyükelçisi Tevfik Paşa'nın yorumuna dayanmaktadır. Anayasayı sevinçle karşılayan Paşa, Türklerin demokratik insanlar olduğunu ve ülkede aristokrasi bulunmadığını söylerken, yurtsever ordunun içerde ve dışarda barış tesis etmek için çalışacağından emin olduğunu ve gelecekle ilgili iyimser olduğunu

II. Abdülhamit'in Mabeyn Başkatibi ve hafiye örgütünün başı Arap İzzet Paşa (1852-1924)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_%C4%B0zzet_Holo_Pa%C5%9Fa#/media/File:Izzet_Holo_Pasha.jpg

belirtmiştir.[22] Köln'den bildirilen bir başka habere göre de, Alman resmi makamları, Osmanlı Devleti'nin barış ve düzeni sağlama yolundaki reformlarını desteklemektedir. *Cologne Gazette*'ten *(Kölnische Zeitung)* aktarıldığına göre, bu "hızlı ve kansız" devrim, Osmanlı halkının düzen arayışını göstermiştir ve bu sürecin başarılı olması için zaman tanınması gerekmektedir.[23]

Rus basınının devrimle ilgili görüşleri ise oldukça karamsardır. Devrimin Hristiyan tebaayı korumaktan uzak olduğunu ve ülkenin bütünlüğünü sağlamayı hedefleyen Jön Türkler'in bu adımının Makedonya'da reformun önünde engel oluşturacağını belirten Rus basınından *Rech*, Sultan'ın iradesini Çar'ın 30 Ekim 1906'da imzaladığı, parlamentonun açılmasını onayladığı bildiriye benzetmekte ve Sultan'ın ilk fırsatta reformları geri alacağını yazmaktadır.[24] Kuşkusuz bütün Rus basını bu şekilde düşünmemektedir. Örneğin *Novoe Vremya*, bu kötü gidişatı durdurduğu için Sultan'ı övmektedir.[25] Yine de Rusya'dan edinilen izlenime göre, Rus resmi makamları bu değişimle ilgili nasıl bir adım atacağına karar verememiştir ve iki devlet arasında barışın sağlanması en iyimser tahmin olarak görülmektedir.[26]

Amerikan Büyükelçisi Leishman da Makedonya'daki ayaklanmayı başından beri Dışişleri Bakanlığına rapor etmektedir. 24 Temmuz'da yazdığı raporda, Sultan'ın otuz yıldan fazla bir zamandan sonra Anayasayı ilân ettiğini ve seçimlerin yapılacağının duyurulduğunu belirten Büyükelçi, endişeli bir sükünetin olduğunu bildirmiştir.[27] 26 Temmuz'da *New York Tribune* da büyükelçiye dayanarak Makedonya'daki durumun ciddi olduğunu ve ordunun Anayasanın arkasında durduğunu yazmış; büyük çaplı bir ayaklanmadan söz edilemese de, İstanbul'dan gönderilen subaylara yönelik suikastlar işlendiğini belirtmiştir.[28] 28 Temmuz'da Dışişleri Bakanlığına yazdığı raporda ise Leishman siyasi suçlulara af ilân edildiğini bildirmiş, eski rejime karşı tatminsizliğin had safhada olduğu göz önüne alınırsa devrimin az kan dökülerek yapıldığını yazmıştır, Rapora göre, Anayasadaki boşlukların sultan ve parlamentonun otoritesini çatışır hale getirmesinden endişe duyulmaktadır. Sultan bazı nazırları de-

II. Meşrutiyet Kartpostal

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar http://katalog.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?arama&sdemirbas=Krt012101

İstanbul'daki Amerikalı Büyükelçi John George Alexander Leishman (1857-1924)

National Park Service, https://www.nps.gov/lefl/learn/historyculture/john-george-alexander-leishman.htm.

giştirse de, üzerinde devletin çöküşüne sebep olduğu düşünülen devlet adamlarının görevden alınması için büyük baskı vardır. Bu taleplerin karşılanmaması durumunda, zamanında baskıdan muzdarip olmuş kesimlerin her şeyi göze alacağı belirtilmiştir.[29] Bu arada Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt de Büyükelçi Leishman aracılığıyla sultana bir tebrik mesajı iletmiştir. Mesajında Osmanlı Devleti'nin anayasal yönetime geçmesinin mutlulukla karşıladığını belirtmiş, bu önemli adımın, var olan barış ve zenginliği artıracağını umut ettiğini söylemiştir.[30]

FİKİR YAZILARI VE YORUMLAR

Osmanlı Devleti'ndeki bu dönüşüm *New York Tribune*'daki fikir yazılarında derinlemesine incelenmiştir. Osmanlı Devleti hakkında hiçbir bilgisi olmayan okura hitap eden, Osmanlı reformlarının Tanzimat Dönemi'nden itibaren genel bir özetini vererek başlayan bu yorumlardan iki tanesi önemlidir. 2 Ağustos 1908'de bir misyoner ve eski bir büyükelçi (*ex-attache*) tarafından yazılanlar muhabirlerden farklı olarak "içerden" bilgi vermesi bakımından en dikkate değer olanlardır. Dış Politika sayfasının daha kapsamlı olduğu Pazar günü çıkan yorumlardan birincisi bir buçuk sütun tutmuş, yazar "Devrimin Başlangıcı", "Genç Türkler", "Sultanın Usta Manevrası", "Bu Gerçek Bir Devrim mi?" ve "Ulusun Geleceği" alt başlıkları altında devrimi değerlendirmiştir. İsmi verilmeyen yazarın uzun yıllar New York Tribune'un Yakın Doğu'daki temsilcisi olduğu, bölgeyi iyi tanıyan bir "gönüllü" (*misyoner*) olduğu belirtilmiş; yaptığı yorumların her zaman isabetli olduğu ve bölgenin siyasi, sosyal ve ekonomik durumuna hâkim olduğu vurgulanmıştır.[31]

Osmanlı Devrimi ile Avrupa'nın yeni bir olguyla karşılaştığını belirten yazar, bu değişime "büyük güçlerin" Makedonya'daki çatışmacı ortama müdahale etmek istemesinin neden olduğunu belirttikten sonra Jön Türkler'den bahsederek şöyle demektedir:

> Osmanlı Devleti'nde okuma yazma bilen hemen herkesin Sultan'dan nefret ettiği neredeyse kesindir. Otuz iki yıllık yönetimi boyunca, bu yönetimden nefret edenler, Genç Türkiye Cemiyeti altında bir araya gelmişlerdir. Lideri olmayan bu harekette yer alanlar, Sultan'ın yönetimi altında sürgüne gönderilenler, ceza alanlar ve hapse düşenlerden oluşmaktadır. Türkler, Ermeniler, Arnavutlar, Araplar ve Kürtlerden oluşan muhalifler geçen kış Avrupa'da toplanmış ve Abdülhamit'i devirmeyi ve Anayasayı ilân etmeyi hedeflemişlerdi.[32]

Makedonya'daki isyandan ve Sultan'ın arabulucu olarak Şemsi Paşa'yı "dağa" göndermesinden bahseden yazara göre, Anayasayı ilân etmekten başka çaresi kalmayan Sultan, kıvrak bir manevrayla Genç Türkler'in sloganını kendilerinden önce kullanarak kendisini "özgürlükçü sultan" mertebesine getirmiş ve dolaylı olarak Makedonya'ya İngiliz ve Rus müdahalesini de önlemiştir.[33] Yazar, şöyle devam etmektedir:

> Sultan'ın attığı bu adıma güvenmeyenler, onun 1876'da anayasayı yürürlükten kaldırdığını ve özgürlük taraftarlarını hapsettiğini hatırlamaktadır. Öyle ki, 1893'te Anayasanın bir kopyasını bulundurmak ve anayasa kelimesini kullanmak bile yasaklanmıştır. Bunları hatırlayanlar için anayasanın geleceğinin güvence altında olduğunu söylemek zordur. Birbiriyle kıyasıya mücadele eden iki güç karşısında, gelecek belirsiz olsa da, Avrupa'nın tanımlaması gereken yeni bir durum karşısındayız. Bir yandan "tebaasını çocukları olarak gören" Sultan başta olduğu sürece anayasal yönetimin devam edeceği şüphelyken, diğer yandan özgürlüğe doğru adım atılması gerektiği kesindir ama bunun ne kadar büyük bedelle olacağı henüz belirsizdir.[34]

New York Tribune'de aynı gün yayımlanan diğer yorum ise hem Osmanlı tarihine hâkimiyeti ve Avrupa'daki denge politikasına göre Osmanlı dış politikasını değerlendirmesi, hem de sarayın içinden bilgi vermesi bakımından muhabirlerin ve diğer yazarların seviyesiyle karşılaştırıldığında hayli yüksek bir seviyededir. Nitekim bu kapsamlı yorum, ismi verilmeyen eski bir ataşe (*ex-attache*) tarafından kaleme alınmıştır. Şehzade Reşat ile Şehzade Yusuf İzzeddin'in ve Bab-ı Âli'nin resimleriyle zenginleştirilen ve yarım sayfa tutan yorum, İran ve Mısır'da parlamentoların açılmasının tarihiyle başlayarak, "Doğu dünyasının en ilerlemeci devlet adamı" Mithat Paşa'yı merkeze koyarak I. Meşrutiyet tecrübesine değinmektedir. Yazara göre, İran ve Mısır ile kendisinin Avrupalı olduğuna inanan ama "Asyatik" olan Rusya'da da göstermelik olan bu anayasa ve parlamentolar, muhalefete yer açamamaktadırlar. Dolayısıyla İstanbul'dan gelen bu habere de ihtiyatla yaklaşılmalıdır. "Bu, 'ölü belgeden farksız' Anayasayı ilân eden Abdülhamit'in aydınlanma ve özgürlük sevdalısı olduğunu göstermemekte; tam tersi, Sultan'ın otuz yıldır karşılaşmadığı ciddi bir krizle karşılaştığını ve her şeyi göze alarak bu adımı attığını göstermektedir."[35]

Yazar, Sultan'ın bu adımı devrilme ve öldürülme korkusundan attığını söylerken "Altı yüz yıllık devlette doğal sebeplerle ölen sultanların sayısı dördü bulmaz." demektedir. Devletlerin birbirine olan düşmanlıklarını çok iyi bilen Sultan'ın denge politikasını uygulamakta

çok başarılı olduğunu yazan yazara göre Makedonya'daki reformlar için bastıran bu devletlere karşılık, arkasında Kaiser'in ve kısmen Avusturya ve Italya'nın olduğunu bilmesi Sultan'ın elini rahatlatmıştır. Sultan'ı kaygılandıran iki şey vardır: "Sadık" Arnavutların isyanı ve Yıldız Köşkü'ndeki ihanet. Bu ihanet, yıllardır Sultan'ın en güvendiği adamlarından olan İzzet Paşa'nın Sultan'ı devirerek Abdülhamit'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi'yi başa getirme planıdır. Yazının bundan sonraki kısmında detaylı bir şekilde Şehzade Burhaneddin Efendi anlatılmaktadır:

> 23 yaşında bir bahriyeli olan Burhaneddin Efendi, Sultan'ın on üç çocuğu arasında en akıllı ve en iyi yetişmiş olanıdır. Alman, Fransız ve İngiliz öğretmenlerden ders alan ve Avrupa'yı ziyaret eden, Potsdam'da Kaiser'in misafiri olarak ağırlanmış ve oğullarıyla dostluk kurmuş olan Burhanettin Efendi; modern görünüşü ve askeri disipliniyle kardeşleri, kuzenleri ve amcalarından farklı bir portre çizmektedir. Yaş sıralamasında dördüncü olan, kendisinden önce de hükümdarlık için on üç kişinin sırada olduğu şehzadeye, Sultan'ın iki yıl önce "Naim" ünvanını vermesi, Sultan'ın favorisi olduğunu göstermektedir. Hanedanın en yaşlı üyesi ise Sultan'ın kardeşi Reşat'tır.[16]

Yazar, Burhaneddin Efendi'nin Avrupa yöneticileri tarafından da yakından izlendiğini belirtmektedir. Ona göre, Kaiser Wilhelm de Burhaneddin Efendi'nin taht adaylığının arkasındadır ve bunu Avrupa başkentlerinde de dile getirmektedir. Sultan, bunun Avrupa'daki yansımasını öğrenme amacıyla "güvenilir ajanlarından" Hakkı Bey'i Viyana, Roma, Londra, Paris ve St. Petersburg'a göndermiş ve Hakkı Bey, Avrupa'da buna itiraz edilmeyeceğini Sultan'a rapor etmiştir. Yazara göre, "Avrupa devletleri, elbette ki, son otuz yıldır casus ve ajanlarla çevrili Dolmabahçe Sarayı'nda hapis hayatı yaşayan ve hakkında hiçbir şey bilinmeyen Reşat gibi bir isim yerine modern, genç ve Avrupalı hükümdarlarla ilişkisi olan birisini Osmanlı hanedanı olarak görmek istemektedirler." Yazar şöyle devam etmektedir:

> Öyle ki, Osmanlı devlet adamları dışında İstanbul'da uzun süre görev yapmış büyükelçiler bile Sultan'ın şüphesini çekmemek ve veliahdın "kalebentliğini" zorlaştırmamak adına bu konuyu açmamakta ve Veliaht Reşat Efendi'nin yanına yaklaşmamaktadırlar. Bazıları Reşad Efendi'yi aydın ve yetenekli, bazıları ise geri kafalı olarak nitelemektedir. Jön Türkler ise, Reşat veya İzzeddin Efendilerin başa gelmek için anayasayı ilân etme vaadinde bulunduklarını iddia etmektedirler. Ne var ki, bu iddia hareketin liderleri tarafından doğrulanmamıştır.[17]

Yazar, II. Abdülhamit'in anayasayı ilânı için ilginç bir yorumda bulunmaktadır. Osmanlı Devleti ile Almanya'nın ortak çıkarlarına ve dış politikalarına değinen yazar, anayasanın ilânının, Kaiser'in en parlak komutanlarından General von der Goltz'un İstanbul'u ziyaretinin hemen ertesinde olduğuna dikkat çekerek bunun Almanya tarafından desteklendiği yorumunu yapmaktadır. Yazara göre, resmi olarak komutanın ziyaretinin amacının Osmanlı Devleti'ni üçlü ittifak grubuna almak olduğu belirtilse de, diğer müttefikler olan Avusturya ve İtalya'nın bir "Doğu despotu" ile iş birliğine sıcak bakmadıkları aşikârdır. Bu yüzden Sultan anayasayı ilân etmek zorunda kalmıştır. İki ülkenin yakın ilişkilerine bir başka örnek de, Çin'deki Türk kökenli unsurların Sultan'ın isteğiyle Fransız himayesinden Alman himayesine geçmesidir. Yazar bu dostluğun İngiltere, Rusya ve Fransa'da yaşayan Müslümanlar üzerinde de etkili olacağını ve Avrupa'daki savaş beklentisinin yaklaştığını belirtmektedir.[18]

II. Meşrutiyet Propaganda Afişi-Arap İzzet Paşa "Milletin parası ile karınlarını şişirmiş olan hainler yediklerini sırınga ve pürgatif vasıtasıyla çıkarılması. Hain İzzet'in binlerce mahzun vatanperver gençlerin kanını içip kemiklerinin geçirilmesi"

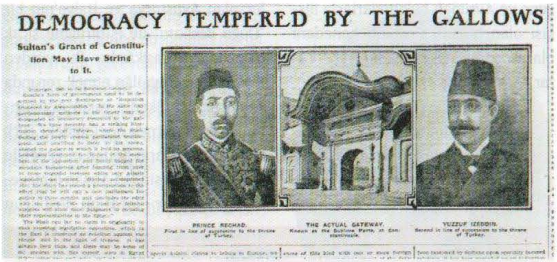
Atatürk Kitaplığı Belediye Mutefernik Evrak Demirbaş No - Bel_Mtf_ 001575

SONUÇ

New York merkezli Amerikan basınının önde gelen gazetesi *New York Tribune*, II. Meşrutiyet'in ilânını Makedonya isyanı ile birlikte değerlendirmiş, siyasi huzursuzluğun bir krize neden olduğunu söyleyerek ilk aşamada isyanın askeri yönüne odaklanmıştır. İsyanın nedenlerinin ordunun mali durumunun kötü olması ve Avrupa'nın bölgeye müdahalesi olduğu belirtilmiştir. Anayasalı yönetimin uzun vadeli olmayacağının öngörüldüğü haberlerde, Sultan'la "yurtsever gençler" olarak tanımlanan Jön Türkler arasındaki mücadelenin tarihinden bahsedilerek Jön Türkler'in kararlı olduğu, ama Sultan'ın da usta ca manevralar yaptığı belirtilmiştir.

İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlıların bu çabalarını iyi niyetle izlerken Balkanlar'ın parçalanması amacını

Democracy Tempered by the Gallows, *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908

DEMOCRACY TEMPERED BY THE GALLOWS

Sultan's Grant of Constitution May Have String to It.

PRINCE REGHAD. Head in line of succession to the throne of Turkey.

THE ACTUAL GATEWAY. Known as the Sublime Porte, in Gen. conversation.

YUZZUF IZZEDDIN. Second in line of succession to the throne of Turkey.

güden Rusya ile Avusturya-Macaristan, anayasanın ilânına sıcak bakmamaktadır. Avrupa basınından farklı olarak Makedonya sorununa ve Osmanlı Devleti'nin reform sürecine müdahale edilmemesi gerektiğini savunan Amerikan basını ise, bu süreci "iyi niyetli" ele almış, II. Abdülhamit'in hâkimiyetinin biteceğini öngörmüştür. Sultan'ın ülkesini otuz üç yıl anayasasız yönettikten sonra son damla olan Makedonya isyanı ile anayasayı mecburen ilân ettiği vurgulanmış, Jön Türkler'le Sultan arasındaki siyasi mücadeleye dikkat çekilerek artık yeni bir dönemin başladığının altı çizilmiştir.

Dipnot: Araştırma ve yazım sürecindeki katkısı ve desteği için Missouri State Üniversitesi Tarih Bölümünden Dr. Djene R. Bajalan'a teşekkür ederim.

PELİN HELVACI
İTÜ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Reval görüşmesinin Amerikan ve İngiliz basınındaki bazı haberleri için bkz. "Monarchs Meet in Bay of Reval: English King and Russian Emperor Exchange Visits on Royal Yachts," *The San Francisco Call,* 10 Haziran 1908, s. 4; "Monarchs Meet at Reval: King Edward Welcomed to Russia with Imperial Ceremony," 10 Haziran 1908, *The Chicago Daily Tribune,* s. 10 ve "Meeting of King Edward and the Tsar of Russia off Reval," *Daily Mirror,* 15 Haziran 1908, s. 3.

2 Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)," *Bilig,* Sayı 69 (Bahar 2014): s. 15

3 Bayraktar, s. 16.

4 Duncan Perry, *The Politics of Terror: The Macedonian Revolutionary Movements, 1893–1903* (Durham: Duke University Press, 1988), s. 136.

5 Osmanlı Devleti, Balkanlar ve büyük güçler ekseninde Makedonya sorunu için bkz. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu,* çev. İhsan Çatay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001) ve Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008). Tarih yazımı açısından Balkan sorunu için bkz. Suraiya Faroqhi ve Fikret Adanır, der., *Osmanlı ve Balkanlar: Bir Tarihyazımı Tartışması,* çev. Beril Sönmez (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

6 "Crisis and Panic in Turkey: Conspiracy to Depose the Sultan Revealed," *The Sun,* 23 Temmuz 1908, s. 5; "The Crisis in Turkey: Stern Measures Taken," *New York Daily Tribune,* 23 Temmuz 1908, s. 3.

7 "The Crisis in Turkey: Stern Measures Taken." *New York Daily Tribune,* 23 Temmuz 1908. s. 3.

8 "The Crisis in Turkey: Stern Measures Taken," *New York Daily Tribune,* 23 Temmuz 1908, s. 3. Ayrıca "Turkish Revolution," *New York Tribune,* 25 Temmuz 1908, s. 6.

9 "The Sultan's Coup, A Comedy in Statecraft. But It Might Turn out to be a Great European Drama," *New York Tribune,* 26 Temmuz 1908, s. 4

10 "Peace Among Powers: France Expects Great Results from Sultan's Action," *New York Tribune,* 26 Temmuz 1908, s. 4.

11 "The Story of Turkish Reform," *New York Tribune,* 28 Temmuz 1908, s. 6

12 "Sultan's Strategy, Fear of Internal War: Causes and Possible Effect of the Revolt in Turkey," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 7.

13 "Many Turks Against Sultan: Not Loved in Adrianopolis-Says Traitors have Deceived Him," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 4; "Izzet Pacha Escapes: England Refuses to Stop Refugee," *New York Tribune.* 4 Ağustos 1908. İzzet Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin Washington'daki temsilcisi oğlu Mehmet Ali Bey'in yanına kaçtığıyla ilgili açıklamalar da vardır. Mehmet Ali Bey'den sonra atanan yeni temsilci Münci Bey'in açıklamaları bu yöndedir. "Mundji Bey in Charge," *New York Tribune,* 12 Ağustos 1908, s. 4; "Mehmed Bey is Sorry," *New York Tribune,* 12 Ağustos 1908, s. 4. II. Meşrutiyet'ten bir müddet sonra, Osmanlı Temsilciliği Büyükelçiliğe dönüştürülmüştür. Jön Türklerin Amerika ile ilişkisi ve Washington, D.C.'de görev yapan Osmanlı temsilciler için bkz. Feroz Ahmad, "Young Turk Relations with The United States, 1908-1918," içinde *American Turkish Encounters: Politics and Culture, 1830–1989,* ed. Selçuk Esenbel and Bilge Nur Criss (Cambridge Scholars Publishing, 2011), s. 83-99 ve Sinan Kuneralp, "Ottoman Diplomatic Personnel in the United States," a.g.e., s. 100-108. Mehmet Ali (Abid) Bey, 1922'de Suriye'nin Maliye Bakanı, 1932-1936 yılları arasında ise Suriye Cumhurbaşkanı olmuştur.

14 II. Abdülhamit döneminde Alman taraftarlığıyla bilinen Ferit Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sadrazamlık için düşündüğü bir isim olmasına rağmen İngiltere'ye daha dengeli bir dış politika izlendiği mesajı vermek hedeflendiğinden bu gerçekleşmemiş, Mayıs 1909'da Dahiliye Nazırı olmuştur. Üç ay süren görevinden istifa eden Paşa'ya, 1911'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif 'Büyük Kabine'de yeniden aynı makam teklif edilmiş, Ferit Paşa bunu kabul etmeyerek Ayan Meclisi Başkanı olmuştur. 1913'te Bab-ı Âli baskını ile hükümeti düşünce görevinden azledilmiştir Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülhamit Kırmızı, "Experiencing the Ottoman Empire as a Life Course," *Geschichte und Gesellschaft* 40, Sayı 1 (2014), s. 42-66.

15 Meşrutiyetten sonra açılan Ayan Meclisi'ne başkanlık eden Said Paşa, 31 Mart Olayı'ndan sonra II. Abdülhamit'in hal edilmesine karar veren celseyi yönetmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetiminde bir süre daha sadrazam olmuş, sonra Şura-yı Devlet reisliğine ve Ayan Meclisi reisliğine getirilmişiir. Zekeriya Kurşun, "Mehmed Said Paşa," *TDV İslam Ansiklopedisi,* Cilt 35, (Ankara: TDV Yayınları, 1989), s. 576-578. http://www.islamansiklopedisi.info/index.php (8 Ağustos 2017).
Said Paşa'nın 1870-1885 arasında yürüttüğü reformlar için bkz. Ercümend Kuran, "Küçük Said Paşa (1840–1941) as a Turkish Modernist," *International Journal of Middle East Studies* 1, Sayı 2 (1970).

16 "Turkish Revolution," *New York Tribune,* 25 Temmuz 1908, s. 6.

17 "Peace Among Powers: France Expects Great Results from Sultan's Action," *New York Tribune,* 26 Temmuz 1908, s. 4.

18 "Britain and Turkey: Sir Edward Grey's Sympathetic Policy Toward Reforms," *New York Tribune,* 28 Temmuz 1908, s. 3. "Europe's Convalescent," *The Sun,* 31 Temmuz 1908, s. 4.

19 Jön Türkler tarafından 31 Mart Vak'asında karşı-devrimcilere destek verdiği düşünülen Lowther, Temmuz 1913'e kadar bu görevde kalmıştır. Kısa biyografisi için bkz. G. R. Berridge, "Lowther, Sir Gerards Augustus (1858-1916)," *Oxford Dictionary of National Biography,* ed. David Cannadine (Oxford: Oxford University Press, 2008). http://www.oxforddnb.com/view/article/41208 (8 Ağustos 2017). Lowther'in İstanbul'a geliş haberi için bkz. "New Turkish Cabinet," *New York Tribune,* 7 Ağustos 1908. s. 3.

20 "No Faith in Turkey: Reactionary Intrigues Expected, Despite Young Turks," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 4.

21 "No Faith in Turkey: Reactionary Intrigues Expected. Despite Young Turks," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 4.

22 "Tewfik Pacha Greatly Pleased," *New York Tribune,* 26 Temmuz 1908, s. 4.

23 "German Attitude Toward Turkey: Government Willing to Let Sultan's Subjects Work Out Reforms," *New York Tribune.* 2 Ağustos 1908, s. 4.

24 "Comment of Russian Press," *New York Tribune,* 26 Temmuz 1908, s. 4.

25 "Comment of Russian Press," *New York Tribune,* 26 Temmuz 1908, s. 4.

26 "Ottoman Parliament: Summoned for November 1:-The Sultan's Appeal to People," *New York Tribune,* 30 Temmuz 1908, s. 3.

27 *Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Arşivi,* 24 Temmuz 1908 (Washington: Government Printing Office, 1912) Dosya No: 10044/26. Belge: 701. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1908/d701 (10 Ağustos 2017).

28 "Ferment in Macedonia: Many Citizens and Soldiers Demand Constitutional Guarantees," *New York Tribune,* 26 Temmuz 1908, s. 4.

29 *Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı Arşivi,* 28 Temmuz 1908 (Washington: Government Printing Office, 1912), Dosya No: 10044/74, Belge: 702. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1908/ch139 (10 Ağustos 2017).

30 "Mr. Roosevelt Sends Congratulations on Constitution," *New York Tribune,* 4 Ağustos 1908, s. 3.

31 "Sultan's Strategy, Fear of Internal War: Causes and Possible Effect of the Revolt in Turkey," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 7.

32 "Sultan's Strategy, Fear of Internal War: Causes and Possible Effect of the Revolt in Turkey," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 7.

33 "Sultan's Strategy, Fear of War: Causes and Possible Effect of the Revolt in Turkey," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 7

34 "Sultan's Strategy, Fear of Internal War: Causes and Possible Effect of the Revolt in Turkey," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 7.

35 "Democracy Tempered by the Gallows," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 4.

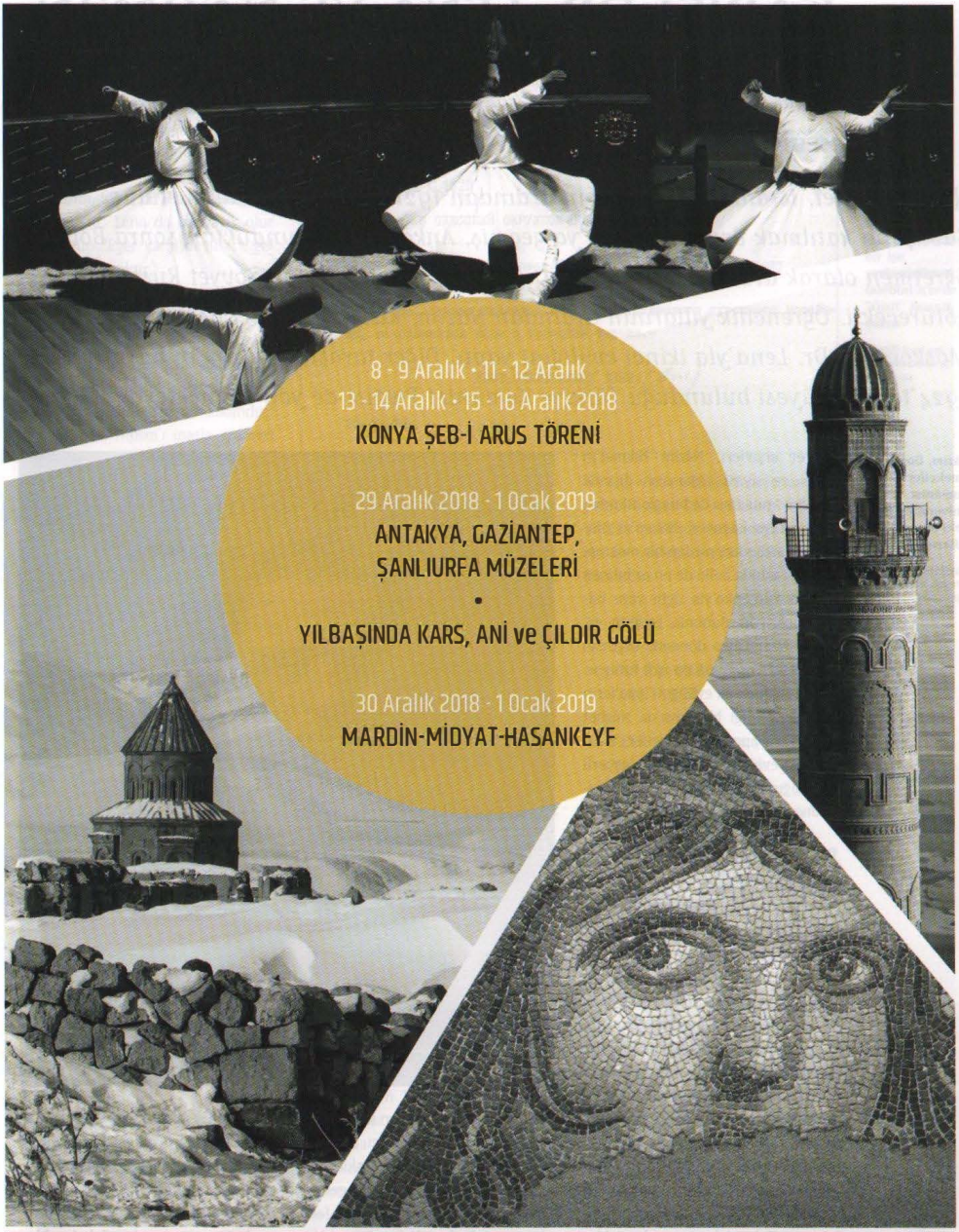
36 "Democracy Tempered by the Gallows," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 4.

37 "Democracy Tempered by the Gallows," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 4.

38 "Democracy Tempered by the Gallows," *New York Tribune,* 2 Ağustos 1908, s. 4.

Adım Adım Anadolu®

Anadolu'daki farklı medeniyetlerin akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

yurtici@festtravel.com www.festtravel.com 0850 622 33 78 /festtravel Mersis No: 0385044598200019

fest

YENİ BELGELERLE
KARISI DR. LENA VE NÂZIM'IN TÜRKİYE'YE DÖNÜŞÜ

MEHMET PERİNÇEK

Nâzım Hikmet, İstanbul'un işgalinin ardından 1921 yılının başında Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Anadolu'ya geçmiş, Ankara'da bulunduktan sonra Bolu'ya öğretmen olarak atanmıştı. Yeni tanıştığı Marksist fikirler onu Sovyet Rusya'ya götürecekti. Öğrencilik yıllarının ardından Nâzım, Rusya'ya ikinci defa 1925'te geldi. Moskova'da Dr. Lena'yla ikinci evliliğini yaptı. Diğer taraftan Nâzım'ın hayatına 1924'ten beri üyesi bulunduğu Türkiye Komünist Partisi de yön vermekteydi.

Nâzım, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında

RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (I) yaprak 5

Sovyet arşivleri, Nâzım Hikmet'in edebi ve siyasi yaşamının dışında özel hayatına dair de birçok bilinmeyeni ortaya koyuyor. Nâzım'ın ölümünün ardından yazılan bir mektup, eşleri arasında belki de en az bilinen Yelena Yurçenko'yla ilgili yeni bilgiler içeriyor. Bununla birlikte arşivler, Nâzım'ın o dönemki örgütsel ve siyasal yaşamına da ışık tutuyor. Nâzım Hikmet, ilk evliliğini 1920'lerin başında geldiği Moskova'da Nüzhet Hanım'la yapmıştı. Sovyetler Birliği'ndeki evlilikleri Türkiye'de geçerli olmadığından boşanmaları bile gerekmemişti.[1]

DOKTOR, RESSAM VE ANARŞİST

Nâzım, 1924'ün Aralık ayında döndüğü Türkiye'den, gıyabında yapılan yargılama sonucunda 15 yıl kürek cezasına mahkûm edildikten sonra, 1925 yılı Haziran ayı sonunda yeniden Moskova'ya gelmişti.[2] O yıl, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde öğretim elemanı olarak çalışmaya devam eden Nâzım, anarşist fikirleri benimsemiş olan kendisinden 4-5 yaş büyük Yelena Yurçenko ile tanışır ve hızla aralarında dostluk gelişir. Nâzım'ın yolunun Moskova'daki METLA Tiyatrosu'nda[3] kesiştiği Yelena, bazı tanıkların birleştikleri üzere burun çizgileri keskin, yüzü yuvarlak, gözleri iri, vücudu topluca bir kadındır. Nâzım, o sırada birlikte olduğu bir kadınla ilişkilerine son verdikleri günün akşamı geceyi evde yalnız geçiremeyeceğini fark eder ve arkadaşı Yelena'ya gider. Nâzım, ona "Hadi, evlenelim! İstediğin kadar bana dokunma. Kurtar beni. Köprüleri atmam lazım" diyecektir. O gün sabaha kadar otururlar, resim ve felsefe üzerine konuşurlar. Lena (Yelena'nın kısaltılmışı), doktordur[4] ve ressamdır. Sabah olduğunda Lena, "Haydi gidiyoruz" diye

seslenecektir. Nâzım'ın "Nereye?" sorusuna, "Nikâh dairesine" cevabını verecektir.

1926 senesinde o günün sabahı evlenirler. Lena, soyadını korur ve eski bavulunu alıp o gün Nâzım'ın "Tverskoy Bulvarı, No. 53" adresinde ikinci katta bulunan evine taşınır. Lena, Nâzım'ın ifadesiyle harika bir insandır. Aynı odada yaşadıkları 7 ay boyunca birbirlerine dokunmamışlardır. Nâzım, ideal bir erkek olduğunu göstermiştir. Lena da ona âşık olur ve bir gün "Eğer karşı değilsen, gel yanıma" diyecektir.[5]

NÂZIM'A YATAKTA BANYO

Lena, Nâzım'ın yaratıcılık alanındaki çalışmalarına destek olan, iyi öğrenim görmüş, kültürlü bir kadındır.[6] Ancak Lena, Nâzım'ı inatla anarşist yapmak istemektedir. Ona her gün 10 sayfa Nietzsche okumayı zorunlu tutmuştur. İkinci eşi, Türk şairi resim yapması için de teşvik etmiştir. Bir keresinde Dr. Lena odada arkadaşı olan çıplak bir modelle çalışırken Nâzım içeri girmiş, hemen çıkmak istemesine rağmen Lena kalıp resim yapmasında ısrar etmiştir. Dr. Lena, evlerinde atölyeler de düzenlemiştir.[7] Ukrayna kökenli olan Yelena Yurçenko, aşağıdaki belgeden de görüleceği üzere temizlik konusunda oldukça hassastır. Kendi ifadesiyle yıkanmaktan pek hoşlanmayan Nâzım, duş almadan yatağa girip uyuyunca Lena'nın başından aşağı su döküp onu yatakta yıkadığı da olmuştur.[8] Nâzım'a göre Lena ilginç bir kızdır ve düşündüğü her şeyi açıkça söylemektedir. Nâzım, ailesine göndermek için eşinin portresini yaparken "Ne diye durmadan suratıma bakıyorsun?" diye Lena'dan azar da işitmiştir.[9]

AİLESİYLE YAZIŞMALAR

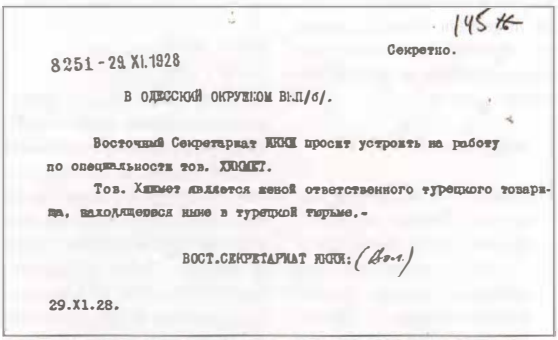
Nâzım babasına, annesine ve kız kardeşine Lena'yla çektirdiği fotoğraflarını göndermiş, onlardan da fotoğraf istemiş, ailesiyle karısının birbirlerini önceden tanıyıp benimsemelerini sağlamaya çalışmıştır. Nâzım, İstanbul'a gönderdiği bir mektubunda ailesine eşi için potin siparişi bile vermiştir:

> Sıhhatim gayet iyidir. Lena ile her gün sizlerden konuşuyoruz. O sizi, gıyaben çok seviyor. Samuş'a buradan Rus işi gayet orijinal yazlık elbise göndermek istiyoruz. (...)
>
> Hamiş: Sizin için küçük bir resim çıkarttık. Buralarda daha çiçekler açmadı. Bahar olmadı ama, ortalık güneşlidir. Bunun için ikimizin resmi fena çıktı. Şimdi de resim çekmeye gidiyoruz. Onu da gönderiyoruz. Resimlerin içinde bir tanesi var ki ben ile Lena ayrı çıkmıştır. Samiye onları yapıştırsın. Ortalık güneşli demiştim, fakat hâlâ dehşet soğuk. Eşyaların bir kısmını hava postasıyla göndermek kabildir.
>
> Eğer Lena'ya potin aldınızsa numarası 37 olsun.[10]

ZORAKİ AYRILIK

Nâzım'la Lena'nın niyetleri, İstanbul'dan aldıkları mektuplarda söylendiği gibi o yılın Cumhuriyet Bayramı'nda siyasal suçları da kapsamına alan bir af çıkarsa Türkiye'ye birlikte dönmektir. Beklenen af çıkar ancak Nâzım Hikmet, Türkiye Büyükelçiliğinden bir türlü pasaport ve vize alamaz. Bir buçuk yıl uğraştıktan sonra da bir sonuç çıkmayınca gizlice çıktığı Türkiye'ye gizlice girmeye karar verir. 1928 Temmuz'unda sınırı gizlice geçtikten sonra Hopa'da İsmail Bilen (Laz İsmail) ile yakalanmışlar, üzerlerinden de sahte pasaportlar çıkmıştır. Nâzım, ilk kez tutuklanır. Serbest kalmaları 23 Aralık 1928'i bulur.[11]

Nâzımlar cezaevindeyken Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK) Doğu Sekretaryası, Dr. Yelena Yurçenko'ya sahip çıkmıştır. Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Dev-

145 ←

Секретно.

8251 - 29.XI.1928

В ОДЕССКИЙ ОКРУЖНОЙ ВКП/б/.

Восточный Секретариат КИКИ просит устроить на работу по специальности тов. ХИКМЕТ.

Тов. Хикмет является новой ответственного турецкого товарища, находящегося ныне в турецкой тюрьме.-

ВОСТ.СЕКРЕТАРИАТ КИКИ: (Ав-в)

29.XI.28.

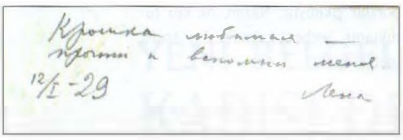
Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Doğu Sekretaryası'nın Yelena Yurçenko'nun bir işe yerleştirilmesi talebini içeren "Gizli" ibareli yazısı

RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (I) yaprak 144

let Arşivi'nde (RGASPI) bulunan aşağıdaki belge, Dr. Lena'dan "Hikmet Yoldaş" şeklinde bahsederken onun bir işe yerleştirilmesi talebini içermektedir:

> Gizli
>
> VKP (b)[12] ODESA BÖLGE KOMİTESİ'NE.
>
> KEYK Doğu Sekretaryası, Hikmet Yoldaş'ın uzmanlığına göre bir işe yerleştirilmesini rica etmektedir.
>
> Hikmet Yoldaş, şuan Türk hapishanesinde bulunan sorumlu Türk bir yoldaşın karısıdır.
>
> KEYK Doğu Sekretaryası: (İmza)
>
> 29.XI.28[13]

Nâzım'ın babası Hikmet Bey de gelini Lena'yı Türkiye'ye getirebilmek için birkaç kez ilgililere başvurmuş ama bir türlü olumlu yanıt alamamıştır.[14] Nâzım'a gönderdiği her satırdan Lena'nın özlemi ve hüznü hissedilmektedir. Lena, Türk şaire yolladığı İlya Ehrenburg'un "Hulio Hurenito" isimli romanını ona şöyle imzalamıştır: "Sevgili bebeğim, oku ve beni

Lena'nın Nâzım'a gönderdiği İlya Ehrenburg'un *Hulio Hurenito* isimli romanına düştüğü not

hatırla. Lena. 12/1-29"[15] Genç kadın memleketi Odesa'da vize beklerken Nâzım'a attığı 23 Mayıs 1929 tarihli son kartta, ayrılmalarının üstünden bir yıl geçtiğini, Türkiye'ye gelmek için sabırsızlandığını, kendisine niçin vize verilmediğini bir türlü anlayamadığını yazmıştır:

> Sevgili Nâzım.
>
> Mektubunu almak beni çok mutlu etti. (...) Ne olur daha sık yaz, bu uzun sessizlik beni harap etti. (...) Vize vermemelerini nasıl açıklıyorlar? Babana, enişteye, Samiye'ye selamlar. (...) Eğer senin vaktin yoksa başkasına rica et yazsın. Lütfen bana bir Türkçe ders kitabı ve bir kilo kahve gönder. Kitabın ve dergiler postayla gelmiş, ama ben henüz almadım. Söylediklerine göre bir yerde tutuluyorlarmış ve bana vermek istemiyorlar. Sevgilim, seni çok özlüyorum. Artık yaz geldi. Yakında ayrılalı bir yıl dolacak. Seni o kadar özlüyorum ki, bazen kapı açılacak ve çıkıp geleceksin sanıyorum. Ama bunun olacağına dair bütün ümidimi kaybettim. (...) Seni çok özlüyorum, Lena.[16]

Bu, ondan gelen son mektup olur. Aynı günlerde "Resimli Ay" dergisi de Mayıs 1929 tarihli sayısında Nâzım'la Lena'nın fotoğrafını "Bu ayın en mühim hadisesi: 835 Satır ismi altında şiirleri intişar eden Nazım Hikmet bey ve karısı" fotoğraf altıyla basmıştır.[17]

Nâzım ve Dr. Lena'nın *Resimli Ay* dergisinde de yayımlanan fotoğrafı

ResimliAy, Mayıs 1929, s.35

ERKEN ÖLÜM

Nâzım da onun Türkiye'ye gelmesi için elinden geleni yapar. İnsanlık için 30 yaşına kadar tıp alanında özel bir şey yapamadığı takdirde kendisini öldüreceğini söyleyen Lena, Odesa'da kocasına kavuşacağı günü beklerken tam 30 yaşında hayatını kaybeder. Galina Kolesnikova, Nâzım'dan aktarırken ülserden ameliyat masasında öldüğünü yazmaktadır. Memet Fuat ve Vera Tulyakova Hikmet ise kolera salgınına işaret etmektedir.[18]

NÂZIM UNUTAMADI

Piraye, Nâzım'ın ikinci karısı Dr. Lena'yı ileride "Genç yaşta ölen çok değerli bir kadınmış" diye anacaktır.[19] Ataol Behramoğlu'na göre ise yirmili yaşlarındaki Lena, ellili yaşlarındaki Vera'nın annesi olabilecek kadar ona benzemektedir.[20] Nâzım, gerçekten de Lena'yı çok sevmiştir. Hatta Radiy Fiş'e göre 30 yıl sonra Nâzım, dipnotta açıklandığı üzere tartışmalı olmakla birlikte, "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" romanında Yelena Yurçenko'ya olan aşkından bahsedecektir. Fiş, romandaki "Anuşka" karakterinin başka bir kadının izlerini taşısa da, esas olarak Lena'yı yansıttığını belirtir.[21] Romanda ayrıca bir "Lena Yurçenko" karakteri de bulunmaktadır.[22] Ancak Nâzım Hikmet'e ilişkin hiçbir kaynakta Dr. Lena'ya yazılmış herhangi bir şiirine rastlanmamıştır.[23]

NÂZIM HİKMET'İN EDEBİ MİRASI KOMİSYONU

İşte Lena'ya dair arşivden çıkan bir mektup, Nâzım'ın o yıllarını ve Lena'yla olan ilişkisini biraz daha olsun aydınlatmaktadır. Şairin ölümünün hemen ardından SSCB Yazarlar Birliği bünyesinde Nâzım Hikmet'in Edebi Mirası Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun başkanlığına Sovyet yazar ve Nâzım'ın yakın arkadaşı Konstantin Simonov getirilmiş, Ekber Babayev ise sorumlu sekreteri olmuştur. Komisyonun temel görevleri, Nâzım Hikmet'in bütün eserlerini bir araya getirmek; el yazmalarını, kendi yazdığı veya ona gelen mektupları, ses ve görüntü kayıtlarını, onun edebiyat-sanat dünyasına ait her türlü malzemeyi toplamaktır. Basın üzerinden de tüm dünyaya bu türden belgelerin asıllarının veya fotokopilerinin gönderilmesi çağrısı yapılmıştır. Bütün bu belgelerin şu anki adıyla Rusya Edebiyat Sanat Devlet Arşivi'nde (RGALİ) saklanacağı duyurusu yapılmıştır.[24]

DR. LENA'NIN ARKADAŞINDAN MEKTUP

Bu çağrının ardından komisyona birçok başvuru yapılır ve mektuplar ulaşır. Bu mektuplardan biri de Nâzım'ı SSCB'ye ilk geldiği gençlik döneminden tanıyan Yevgeniya Fr. Dubinskaya'ya aittir. Mektup RGALİ'de fond 2250, liste 1, dosya 468, yaprak 13-16, 13 arkası-16 arkası numaralarıyla saklı bulunmaktadır. Gazetedeki çağrıyı okuduktan son-

ra komisyon başkanı Simonov'a el yazısıyla mektup yazan Dubinskaya, tıp doktoru bir kadındır ve o sıra 67 yaşındadır. Doktor, mektupta amacının Nâzım Hikmet'in biyografisine dair bazı bilgiler vermek olduğunu belirtmiştir:

> 20'li yıllarda o [Nâzım Hikmet], Moskova'da ilk kez[25] benim kız arkadaşım Yelena Yurçenko ile evlendi. O, doktordu ve benimle birlikte Odesa'da 1921 yılında Tıp Akademisini bitirmişti. Çok güzel ve akıllıydı. İyi bir doktordu ve çok güzel resim yapardı.
>
> [Nâzım'ın] eşinin annesi Mariya İvanova Yurçenko, Odesa'da yaşardı, çocuk yuvasında eğitmendi. Odesa'da dairelerinin durumu kötüydü ve Türkiye'ye gidişinden önce Odesa'ya geldiklerinde çoğu zaman bende kalırlardı (bizim dairenin durumu o zaman daha iyiydi).
>
> Yirmili yıllarda o, çok yakışıklı ve boylu posluydu, saçları açık renkti. Hatta bir Türkün açık renk saçları olması beni şaşırtmıştı. O zaman eşi Lena, bana babasının Türk, annesinin İngiliz olduğunu söylemişti.
>
> O zamanlar bize dedesinin[26] haremi olduğunu anlatırdı. O zaman o kadar yakışıklıydı ki, bir keresinde sokakta yürürken Odesa Stüdyosu'nun sinema yönetmeni onu durdurmuş, tanımadığı halde sinema stüdyosunda gelip çalışmasını teklif etmişti. Ayrıca kafede otururken (eski Fanconi[27]) kadınların tanışmak amacıyla ona not yazdıklarını da hatırlıyorum.
>
> Çok iyi yürekliydi. Bir keresinde Odesa'da banyoya[28] gitmiş, orada iç çamaşırları paramparça bir çocukla tanışmış. Çocuğun yedek çamaşırı da yokmuş. O, bunu fark etmiş, kendi temiz çamaşırlarını ona vermiş, kendisi ise banyodan sonra eve kirli çamaşırlarıyla dönmüş, eşinden de bunun için azar yemişti.
>
> Her milliyetten iyi insanlara çok iyi davranırdı. İlk karısıyla uzun süre yaşadı ve onun hangi milliyetten olduğunu dahi bilmiyordu. (Ukraynalıydı) O zamanlar kötü Rusça konuşuyordu.

Dubinskaya, mektubunda Nâzım'ın Odesa'da şair ve dramaturg Eduard Bagritskiy (1895-1934) ile de görüştüğünü belirtmiştir.[29] Dubinskaya, eşi Yelena Yurçenko'nun Nâzım'ın Türkiye'ye dönmesinden sonra 30'lu yıllarda hayatını kaybettiğini ve Odesa'da defnedildiğini yazmıştır.

СТУДЕНЧЕСКИЙ БИЛЕТ № 495

Предъявитель сего тов. Хикмет

Национальность турок

Год рождения 1902 г.

Отнош. к воен. службе

Партийный стаж П. Б. №

состоит студентом Коммунистического Университета Трудящихся Востока имени тов. И. В. СТАЛИНА.

Зачислен 192 г. Приказ №

Выдан 192 г.

Действителен по 192 г.

Ректор У-та

Секретарь У-та

М. П.

Nâzım Hikmet'in Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde okurkenki öğrenci kimliği

RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (I), yaprak 149

YILLAR SONRA BULUŞMA PLANI

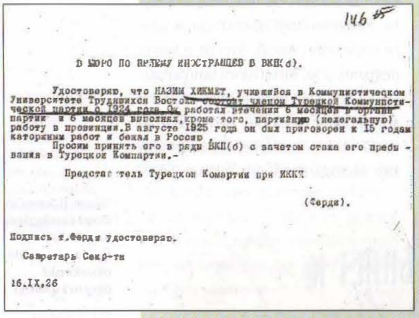
Dubinskaya, yıllar sonra Sovyetler Birliği'ne son gelişinin ardından Nâzım Hikmet'le kurduğu ilişkiyi şu şekilde anlatmıştır: "Türkiye'den SSCB'ye döndüğü zaman ona Moskova'ya Yazarlar Birliği'ne mektup yazdım ve ondan Moskova'ya gelmemi rica eden bir cevap aldım. Mektup daktiloyla yazılmıştı ama imza onundu."

Dubinskaya, 1952'de Moskova'ya geldiğinde Nâzım'ı da telefonla aramıştır. Moskova Oteli'nde buluşmak üzere sözleşirler. Ancak ikisi de o kadar değişmiştir ki, birbirlerini tanıyamazlar ve görüşme gerçekleşemez. Daha sonra tekrar telefonda konuşurlar ve hatta otelde beklerken birbirlerinin kim olduklarını doğru tahmin ederler. Nâzım, telefonda gençlik yıllarını mutlulukla anar. Ancak bir daha görüşme fırsatları olmaz.

Dubinskaya, mektubuna şu satırlarla son verecektir:

> "Nâzım Hikmet'in hatırası benim için çok değerli, onun gençlik günlerimde ailemizin bir dostu olduğunu hep gururla söylerim.
>
> "Doktor Yevgeniya Fr. Dubinskaya
>
> (O, bana Anya Dubinskaya derdi)
>
> Şimdiki adresim: Dubinskaya, Lenin Caddesi, 99/7"[30]

Türk Edebiyatının Yükselen Yıldızı

146 65

В БЮРО ПО ДЕЛАМ ИНОСТРАНЦЕВ В ВКП(б).

Удостоверяю, что НАЗИМ ХИКМЕТ, учившийся в Коммунистическом Университете Трудящихся Востока, состоял членом Турецкой Коммунистической партии с 1924 года. По работе членами в Москве и органи- партии и в Москве выговора, кроме того, партвзыскания (подлежащего) работу в провинции.В августе 1925 года он был приговорен к 15 годам каторжных работ и бежал в Россию.

Просим принять его в ряды ВКП(б) с зачетом стажа его пребывания в Турецкой Компартии.-

Председатель Турецкой Комартии при ИККИ

(Серди).

Подпись т.Серди удостоверяю.

Секретарь Секр-та

16.IX.26

Dr. Şefik Hüsnü'nün Nâzım'ın VKP (b)'ye alınması için başvuru yazısı

RGASPİ fond 495, liste 266, dosya 47 (I), yaprak 145

Nâzım Hikmet 1924 Aralık ayı sonunda ülkesine döndükten kısa bir süre sonra Türkiye'den Komintern'e hakkında raporlar gitmeye başlamışır. 21 Ocak 1925 tarihli, "S ve M" imzalı Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu (KEYK) Doğu Dairesi'ne gönderilen bir mektupta Nâzım hakkında şu satırlara yer verilmişti:

Gelen yoldaşlardan özellikle faal olanlar Nâzım Yoldaş ve Ahmet Cevat Yoldaş. Nâzım Yoldaş, Türk edebiyatında yükselen devasa bir yıldız. İşçi toplantılarında çok seviliyor. Onun ve yeteneği hakkında burjuva basını da yazıyor. Türk kültür dünyasıyla ilişkileri olan diplomatik çevrelerde onun hakkında konuşulduğuna şahit oldum. Nâzım, çok şey vaat ediyor.[32]

Nâzım, bu rapordan beş ay sonra tekrar Moskova'ya geri gidecektir. TKP'nin Komintern'deki temsilcisi Dr. Şefik Hüsnü, "Ferdi" imzasıyla Nâzım'ın Sovyetler Birliği Komünist Partisi (o zamanki adıyla Tüm Birlik Komünist Partisi (VKP (b)) saflarına alınması için başvuruda bulunacaktır:

VKP (b)'YE YABANCILARIN KABULÜ BÜROSU'NA

Doğu Halkları Komünist Üniversitesi'nde okumuş olan NÂZIM HİKMET'İN 1924 yılından beri Türkiye Komünist Partisi üyesi olduğunu tasdik ederim. 6 ay boyunca parti organında çalışmış ve bunun dışında 6 ay taşrada (illegal) parti faaliyeti yürütmüştür. 1925 Ağustos'unda 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış ve Rusya'ya kaçmıştır.

Türkiye Komünist Partisi'ndeki stajı hesaba katılarak VKP (b) saflarına alınmasını rica ederiz.

Türki ye Komünist Partisi KEYK Temsilcisi Ferdi[33]

Dr. Şefik Hüsnü'nün Nâzım'ın VKP (b)'ye alınması için başvuru yazısı

RGASPİ fond 495, liste 266, dosya 47 (I), yaprak 145

Nâzım Hikmet, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) okurken, Moskova, 1921 (sağda)

V. L. Vorobyov, A. A Kolesnikov, *Nazım Hikmet Sudba Poeta*, Moskva, 2016

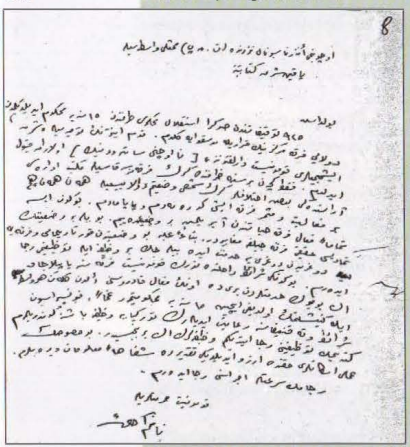
Türkiye'ye Neden Dönme Kararı Aldı?[33]

Nâzım'ın ikinci Moskova döneminden sonra Türkiye'ye dönüşünü sadece çıkan af yasasıyla açıklamak doğru olmayacaktır. Nâzım'ın hayatına yön veren bir siyasal ve örgütlü mücadele vardır. Genç Türk şair de kararlarını esas olarak bu mücadeleye göre vermektedir.

Gerek TKP'ye yönelik (Türkiye Komünist Partisi) tutuklamalarla Türkiye'de kesintiye uğrayan siyasal çalışmalar, gerekse Komintern'de ve SSCB'de yaşanan değişiklikler, Nâzım'ı, kendisinin de içinde bulunduğu 6 kişiyle Mayıs 1926'da toplanan "TKP Aktifi"nin Viyana Konferansı'ndan sonra Türkiye'ye dönmeye yöneltmişti. Bu yöndeki girişimleri, af yasasından bağımsız olarak Nâzım'ın her hâlükârda Türkiye'ye dönmek niyetini göstermektedir.

Nâzım Hikmet'in "Üçüncü Enternasyonal nezdinde TKP mümessili vasıtasıyla Yakın Şark Kitabetine" mektubu

TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1, CD 27, Klasör: 34_36, Belge no: 16

Üçüncü Enternasyonal nezdinde TKP mümessili vasıtasıyla Yakın Şark Kitabetine

Yoldaş,

1925 tevkifatından sonra İstiklal Mahkemesi tarafından 15 seneye mahkûm edildiğimden dolayı fırka merkezinin kararıyla Moskova'ya geldim. Kom. İntern'in tavsiyesiyle Şark İşçileri Komünist Darülfünûnunda Nauçniy Sotrudnik [metinde Rusça, Öğretim Görevlisi] olarak kabul edildim. Fakat geçen bir sene zarfında gerek fırkamız sekasıyla [Merkez Komitesi] mektep idaresi arasındaki bazı ihtilaflar, gerek şahsi vaziyetim dolayısıyla hemen hemen hiçbir faaliyet ve müsmir [verimli] fırka işi göremedim ve yapamadım. Bugün ise tamamen faal fırka hayatından ayrılmış bir vaziyetteyim. Böyle bir vaziyetin temadisi [süregitmesil hakiki fırkacılığa mugayirdir [aykırıdır]. Binaenaleyh bu vaziyetten kurtarılmamı ve fırkaya doğrudan doğruya hizmet edebilecek bir vazife ile tavzifimi [görevlendirilmemi] rica ederim. Bugünkü şerait dâhilinde Türk Komünist Fırkasına yapılacak en büyük hizmetlerden biri de onun faal kadrosunu elden gelen her vasıta ile genişletmek olduğu için, 15 seneye mahkûmiyetime rağmen konspirasyon şerait ve teknikasına riayet edilerek Türkiye'ye vazife başına gönderilmem, kendimin tavzifini rica ettiğim vazifelerin en birincisidir. Bu hususun ameli [pratik] imkânları hakkında arzu edildiği takdirde şifahen malumat verebilirim.

Ricamın süratle icrasını rica ederim.

Komünist hürmetlerle

Nâzım Hikmet[34]

İSTANBUL'A GELİP GERİ DÖNDÜ

Hatta pek bilinmese de Nâzım Hikmet, 1927 Kasım'ında, tam da yeni bir TKP tutuklaması yapılırken "İlyiç" gemisiyle İstanbul'a gelmiş ancak Odesa'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu konuda TÜSTAV Komintern arşivinde yer alan iki mektubu şöyledir:

26 Teşrinisani [Kasım] 27

Karadeniz üstünde

Aziz kardeşim veyahut Hekimciğim [Hasan Âli Ediz],

Vapurda giderken boyuna sana nasıl mektup yazacağımı düşünüyordum. Fakat nihayet bu gece aklıma bir fikir geldi. Bak o da nasıl. Ben sana İstanbul'dan laalettayın mesela Cumhuriyet gazetesini göndereceğim ve sana yazmak istediğim mektubun müsveddesini yaptıktan sonra gazeteye bakacağım benim mektubuma yazdığım kelimelere her neresinde rastlarsam kurşun kalemle veya diğer bir kalemle o kelimenin altına çizgi ve yanına bir nokta koyacağım. Bunun için de (birinci kelimenin hangisi beşincinin hangisi olduğu şaşırılmasın diye) gazetenin baş makalesinden başlayarak ta ilan kısmına kadar olan yerlerine sağ köşeden başlanılmak üzere sıra ile gideceğim. Benim bu yazı sahama gazetenin başlığı dâhil değildir.

Bu usulü muvaffakiyetle tatbik edersek benim size hiç mektup yazmama bile lüzum kalmaz. Yalnız siz kâpalı bir lisanla arada sırada yazmayı unutmazsınız.

Gelelim vapur yolculuğuna. 24 Teşrinisanide vapura bindik. O gün saat 9'da (akşam) hareket ettik. Geceleyin yolda tulumba su almadı. Ve sabahleyin

Odesa'ya tekrar döndük. Yani 18 saatte tekrar Odesa'da bulunduk. 25 Teşrinisani saat 1kide Odesa'dan ikinci defa yola çıktım. 24 saattir yoldayız ve daha da gidiyoruz. Vapurumuz 'İlyiç' vapuru. Kaptanımız komünist, kamarotumuz da komünist bir Rum. Türkçe de biliyor. Bundan maada vapurda İstanbul için birçok Türk ve ecnebi yolcu var. Türklerin bir kısmı tüccar, üç dört tanie de sefaretheneden ve kurye olarak adam var. Onun için yalnız abdesthane için kamaradan çıkıyorum. İkinci mevki kamaradayım. Rum arkadaşla beraberiz. Türkçe bildiği için konuşuyoruz.

Sana evvelki mektubumda da yazmıştım ve tevkif edilen arkadaşlar hakkındaki (gazeteden aldığım) yazıyı da göndermiştim. Aldığını zannediyorum. Sonra sana bahsettiğim Arap'tan duyduğum gibi bizi vapura bindiren bir Rus komünisti arkadaş da son Türkiye tevkifatının fırkanın dâhilindeki provokasyondan ileri geldiğini söyledi. Şâyân-ı dikkat olduğu için bu notu b'ir defa daha sana yazıyorum.

Buralarda havalar yaz. Ben şimdi kamarada pencerenin yanında yatıyorum. Pencere açık semada biraz bulut var. Bugün sabahleyin deniz öyle idi ki ben böyle denizi Marmara'da görmemiştim. Hatta sallanmıyordu bile. Şimdi biraz dalga var. Fakat çok ehemmiyetsiz. Vapur yolculuğumuz buradaki Türk hergeleleri yüzünden mümkün olduğu derecede tatlı geçmiyorsa da çok iyi geçiriyoruz.

İşte söylediğim gibi yalnız kamarada oturuyorum. İki gecedir İstanbul'dan radyo ile konser alıyorlar. Bizimkiler de orada oturuyor. Bundan dolayı radyoyu hiç dinleyemiyorum. Belki bu mektubumu bir ay sonra alacaksın. Fakat ne de olsa istediğim gibi yazabileceğim serbest mektuplardan birisi olduğu için o kadar zamanda alsan ziyanı yok. İsterdim ki İstanbul'a ait daha yeni havadisleri bu mektubuma koyayım. Fakat o şimdilik kabil değil. Çünkü daha İstanbul'u uzaktan görebiliyorum. Bu gece yarısı İstanbul'a gireceğiz. Arkadaşların hepsine selamımı unutma. Beti'ye (?) keza selam sen söylemezsen çocuklardan birisine söyletiver olmaz mı?

Maresa (?) ve Dera'ya (?) da selamlar.

İşte bu mektupla sana buradan yani beyne'l-arz ve's-semâdan değil suyla hava arasından (yalnız vapur müstesna) son samimi kardeş ve komünist selamlarımı yollar ve kendim için olduğu gibi bütün arkadaşlar için de yarınki mücadelemize müfid kıymetli mücahidler olmanızı temenni ederim. Şimdilik samimiyetle kardeşçe gözlerinden öperim kıymetli hekimciğim yahut dosvidania İmetinde Rusça görüşmek üzerel.

Kardeşin Nâzım[15]

Nâzım'ın diğer mektubu ise şöyledir:

27/11/927 Pazar

Sarayburnu önlerinden:

Bu gece 1.1/2'de Boğaza girdik ve geceyi Rumelifeneri'nin önünde geçirdik.

Gündüz sabahleyin 6.1/2'de Kavaklara kadar indik ve sıhhi kontrolden geçtik. Şimdi saat tamam 11 Sirkeci rıhtımı önlerinde demirlemek üzereyiz. Bundan beş altı saat sonra İstanbul'a çıkacağım için işte bu yazdığım kağıt parçası en son (vapur dâhilinden yani daha proletar diyarının kokularının kaybolmadığı bir an) yazdığım kağıt olacak. Şimdi burada gayet güzel bir güneş var. Boğazı gayet iyi geçtik deniz fevkalade idi. Yani şimdiki şu hale bakıyorum da dünkü o soğuk diyarı bugünkü bu sıcak diyarla mukayese ediyorum.

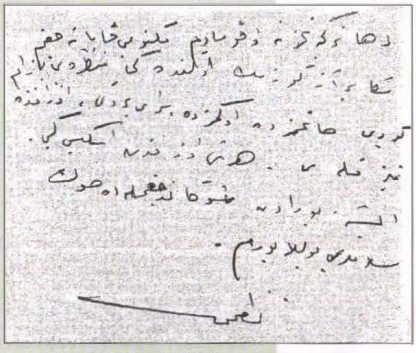
Daha Türkçe gazete okumadım mektubu kapatacağım. Sana biraz gözümün önündeki manzarayı yazayım. Köprü sağımızda, önümüzde Sarayburnu, uzağında Kızkulesi herşey uzaktan eskisi gibi işte. Burudan şu kağıtçığımla da son selamlarımı yolluyorum.

Nâzım[16]

LAZ İSMAİL'İN ÖZELEŞTİRİSİ

Nâzım, bu seferinde SSCB'ye geri dönse de yazımızda belirtildiği üzere sonunda gizli de olsa Laz İsmail'le Türkiye'ye giriş yapacaktır. Ancak bu kararın Parti'nin onayı olmaksızın alındığı görülüyor. Laz İsmail, Komintern 6. Kongresi'ne delege olarak katıldıktan sonra Nâzım'ı da alarak Türkiye'ye hareket etmiştir ve daha sonra bu hareketinin özeleştirisini vermiştir:

(...) Nazım'ı buradan Türkiye'ye götürmek için, buradaki S. K. azalarına danışmadan, onların da reylerini sormadan Komintern'den karar almamdır. Nazım'ın gidip gitmemesini ortaya koyup konuşmak aykırı bir teklif olamazdı. Bilakis Nazım gibi bir unsurun Türkiye'ye gitmesi hususunda her halde S. K. azalarının fikrini, reyini almak doğru idi. Burada küçük burjuvazi itimatsızlığı sırıtır. Gerçi ben onu, bir grupçuluk zihniyeti ile götürmüyordum. Ondan istifadenin yolunu düşünüyordum. Bu görüşümü, bu düşüncemi diğer S. K. azalarının da bilmesi lazımdı. Filvaki ondan Türkiye'de yazı sahasında istifadeye koyulduk. Kendisine bir hücre idaresi bile vermedik. Bu cihetl o zaman Komintern'de söylemiştim. Fakat ne olursa olsun meselenin konuluş tarzı ve halledilış şekli fırka formalitesine uygun değildi.[17]

Nâzım'ın "İlyiç" gemisinde Sarayburnu önlerinde yazdığı 27 Kasım 1927 tarihli mektubunun son sayfası

TÜSTAV Komintern Arşivi, Döküm 1. CD 22, Klasör: 28_36, Belge no: 466-467

ناظم حکمت بك دون خوجه‌دن شهریزه کیرمکده

ناظم حکمت بك وصول جوابیله اسمندهٔ آتی برکوچه چقارمق ترزوسنده در

Tutuklu bulunan Nâzım Hikmet ve Laz İsmail'in Rize'den İstanbul'a elleri birbirlerine kelepçeli şekilde getirilişlerini haber veren 5 Ekim 1928 tarihli Cumhuriyet gazetesi

DİPNOTLAR

1 Memet Fuat, *Nâzım Hikmet: Yaşamı, Ruhsal Yapısı. Davaları. Tartışmaları. Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Eylül 2015, s.57-59, 67

2 Memet Fuat, *age*, s.69

3 "METLA", Rusçada "süpürge" anlamına gelmekle birlikte "Moskovskaya Yedinaya Teatralnaya Leninskaya Artel"in (Moskova Leninci Birleşik Tiyatro Ekibi) kısalmasıdır. Nâzım, ikinci Moskova döneminde (1925-1928) bu tiyatro için piyesler yazmış ve yönetmenlik yapmıştır. Nâzım'ın METLA Tiyatrosu'ndaki çalışmalarına dair bkz. A. K. Sverçevskaya, İzvestnyy *i Neizvestnyy Nazım Hikmet*, İnsitut Vostokovedeniya RAN, Moskva, 2001, s.33-52. Türkçesi için bkz. Antonina Sverçevskaya, *Nâzım Hikmet ve Tiyatrosu*, Cem Yayınevi, İstanbul, Kasım 2002.

4 Memet Fuat ve o sıralarda Moskova'da okuyan Türk işçisi Şükrü Martel'e göre dış hekimdir. Bkz. Memet Fuat, *age*, s.71; Saime Göksu, Edward Timms, *Romantik Komünist: Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2011, s.108.

5 G. Kolesnikova, *Sem Let s Nazimom Hikmetom*, IPM UrO RAN, İzevsk, 1999, s.43-47; Radiy Fiş, *Nazım Hikmet*, "Molodaya Gvardiya", Moskva, 1968, s.77; Saime Göksu, Edward Timms, *age*, s.108; Emin Karaca, *Nâzım Hikmet'in Aşkları: Sevdaym Tepeden Tırnağa*, Bilge Karınca, İstanbul, 2003, s.171.

6 Memet Fuat, *age*, s.71.

7 G. Kolesnikova, *age*, s.47.

8 G. Kolesnikova, *age*, s.47; Memet Fuat, *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2017, s.281-282. Nâzım, bu olayı örgüsü farklı olmakla birlikte Piraye ve Galina'ya az çok benzer bir şekilde anlatırken, Vera, çok daha farklı aktarmaktadır. Bkz. Vera Tulyakova Hikmet, *Nâzım'la Son Söyleşimiz*, Milliyet Kitapları, İstanbul, 1997, s.140-141; Vera Tulyakova Hikmet, *Bahtiyar Ol Nâzım*, 2. Basım, YKY, İstanbul, Nisan 2015, s.253.

9 Vera Tulyakova Hikmet, *Nâzım'la Son Söyleşimiz*, s.140-141; Vera Tulyakova Hikmet, *Bahtiyar Ol Nâzım*, s.253.

10 Emin Karaca, *age*, s.169-171.

11 Memet Fuat, *Nâzım Hikmet. Yaşamı, Ruhsal Yapısı. Davaları. Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri*, s.71-80. Nâzım Hikmet, "Şairin İlk Beyanatı", *Konuşmalar*, Adam Yayınları, İstanbul, s.7.

12 Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin o dönemki adı olan Tüm Birlik Komünist Partisi (bolşevik)'in kısaltması.

13 *RGASPI* fond 495, liste 266, dosya 47 (1), yaprak 144.

14 Memet Fuat, *age*, s.71-80; Saime Göksu, Edward Timms, *age*, s.108.

15 Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı'nın kütüphanesindeki bu kitaba dikkatimi çeken Sayın Melih Güneş'e teşekkürederiz.

16 Saime Göksu, Edward Timms, *age*, s.108-109.

17 "Yeni Çıkan Kitaplar", *Resimli Ay*, Mayıs 1929, s.35.

18 G. Kolesnikova, *age*, s.47; Memet Fuat, *age*, s.80; Vera Tulyakova Hikmet, *Nâzım'la Son Söyleşimiz*, s.140-141. Vera Tulyakova Hikmet, *Bahtiyar Ol Nâzım*, s.253

19 Memet Fuat, *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, s.282.

20 Dursun Özden. *Galina'nın Nâzım'ı: Bilinmeyen Yönleriyle*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2007, s.101.

21 Radiy Fiş, *age*, s.77. Roman yazıldığı sırada Radiy Fiş'le Nâzım Hikmet oldukça yakındırlar. Dolayısıyla Fiş, bunu doğrudan Nâzım'dan öğrenmiş olabilir. Ancak Fiş, atıf yapılan kitabında Dr. Lena ile Lyolya isimli başka bir Rus kadının da karıştırmaktadır kitabında Yelena Yurçenko'ya dair verdiği bazı bilgiler doğruyken, bazıları ise Nâzım'ın 1922 yılından tanıdığı Lyolya isimli başka bir kadına dairdir. Dolayısıyla Fiş'in romandaki "Anuşka" karakterine dair verdiği bilgiye (ya da yapılış yoruma) şüpheyle yaklaşmak gerekir. Diğer taraftan Zekeriya Sertel de Nâzım'ın bu romanı Viyana'da kendi evlerinde yazdığını belirtmiş ve Anuşka'nın Nâzım'ın 1920'lerde Moskova'dayken sevdiği doktor kadın olduğunu yazmıştır. Bkz. Zekeriya Sertel, *Nâzım Hikmet'in Son Yılları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Ekim 1978, s.284.

22 Romanın eksiksiz baskısı için bkz. Nâzım Hikmet, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, 22. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 2017.

23 Emin Karaca, *age*, s.171.

24 Bkz. "Nasledstvo Poeta", *Literaturnaya Gazeta*, No. 89 (4676), 25 Temmuz 1953, s.3.

25 Yukarıda da belirtildiği üzere bu Nâzım'ın ilk değil, ikinci evliliğidir.

26 Mehmet Ali Paşa ya da Mustafa Celâleddin Paşa'dan bahsediyor olmalı.

27 Çarlık döneminden kalan Odesa'nın meşhur kafelerinden.

28 Hamama benzeyen geleneksel Rus saunası.

29 Radiy Fiş, Nâzım'ı Bagritskiy'le herhalde Dr. Lena'nın tanıştırdığını yazmaktadır. Yelena Yurçenko da Eduard Bagritskiy de Odesalıdır. Radiy Fiş, *age*, s.77. Nâzım Hikmet, Bagritskiy'in ölümünden seneler sonra 65. doğum yıldönümü dolayısıyla büyük ihtimalle bir anma toplantısına ıslak imzalı daktilo edilmiş şu notu göndermiştir: "Eduard Bagritskiy'e. Kardeşim, sık olarak Sovyet vatanımızın farklı köşelerinde ve de yurtdışında bulunuyorum. Kısa bir süre önce Fransa ve İtalya'daydım. Bizim burada da orada da insanlık tarafından yaralıan en büyük şey olan şiiri seven insanlar, seni biliyorlar ve seviyorlar. İtalyancada şiirlerin harikulade ses buluyor. Bugün altmış beş yaşındasın. Moskovalılar, senin sözlerini dinlemeye gelecek. Ama biliyorum ki, 650 yaşında olduğunda da Moskovalılar yine gelecek. Sen, şiir gibi sonsuzsun, kardeşim, dostum, yoldaşım Bagritskiy. Nâzım Hikmet (Islak imza) 7 Ocak 1961" Bkz. *RGALI* fond 1399, liste 2, dosya 31, yaprak 1.

30 Mektubun el yazısı orijinali için bkz. *RGALI* fond 2250, liste 1, dosya 468, yaprak 13-16, 13 arkası-16arkası

31 *RGASPI* fond 495, liste 266, dosya 47 (1), yaprak 146

32 *RGASPI* fond 495, liste 266, dosya 47 (1), yaprak 145.

33 Bu bölümün hazırlanmasını Sayın Erden Akbulut'a borçluyuz. Kendisine teşekkür ederiz.

34 Belgenin alında tarih yoktur, Ancak arşive alınırken 03.04.1926-07.07.1926 tarihleri arasındaki klasörün son belgesi olarak konmuş. Buradan, bu başvurunun Viyana Konferansı'ndan sonra yapılmış olduğu sonucu çıkartılabilir. Belge için bkz. *TÜSTAV Komintern Arşivi*, Döküm 1, CD 27, Klasör: 34_36, Belge no: 16 (Eski Türkçe)

35 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, Döküm 1, CD 22, Klasör: 28_36, Belge no: 431-464 (Eski Türkçe)

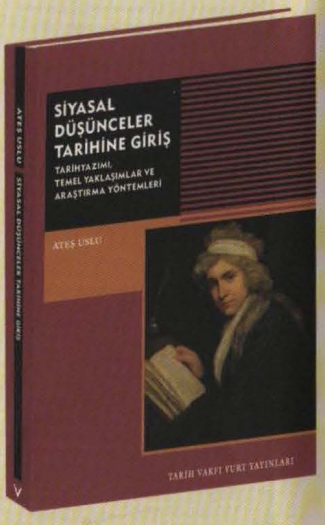
36 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, Döküm 1, CD 22, Klasör: 28_36, Belge no: 466-467 (Eski Türkçe).

37 *TÜSTAV Komintern Arşivi*, Döküm 1, CD 28, Klasör: 36_36, Belge no: 399 (Eski Türkçe).

SİYASAL DÜŞÜNCELER TARİHİNE GİRİŞ

TARİHYAZIMI, TEMEL YAKLAŞIMLAR VE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Siyasal düşünceler tarihi alanında çok sayıda çalışma kaleme alınmış olsa da siyasal düşünce tarihçiliği üzerine sorgulayıcı eserlerin sayısı son derece azdır. Bir dizi filozofun "dâhiyane" kabul edilen düşüncelerinin özetlenmesiyle sınırlı kalan geleneksel düşünce tarihi yaklaşımları çok sayıda araştırmacı tarafından eleştirilmiş olsa da, literatürün önemli bir kısmında bu yaklaşımların tahakkümü devam etmektedir. Bu kitapta siyasal düşünceler alanının siyaset felsefesinin yanında siyasal ilahiyat, siyasal ideoloji ve sistemli olmayan siyasal düşünüş biçimlerini de içeren bir alan olduğunun altı çizilmektedir. Bu tespitten hareketle siyasal düşünceler tarihinin bir akademik disiplin olarak genel kamu hukuku ve siyaset felsefesi tarihi gibi disiplinlerle bağlantı içinde gelişiminin izi sürülmektedir. Cambridge Okulu yaklaşımı ve Marksist yaklaşımlar başta olmak üzere düşünce metinlerinin siyasal-entelektüel ve toplumsal bağlam ile ilişkisi üzerine düşünen araştırmacıların tarihyazımına katkıları incelenmekte; siyasal düşünceler tarihini üst sınıf, erkek ve Batılı yazarların incelemesinden ibaret gören tarihyazımı geleneklerine yöneltilen eleştirilere de yer verilmektedir. Metodoloji tartışmalarından hareketle siyasal düşünceler tarihyazımının tartışmalı konularına değinilmektedir. Kitapta sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerini nicel yöntemlerle ya da alan araştırması ile sınırlı tutan yaklaşımlara eleştiri yöneltilmekte, siyasal düşünceler tarihçilerinin kendilerine özgü araştırma yöntemleri olduğu hatırlatılmakta ve araştırma yöntemlerine ilişkin bir çerçeve çizilmektedir.

Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

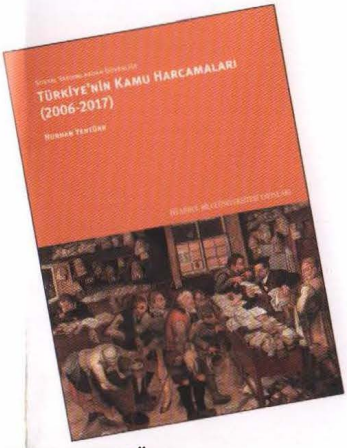
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

MESUT GÜLMEZ
ULUSLARARASI SOSYAL GÜVENLİĞİN EVRENSEL SEFALETİ
POLİTİKA, HUKUK, UYGULAMA (1919-2018)

734 Sayfa, ISBN: 978-605-399-528-9

Prof. Dr. Mesut Gülmez'in, *Uluslararası Sosyal Güvenliğin Evrensel Sefaleti* başlıklı kapsamlı çalışmasında, Uluslararası Sosyal Politika'nın önemli dallarından Uluslararası Sosyal Güvenlik; hukuk, politika ve uygulama boyutlarıyla, disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınıyor. Sosyal sigorta, sosyal güvenlik, sosyal koruma vb. kavram, anlayış, hukuk ve politikalar, önerilen "hak" temelli bir dönemselleştirme çerçevesinde eleştirel gözle irdeleniyor. Yüzyıllık evrimde ilk düzenlemeleri gerçekleştiren ve alanın "amiral gemisi" olarak çalışmalarını sürdüren Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yanı sıra Birleşmiş Milletler ile Avrupa Konseyi çerçevesindeki gelişmeler de, üç dönemli evrim modeli çerçevesinde "insan hakları" yaklaşımıyla inceleniyor. Benimsenen bütünleşik yaklaşım nedeniyle, sosyal güvenlik ve sosyal koruma alanındaki "küresel açık"la doğrudan ilgili olan "Aşırı Yoksulluk ve İnsan Hakları" raporları, özellikle sosyal güvenlik/sosyal koruma yönünden değerlendiriliyor.

NURHAN YENTÜRK
SOSYAL YARDIMLARDAN GÜVENLİĞE
TÜRKİYE'NİN KAMU HARCAMALARI (2006-2017)

260 Sayfa, ISBN 978-605-399-384-1

Bu kitap, 2009 yılından itibaren çeşitli yıllarda İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi'nin bünyesinde yer alan STK Eğitim ve Araştırma Birimi tarafından yayımlanan kamu harcamalarını izleme kılavuzlarının ve kılavuzlardan sonra kamuoyu ile paylaşılan güncelleme notlarının tümünün birikimi üzerine kaleme alınmıştır.

DERLEYEN: EBRU CANAN-SOKULLU
TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER EĞİTİMİ
YENİ YAKLAŞIMLAR, YENİ YÖNTEMLER

300 Sayfa, ISBN 978-605-399-526-5

Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi, disiplinin dünyada ve Türkiye'de gelişimini takip ederken, üniversitenin tarihine, geçirdiği dönüşüme dair kapsamlı bir inceleme sunuyor. Günümüzde üniversitelerin uluslararasılaşması, şube-kampüs modelleri, uzaktan eğitimin yaygınlaşması gibi olguları akademisyenlerin deneyimleriyle birlikte aktaran makaleler, Uluslararası İlişkiler eğitiminin yanı sıra yükseköğrenimde eğitimin dinamiklerini inceliyor.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO

www.puntokitap.com
Telefon: 0212 49610 50 Faks: 0212 55130 13
e-mail: punto@puntokitap.com